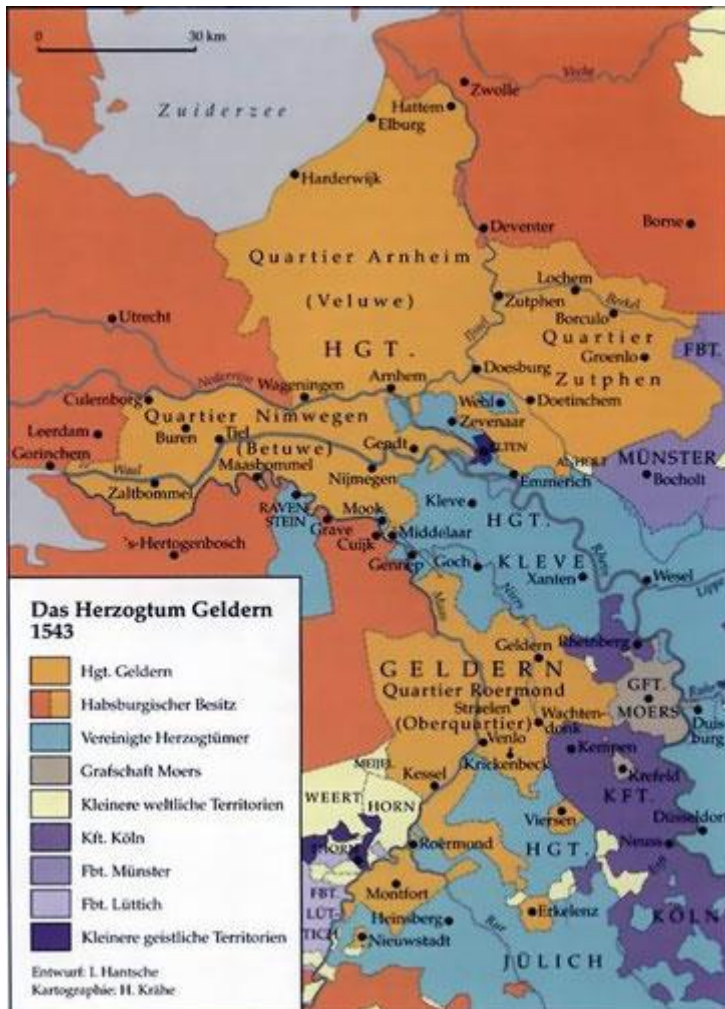

Het leger van het hertogdom Gelre in de vijftiende eeuw

De organisatie van het Gelderse leger tussen 1420-1440

Door: T.B. Herrendorf

Studentnummer:1506382

Adres: Snoeklaan 133 te Voorhout

Postcode: 2215XD

MA-scriptie

Docent: P.C.M. Hoppenbrouwers

Omvang werkstuk 30 ECTS

Inleverdatum: 18 juni 2018

Email: t.herrendorf@hotmail.com

Telefoonnummer: 0653821338

Inhoud

Inleiding.....	3
De heervaarten en landweerreizen in Gelre in getal	10
De stedelijke contingenten die deelnamen aan landweer- en heervaartreizen	21
De soldaten van de ambtman	40
De rol van de ruwaard in de mobilisatie van eenheden	60
Conclusie	67
Literatuurlijst.....	70
Bijlage een Zutphen	72
Bijlage twee Arnhem	79
Bijlage drie Nijmegen	85
Bijlage vier monsterrol Zutphen uit 1401	88
Bijlage vijf de eenheden van de ambtmannen.....	92

Overkwartier van Gelre, 'Oberquartier von Geldern' (2018, on-line image)

<<https://www.overkwartiervangelre.nl/beginpagina-startseite/geschiedenis-overkwartier/>> (6 juni 2018).

Inleiding

Op 8 juli 1423 kozen de vertegenwoordigers van de Gelderse steden en de ridderschap Arnold van Egmond tot nieuwe hertog van Gelre en Gulik.¹ De nieuwe hertog werd in de vier kwartieren van Gelre: Nijmegen, Arnhem, Zutphen en het overkwartier, snel erkend en mocht in elk van deze vier kwartieren een intocht doen. In het hertogdom Gulik erkenden de steden en adel hem echter niet, aangezien zij daar Adolf van Berg tot hun nieuwe landsheer hadden benoemd. Dit hertogdom, dat ten zuidoosten van Gelre lag, behoorde echter wel tot de staat die de vorige hertog van Gelre, Reinald IV (1399-1423), bestuurde. De erfenis van het hertogdom Gulik door Arnold werd door Adolf van Berg voorkomen. Deze heer had namelijk reeds in 1423 vlak na de dood van Reinald IV de Gulikse erfenis onderling verdeeld met een andere troonpretendent, Johan van Loon. Zowel Adolf als Arnold stamden in vrouwelijke lijn af van de oude Gelderse hertogen en hadden de facto recht op de hertogdommen van Gelre en Gulik. Deze situatie werd vervolgens nog verwarrender toen de keizer van het Heilig Roomse rijk, Sigismund, Adolf in 1425 beleende met het hertogdom Gelre. Hierdoor was hij volgens het recht van het Heilig Roomse rijk tevens de rechtmatige hertog van Gelre, hoewel hij eigenlijk in geen enkele Gelderse stad werd erkend. Deze toestand zou een voedingsbodem vormen voor toekomstige conflicten tussen de hertogen van Gelre en Gulik.

De regering van hertog Arnold van Egmond werd dankzij de betwiste opvolging gekenmerkt door de voortdurende strijd om het hertogdom Gulik. Dit was echter niet het enige conflict waarbij Arnold betrokken raakte. Naast de oorlogen met het hertogdom Gulik (1434 tot en met 1436 en 1440-1444) mengde hij zich in de jaren 1426-1429 ook in de strijd om de Utrechtse bisschopverkiezing. Deze oorlogen kostten het hertogdom Gelre grote hoeveelheden geld, waardoor Arnold de steden van Gelre steeds meer tegen zichzelf in het harnas joeg. Dit had als gevolg dat Filips de Goede, hertog van Bourgondië (1419-1467), bij een bemiddelingspoging de zoon van Arnold, Adolf van Egmond, tegen zijn vader opzette, waardoor het land ten prooi viel aan een burgeroorlog. In het jaar 1465 zette Adolf hertog Arnold van Gelre gevangen en nam het hertogdom grotendeels over.² De broer van Arnold, Willem van Egmond, veroverde echter Arnhem en zette de strijd in naam

¹ Het geheel van politieke gebeurtenissen kan je vinden in de artikelen van Lambert van Hout, 'Arnold van Egmond en de erfopvolging in Gelre' in: Johannes Stinner en Karl-Heinz Tekah ed., *Gelre-Geldern-Gelderland Geschiedenis en cultuur van het hertogdom Gelre* (Geldern 2001) 107-113 en Clemens von Looz-Corswarem, 'Gelre en zijn burens Kleef, Gulik en Berg, van de late Middeleeuwen tot 1543', in: Johannes Stinner en Karl-Heinz Tekah ed., *Gelre-Geldern-Gelderland. Geschiedenis en cultuur van het hertogdom Gelre* (Geldern 2001) 123-133 en W. Janssen, 'De geschiedenis van Gelre tot het Tractaat van Venlo in 1543. Een overzicht', in: Johannes Stinner en Karl-Heinz Tekah ed., *Gelre-Geldern-Gelderland. Geschiedenis en cultuur van het hertogdom Gelre* (Geldern 2001) 13-29.

² J. A. van Houtte e. a. ed., *Algemene geschiedenis der Nederlanden. Deel III* (Utrecht 1961) 366.

van de gevangengenomen hertog voort.³ De hertog van Kleef maakte vervolgens in 1465 van deze chaotische situatie gebruik om Wachtendonk te annexeren, maar werd door de Geldersen drie jaar later weer verslagen.⁴ Karel de Stoute, hertog van Bourgondië (1467-1477), bleek uiteindelijk de lachende derde en koos in 1471 partij voor Arnold en nam Adolf gevangen.⁵ Arnold was daarvoor onder druk van de Bourgondische hertog al vrij gelaten.⁶ In een laatste poging om de heerschappij over Gelre terug te krijgen verpachtte Arnold het hertogdom in 1472 aan Karel de Stoute die het in 1473 bij de Bourgondische landen inlijfde.⁷

Oudere historici omschreven Arnold van Gelre als een zwakke spilzieke vorst, aangezien hij veel geld aan oorlogen en het onderhouden van het Gelderse hof uitgaf.⁸ De historicus Gerard Nijsten nuanceerde dit beeld enigszins door te stellen dat een deel van Arnolds schulden geërfd werden van de vorige hertog van Gelre en dat Arnold door zijn omstrede positie als opvolger van Reinald IV genoodzaakt was om oorlog te voeren met de hertog van Gulik.⁹ Het grootste deel van de geschiedenis van Gelre in de vijftiende eeuw werd echter gekenmerkt door conflicten met de buurlanden. Historici hebben deze oorlogen nauwelijks bestudeerd ondanks dat er van de veldtochten in de jaren 1420-1440 talloze rekeningen bewaard zijn gebleven. De rechtshistoricus Jan Kuys stelt dat hetzelfde eigenlijk geldt voor de overige militaire geschiedenis van het hertogdom.¹⁰

In zijn studie over de ambtman in het Gelderse kwartier van Nijmegen heeft Kuys zelf wel onderzoek gedaan naar de militaire taken van de ambtman. De ambtman was een landsheerlijke ambtenaar die de bestuurlijke en gerechtelijke macht in een ambt uitoefende.¹¹ Dit ambt was vergelijkbaar met een district met duidelijke grenzen. De ambtman was een belangrijke schakel in de organisatie van het Gelderse leger, aangezien op zijn bevel de klokken werden geluid waarmee de dienstplichtigen werden opgeroepen.¹² Dit systeem, waarbij de ingezetenen van het district van de ambtman verplicht waren om het land te verdedigen, stond in de middeleeuwen bekend als de klokkeslag.¹³ De ambtman was eveneens verantwoordelijk voor het oproepen van de bevolking bij een offensieve militaire operatie en voerde de dienstplichtigen aan.¹⁴ Tevens zorgde hij voor het

³ Van Houtte, *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, 365.

⁴ Von Looz-Corswarem, 'Gelre en zijn bureu', 125.

⁵ Van Houtte, *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, 367.

⁶ Von Looz-Corswarem, 'Gelre en zijn bureu', 126.

⁷ Ibidem.

⁸ G. Nijsten, *Het hof van Gelre. Cultuur ten tijde van de hertogen uit het Gulikse en Egmondse huis, (1371-1473)* (Nijmegen 1992) 65.

⁹ Ibidem.

¹⁰ J.A. Kuys, *De ambtman in het kwartier van Nijmegen, (ca. 1250-1543)* (Nijmegen 1987) 263.

¹¹ Ibidem, 281.

¹² Ibidem, 265.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

onderhoud en de aanleg van militaire verdedigingswerken in zijn district en nam hij huurlingen in dienst namens de hertog.¹⁵

Kuys heeft eveneens onderzoek gedaan naar de Gelderse ambtsorganisatie in het kwartier van Zutphen.¹⁶ Uit deze studie blijkt dat de drost in het kwartier van Zutphen het hoogste militaire gezag had, maar veel taken aan de lokale schouten en andere ondergeschikten delegerde.¹⁷ In dit kwartier werden, net als in Nijmegen, de ingezetenen middels de klokkeslag opgeroepen om dienst te doen in het leger.¹⁸ De lokale richters (de ondergeschikten van de schout) moesten vaststellen hoeveel mensen in de lokale dorpsgemeenschap weerplichtig waren.¹⁹ Dit hielden ze bij in een soort monsterrol, waarvan er slechts een bewaard is gebleven uit het jaar 1401.²⁰ Zij moesten eveneens regelmatig de wapens en paarden van deze weerplichtigen inspecteren in de zogeheten wapenschouw. Diegenen die niet de juiste uitrusting hadden, werden beboet.²¹ De drost had tot slot ook de bevoegdheid om stedelijke contingenten onder zijn bevel te hebben.²²

Een andere historicus, die aan het begin van de twintigste eeuw onderzoek heeft verricht naar een deel van het Gelderse leger, was J. Grimberg.²³ Hij stelde in een artikel over het krijgswezen van Zutphen dat de inwoners van de stad in roerige tijden 'waakdienst' moesten verrichten.²⁴ De namen van degenen die waakdienst moesten verrichten, stonden in het waakboek en op basis van dit document werden de burgers ter heervaart opgeroepen.²⁵ Deze heervaart omvatte, volgens de definitie van Peter Hoppenbrouwers, alle offensieve operaties van het 'nationale leger', zowel binnen als buiten de landsgrenzen.²⁶ Het tegenovergestelde van deze heervaart was een landweer operatie.²⁷ Dit waren defensieve operaties waarbij elke inwoner te wapen werd geroepen om het land te verdedigen tegen een vijandelijke inval.²⁸ Daarnaast bleek uit het artikel van Grimberg dat

¹⁵ Kuys, *De ambtman in*, 269-272.

¹⁶ Idem, *Drostambt en schoutambt. De Gelderse ambtsorganisatie in het kwartier van Zutphen, (ca. 1200-1543)* (Hilversum 1994).

¹⁷ Ibidem, 100.

¹⁸ Ibidem, 101.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Regionaal Gelders Archief, 0001 Hertogelijk Archief inventarisnummer 666.

²¹ Kuys, *Drostambt en schoutambt*, 101.

²² Ibidem, 102.

²³ J. Grimberg, 'Het krijgswezen eener Geldersche stad in de middeleeuwen (Zutphen)', *Vereeniging Gelre Bijdragen en Mededelingen VIII* (Arnhem 1905) 75-112.

²⁴ Ibidem, 75.

²⁵ Ibidem, 82.

²⁶ P.C.M. Hoppenbrouwers, 'Ridders en hun ruiters. Het krijgsbedrijf in Holland en Brabant gedurende de veertiende eeuw', in: M. Damen en L. Sicking ed., *Bourgondië voorbij. De Nederlanden 1250-1650* (Hilversum 2010) 328-349 aldaar 328.

²⁷ J.A. Mol, *De Friese volkslegers tussen 1480 en 1560* (Hilversum 2017) 14.

²⁸ Ibidem.

Zutphen, net als de steden in Vlaanderen, in vier kwartieren was verdeeld, die elk een aantal mannen moesten leveren voor de heervvaart.²⁹

In tegenstelling tot de weinige artikelen die gewijd zijn aan het Gelderse leger, hebben historici wel veel geschreven over de politieke gebeurtenissen in het hertogdom Gelre van de vijftiende eeuw. Het conflict tussen Arnold van Egmond en Adolf van Berg om de erfopvolging is uitvoerig behandeld door Lambert van Hout.³⁰ In zijn artikel wordt ook het onderhandelingsproces met de Roomse keizer onderzocht. Deze onderhandelingen resulteerden uiteindelijk in de belening van Adolf van Berg met het hertogdom Gelre.³¹ Van Hout heeft echter weinig aandacht voor het militaire verloop van de conflicten die zich in de jaren twintig en dertig tussen Arnold en Adolf hebben afgespeeld.³² Hetzelfde geldt voor een andere auteur die heeft geschreven over de politieke geschiedenis van Gelre in de late middeleeuwen: Wilhelm Janssen.³³

Meerdere historici hebben in de afgelopen twintig jaar daarentegen wel onderzoek gedaan naar de legers van de omringende 'Nederlandse' gewesten. Een van hen is de Leidse historicus, Hans Mol, die recentelijk een boek publiceerde over de Friese volkslegers in de zestiende eeuw.³⁴ Uit dit werk blijkt dat er vooral een beroep werd gedaan op de Friese milities in tijden van nood en dat zowel de stadsbesturen als die van het platteland de weerbare mannen opriepen.³⁵ Een andere belangrijke conclusie uit het boek is dat de uitrusting van de militieleden afhankelijk was van de rijkdom van de personen in kwestie.³⁶ Daarnaast hebben de historici Jansen en Hoppenbrouwers een artikel gewijd aan de heervvaart in het Graafschap Holland.³⁷ Zij kwamen tot de conclusie dat Albrecht van Beieren, graaf van Holland (1358-1404), regelmatig gebruikmaakte van heervaartscontingenten van plattelanders in tegenstelling tot zijn drie voorgangers die meer vertrouwden op ridders en soldeniers.³⁸ Tevens stellen de auteurs dat in Holland vaak de schutters werden geleverd door de steden in combinatie met gewapenden en huurlingen.³⁹ Daarnaast bleek dat de baljuw in Holland verantwoordelijk was voor de wapenschouw en de inwoners voor de heervvaart moest mobiliseren.⁴⁰

²⁹ Grimberg, 'Het krijgswezen eener', 83.

³⁰ L. van Hout, 'Arnold van Egmond en de erfopvolging in Gelre', in: Johannes Stinner en Karl-Heinz Tekah ed., *Gelre-Geldern-Gelderland. Geschiedenis en cultuur van het hertogdom Gelre* (Geldern 2001) 107-113.

³¹ Ibidem, 109.

³² Van Hout, 'Arnold van Egmond', 108.

³³ W. Janssen, 'De geschiedenis van Gelre tot het Tractaat van Venlo in 1543. Een overzicht', in: Johannes Stinner en Karl-Heinz Tekah ed., *Gelre-Geldern-Gelderland. Geschiedenis en cultuur van het hertogdom Gelre* (Geldern 2001) 13-29.

³⁴ Mol, *De Friese volkslegers*.

³⁵ Ibidem, 50.

³⁶ Ibidem, 79-81.

³⁷ H.P.H. Jansen en P.C.M. Hoppenbrouwers, 'Heervvaart in Holland', *BMGN 94(1)*(Amsterdam 1980) 1-26.

³⁸ Ibidem, 3.

³⁹ Ibidem, 9.

⁴⁰ Ibidem, 11-13.

Antheun Janse heeft onderzoek gedaan naar de Friese oorlog van de graaf van Holland omstreeks 1400. Hij stelt in zijn werk dat het leger van de graaf van Holland grotendeels nog een feodaal leger was dat gebaseerd was op heervaartverplichtingen.⁴¹ Dit leger bestond voor het grootste deel uit schutters en gewapenden die werden geleverd door de steden.⁴² Daarnaast hadden leenmannen, ridders, plattelandscontingenten en enkele huurlingen een aandeel in dit leger.⁴³ De historicus M. J. Waale heeft een boek gepubliceerd over een andere 15^e eeuwse oorlog van de graaf van Holland, namelijk die tegen de heren van Arkel. Uit dit boek blijkt dat de steden en ambachten hun troepen om de zes weken moesten vervangen en dat zij zelf het voedsel moesten betalen.⁴⁴ Tevens stelt hij dat de steden los van schutters ook piekeniers leverden in dit conflict.⁴⁵ Ten slotte heeft Sergio Boffa onderzoek gedaan naar het leger van het hertogdom Brabant in de veertiende eeuw.⁴⁶ In dit werk concludeert Boffa dat het Brabantse leger vooral een klassiek middeleeuws leger was met een grote rol voor de ruitery die ondersteund werd door de stadsmilities.⁴⁷ Over de stadsmilities in Brabant stelt hij alleen dat deze van stad tot stad verschilden en dat zij de voetsoldaten en boogschutters leverden.⁴⁸

Er is dus wel enig onderzoek gedaan naar militaire organisatie en mobilisatie in delen van de Nederlanden, maar eenzelfde studie over Gelre ontbreekt. De vraag die zich dan aandient is: hoe zag het leger van het hertogdom Gelre eruit? Een andere vraag die daarmee samenhangt en in dit onderzoek centraal staat is: 'hoe was het leger van het hertogdom Gelre georganiseerd in de jaren 1420-1440?'

Het leger van het hertogdom Gelre is, zoals al uit het eerdere overzicht bleek nauwelijks onderzocht. Dit is onterecht, aangezien het hertogdom Gelre in de jaren 1420-1440 zich in oorlogen met succes verzette tegen de ambities van hun burens, zoals de hertog van Gulik en de Bourgondische hertog Filips de Goede.⁴⁹ Tevens is de organisatie van het leger van het hertogdom Gelre van belang om het te kunnen vergelijken met die van andere 'Nederlandse' gewesten als Friesland, Brabant en Holland. Dit kan tot nieuwe inzichten leiden over welke overeenkomsten en verschillen er tussen het leger van Gelre en dat van de omringende vorstendommen bestonden. Deze scriptie over het

⁴¹ Antheun Janse, *Grenzen aan de macht. De Friese oorlog van de graven van Holland omstreeks 1400* (Leiden 1993), 296.

⁴² Ibidem, 374.

⁴³ Ibidem, 374-375.

⁴⁴ M. J. Waale, *De Arkelse oorlog 1401-1412. Een politieke, krijgskundige en economische analyse* (Hilversum 1990) 164.

⁴⁵ Ibidem, 166.

⁴⁶ Sergio Boffa, *Warfare in Medieval Brabant, 1356-1406* (Cambridge 2004).

⁴⁷ Ibidem, 32.

⁴⁸ Ibidem, 231.

⁴⁹ Janssen, 'De geschiedenis van Gelre', 13-29.

Gelderse leger zal daarom een aanvulling zijn op de historische kennis over de legers van de gewestelijke entiteiten in de Nederlanden voor de Bourgondische overname.

Deze hoofdvraag zal aan de hand van de stadsrekeningen van drie van de vier kwartierhoofdsteden worden beantwoord, namelijk die van Nijmegen, Arnhem en Zutphen. In deze scriptie is ervoor gekozen om op basis van deze rekeningen te bestuderen welke eenheden de steden moesten leveren voor het Gelderse leger. Alleen Roermond, de hoofdstad van het Overkwartier, ontbreekt, aangezien uit deze stad geen stadsrekeningen uit de late middeleeuwen zijn overgeleverd.⁵⁰ De stadsrekeningen van de andere drie steden uit deze periode lijken daarentegen wel voldoende gegevens te bevatten om een beeld te geven van de troepen die zij moesten leveren. Uit de Arnhemse stadsrekeningen is voor deze studie gebruik gemaakt van rekeningen uit de jaren 1402-1432, waarbij de nadruk vooral ligt op de rekeningen uit de jaren 1419-1432, aangezien deze periode in dit werkstuk centraal staat.⁵¹ De Nijmeegse stadsrekeningen zijn daarentegen beperkter overgeleverd, aangezien we uit de vijftiende eeuw enkel de rekeningen uit de periode 1419 tot en met 1429 hebben.⁵² De uitgave van de Nijmeegse stadsrekeningen is in tegenstelling tot de uitgaves van de Zutphense en Arnhemse stadsrekeningen een stuk onbetrouwbaarder.⁵³ Dit blijkt onder andere uit de transcriptie van bepaalde woorden, zoals het woord glaviën, dat een term was voor een eenheid van drie ruiters.⁵⁴ Deze heeft de editeur op de raarste manieren weergegeven. Daarom zullen de gegevens uit de Nijmeegse stadsrekeningen vergeleken worden met de rekeningen uit Arnhem en Zutphen om tot een betrouwbare conclusie te komen. Ten slotte zullen voor dit werkstuk ook de stadsrekeningen van Zutphen worden geraadpleegd uit de jaren 1378 tot en met 1445. De nadruk zal ook hier liggen bij de jaren 1420 tot en met 1440.

Een mogelijk kritiekpunt op deze methodiek is dat het zich vooral focust op de grote steden van Gelderland en de kleinere steden buiten beschouwing laat. De reden dat vooral rekeningen uit de grote steden worden gebruikt is, omdat de stadsrekeningen van de kleinere steden uit deze periode zelden zijn overgeleverd.⁵⁵ Daarom kan helaas alleen op basis van deze rekeningen een beeld worden gegeven van de eenheden die de steden leverden.

Oorkondes uit Gelre zullen in dit werkstuk buiten beschouwing worden gelaten, aangezien na zorgvuldig onderzoek in *De gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland deel IV* bleek

⁵⁰ R. Wartena ed., *De stadsrekeningen van Zutphen 1364-1445/46. Deel I* (Zutphen 1977) VII.

⁵¹ Zie grafiek bijlage een grafiek 2.

⁵² H. D. J., van Schevichaven en J. C. J. Kleijntjens, *Rekeningen der stad Nijmegen. Deel I 1382-1427* (Nijmegen 1910) en idem, *Rekeningen der stad Nijmegen. Deel II 1428-1513* (Nijmegen 1911).

⁵³ Wartena, *De stadsrekeningen van I, VII*.

⁵⁴ Hoppenbrouwers, 'Ridders en hun ruiters', 331.

⁵⁵ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen I, VII*.

dat er weinig oorkondes betrekking hebben tot het leger van Gelre.⁵⁶ Een andere bron die voor dit onderzoek niet zal worden gebruikt is de Gelderse kroniek van Willem van Bergen, omdat deze in het Latijn is geschreven en mijn kennis van het Latijn simpelweg te kort schiet.⁵⁷ Naar de Tielse kroniek, die afkomstig is uit de vijftiende en zestiende eeuw, zal in dit onderzoek wel worden gerefereerd.⁵⁸ De Tielse kroniek omvat in totaal drie werken, maar de uitgave die voor deze scriptie is gebruikt, bevat enkel het deel dat gewijd is aan de geschiedenis van de Lage Landen.⁵⁹ Over de auteur van dit werk is alleen bekend dat hij in de omgeving woonde.⁶⁰

Tevens zal er in deze scriptie gebruik worden gemaakt van de rekeningen van vier lokale ambtmannen die aanwezig waren bij de veldtochten in de jaren twintig en dertig van de vijftiende eeuw. Onder andere de rekeningen van de ambtmannen van de Neder-Betuwe en die van Zaltbommel/Tielerwaarden zullen worden geanalyseerd. Dit leidt tot een aantal deelvragen waarvan de eerste luidt: 'met welke frequentie werden de stadscontingenten en plattelandsbevolking ter heervaart geroepen in de jaren 1420-1440?' Deze vraag zal beantwoord worden op basis van de stadsrekeningen en de rekeningen van de ambtslieden. In dit hoofdstuk zal vooral worden gekeken of het aantal veldtochten onder Arnold van Gelre toenam. De tweede deelvraag is: 'welke troepen leverden de steden in de jaren 1420-1440 voor de heervaarten?' In dit hoofdstuk zullen de rekeningen van de drie hierboven genoemde kwartiersteden worden geanalyseerd. Hieruit zal blijken wat voor soort eenheden de steden in deze jaren leverden aan de hertog en of dit per stad verschilde. De derde deelvraag luidt: 'welke troepen leverden de ambtmannen in de jaren 1420-1440 voor de heervaarten?' Het belang van deze vraag is om uit te zoeken welke troepen de plattelandsdistricten leverden. De rekeningen van de ambtmannen van de Neder-Betuwe en die van Zaltbommel/Tielerwaarden zullen in dit hoofdstuk centraal staan. Tevens zal er gebruik worden gemaakt van een overgeleverde lijst van alle weerplichtigen uit de ambten van het kwartier van Zutphen. De laatste deelvraag is: 'welke rol speelde de ruwaard bij de mobilisaties in deze periode?' Dit vierde hoofdstuk gaat vooral in op de rol van de heer van Egmond die op dat moment ruwaard was. Uit dit hoofdstuk zal blijken in hoeverre de ruwaard actief betrokken was bij de werving van eenheden. In dit deel zullen wederom de stadsrekeningen van de drie kwartierhoofdsteden en de rekeningen van de ambtmannen centraal staan.

⁵⁶ I.A. Nijhoff, *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland door onuitgegevene oorkonden opgehelderd en bevestigd. Vierde deel: Arnold van Egmond, Hertog van Gelre* (Arnhem 1847) 1-177.

⁵⁷ A. J. Mooy, *De Gelderse kroniek van Willem van Berchen* (Arnhem 1950).

⁵⁸ Jan Kuys e.a., *De Tielse kroniek. Een geschiedenis van de Lage Landen van de Volksverhuizingen tot het midden van de vijftiende eeuw* (Amsterdam 1983).

⁵⁹ *Ibidem*, XIV.

⁶⁰ *Ibidem*, XXIX.

De heervaarten en landweerreizen in Gelre in getal

'Des anderen dages na Sunte Laurentiusdaghe Ghelys Yseren ende Ghert Ulrix mitten heren van Egmond tot Amersfoort mit 36 peerden ende waren een deel 6 weken uyt'.⁶¹ In het modern Nederlands staat er dat de stad Zutphen in 1426 zesendertig ruiters meestuurde met de heer van Egmond naar Amersfoort. De expeditie stond onder leiding van de twee schepenen Ghelys Yseren en Ghert Ulrix. Deze ruiters werden naar Amersfoort gestuurd, omdat de stad in de zomer van 1426 door de Geldersen veroverd was op de Utrechtse bisschop Rudolf van Diepholt.⁶² Over de gevechten om Amersfoort in de jaren 1426 en 1427 hebben historici helaas weinig geschreven. Het enige dat uit het werk van Alberts blijkt is dat de Geldersen Amersfoort in de zomer van 1426 veroverden en de bisschop van Utrecht de stad in november heroverde.⁶³ Hierna volgden enkele vruchteloze pogingen om het te veroveren en in 1427 probeerde Filips de Goede de stad in te nemen.⁶⁴ Aan deze laatste poging heeft Halbertsma gelukkig wel veel aandacht besteed en deze belegering zal ook later in het werkstuk ter sprake komen.⁶⁵ De in het citaat genoemde heer van Egmond was waarschijnlijk niet de hertog Arnold, maar Jan van Egmond, zijn vader, die in deze periode (1423-1436) als regent optrad.⁶⁶ De ruiters uit Zutphen namen dus deel aan een offensieve operatie buiten de eigenlijke grenzen van het hertogdom Gelre, oftewel een heervaart. Op basis van dit citaat blijft het echter onduidelijk met welke frequentie een Zutphens contingent deelnam aan zo'n offensieve veldtocht. Dit citaat roept dus de volgende vraag op: 'met welke frequentie werden de stadscontingenten en plattelandsbevolking ter heervaart geroepen in de jaren 1420-1440?' Deze vraag staat centraal in dit hoofdstuk en zal op basis van de rekeningen van meerdere ambtmannen en de stadsrekeningen van Zutphen, Arnhem en Nijmegen worden beantwoord.

De stad Zutphen leverde reeds lang voor de geboorte van Arnold van Egmond troepen voor de offensieve operaties.⁶⁷ Zo noemt de stadsrekening uit het jaar 1378 vier afzonderlijke offensieve militaire operaties waaraan Zutphense troepen deelnamen. In dit onderzoek is een onderscheid gemaakt in de rekeningen van alle afzonderlijke militaire operaties, zowel offensief als defensief. De vier krijgshandelingen in 1378 zijn dus onafhankelijk van elkaar en hebben allemaal een andere bestemming. Militaire operaties die wel tot dezelfde veldtocht behoorden zijn slechts een maal

⁶¹ R. Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen 1364-1445/46. Deel II* (Zutphen 1977) 383.

⁶² W.J. Alberts, *Teksten en documenten XV. De stadsrekeningen van Arnhem. Deel IV 1420-1427* (Groningen 1978) XI.

⁶³ *Ibidem*, X-XIII.

⁶⁴ H. Halbertsma, *Zeven eeuwen Amersfoort* (Amersfoort 1959) 111-114.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Ralf G. Jahn, 'De genealogie van de voogden, graven en hertogen van Gelre', 37. Van Hout, 'Arnold van Egmond', in: Johannes Stinner en Karl-Heinz Tekah ed., *Gelre-Geldern-Gelderland. Geschiedenis en cultuur van het hertogdom Gelre* (Geldern 2001) 29-43 aldaar 37.

⁶⁷ Zie bijlage een tabel een.

geteld en staan als één operatie in de bijlagetabellen. Deze krijgshandelingen variëren in grootte van kleine aantallen ruiters tot tochten van 250 man. De Zutphense overrentmeester vermeldde in de rekening uit 1378: 'op Sente Simon Judae (27 oktober) Henric Serys met onsen burgeren to peerde ende met 18 scutten voor Ghenep verteerden dat ic on mede gaf 31 pond'.⁶⁸ Letterlijk vertaald staat in het citaat dat Zutphen achttien schutters moest leveren. Dit is echter de enige van de vier veldtochten waarbij een hoeveelheid eenheden werd vermeld.⁶⁹ Over deze krijgstoct is overigens verder niets bekend en uit de rekening blijkt enkel dat de eenheden gestuurd werden, maar het precieze doel van de operatie blijft een raadsel. Het aantal burgers uit Zutphen dat in 1378 deelnam aan de vier veldtochten blijft dus onduidelijk.

De oorlogszuchtige avonturier Willem I van Gulik, hertog van Gelre (1379-1400), vocht in de jaren 1396-1400 een oorlog uit met het hertogdom Brabant, waarbij hij de stad Grave en de heerlijkheid Cuijk aan zijn gebied toevoegde.⁷⁰ De veldtochten van Willem van Gulik hebben ook sporen nagelaten in de stadsrekeningen van Zutphen. Zutphen moest tijdens de oorlog tegen Brabant zelfs voor vijftien kortstondige operaties eenheden leveren.⁷¹ Dit was ongetwijfeld het grootste conflict tijdens de regering van Willem, aangezien Zutphen slechts achtmaal buiten deze periode stedelijke contingenten leverde voor een heervaart. Ter verdediging tegen Brabantse plundertochten gedurende de oorlog moesten stedelijke troepen uit Zutphen zowel in 1393 als in 1396 onder leiding van de schepenen worden ingezet. De grootte van deze operaties en de bestemming werden echter niet in de rekening vermeld.

Reinald IV, die zijn broer als hertog van Gelre en Gulik opvolgde, raakte in tegenstelling tot Willem in meer langdurige conflicten betrokken, zoals de Arkelse oorlog (1401-1411) en een oorlog tegen het bisdom Utrecht (1420-1423).⁷² Dit had als gevolg dat het gebruik van eenheden uit de stad Zutphen gestaag toenam. De stadsrekeningen van Zutphen illustreren deze ontwikkeling. Zij vermelden gedurende de regering van Reinald maar liefst 38 verschillende heervaartoperaties waarvoor de stad troepen moest bijdragen.⁷³ Dit is een toename met vijftien veldtochten ten opzichte van zijn voorganger. Het aantal verdedigende operaties waaraan stedelijke contingenten meededen nam onder Reinald IV echter af tot drie.

Deze ontwikkeling zette zich in de eerste jaren van Arnold zijn regering voort, aangezien ruwaard Jan van Egmond (1423-1436) eveneens veel gebruikmaakte van de stedelijke

⁶⁸ Wartena, *De stadsrekeningen van II*, 11.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Janssen, 'De geschiedenis van Gelre', 21.

⁷¹ Zie bijlage een tabel een.

⁷² Alberts, *De stadsrekeningen van III*, XVI, XVII. Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, X, XIII.

⁷³ Zie bijlage een tabel een.

contingenten.⁷⁴ In totaal moest de stad Zutphen in de jaren 1423-1445 dertigmaal eenheden voor een heervaartveldtocht leveren.⁷⁵ Dit was iets minder dan tijdens de regering van Reinald IV, maar dat wordt met name veroorzaakt door het feit dat de stadsrekeningenserie ophoudt in het jaar 1445. Het totaal aantal troepen dat Zutphen leverde tijdens Arnold zijn regering ligt namelijk een heel stuk hoger, aangezien hij tot 1465 regeerde.⁷⁶ Tevens was er in de laatste jaren van zijn regering sprake van een burgeroorlog, waarin hij waarschijnlijk eveneens gebruik heeft gemaakt van contingenten uit Zutphen.⁷⁷ In de jaren tussen 1420 en 1440 moest de stad Zutphen alles bij elkaar opgeteld zesenvertig keer troepen op heervaart sturen.⁷⁸ Deze hoge cijfers zijn vooral te wijten aan de oorlogen die in het begin van de regering van Arnold van Egmond zijn gevoerd. Arnolds regent Jan van Egmond voerde namelijk eerst van 1425 tot en met 1429 oorlog met het Sticht en in 1433 viel hij samen met zijn zoon Arnold het hertogdom Gulik binnen.⁷⁹ In deze periode leverde Zutphen dus twee keer zo vaak contingenten als tijdens de regering van Willem I van Gulik.⁸⁰ Verdedigende operaties zijn in de Zutphense rekeningen echter schaars: de stad moest slechts eenmaal troepen leveren voor een landweeroorlog.⁸¹ Uit de stadsrekeningen blijkt dus dat de eenheden van Zutphen in de loop der tijd steeds belangrijker werden voor het Gelderse leger.

In de jaren dat Reinald IV (1402-1423) regeerde, deed hij regelmatig een beroep op eenheden uit de stad Arnhem. De rekeningen uit deze periode vermelden in totaal veertien verschillende heervaartoperaties.⁸² Dit aantal werd tijdens de eerste negen jaar van Arnold zijn regering echter al overtroffen. De diepere oorzaak voor deze toename is de inmenging van Gelre in het conflict tussen de twee Utrechtse bisschopskandidaten: Rudolf van Diepholt en Zweder van Kuilenburg (1426-1429).⁸³ Tijdens deze oorlog moest de stad Arnhem voor vijftien heervaarten militaire ondersteuning leveren.⁸⁴ Ter vergelijking: Zutphen heeft op verzoek van de hertog slechts aan elf offensieve operaties eenheden bijgedragen.⁸⁵ De oorzaak voor dit verschil ligt vooral in het feit dat Arnhem dichterbij de voornaamste strijdtonelen van dit conflict: de Veluwe en Amersfoort, gesitueerd is.⁸⁶

⁷⁴ Zie bijlage een tabel een.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ Jahn, 'De genealogie van', 37.

⁷⁷ Janssen, 'De geschiedenis van Gelre', 23.

⁷⁸ Zie bijlage een tabel een.

⁷⁹ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, X-XIII. W. J. Alberts, *Van heerlijkheid tot landsheerlijkheid* (Assen 1978) 110.

⁸⁰ Zie grafiek een.

⁸¹ Zie bijlage een tabel een.

⁸² Zie bijlage twee tabel een.

⁸³ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, X.

⁸⁴ Zie bijlage twee tabel een.

⁸⁵ Zie bijlage een tabel een.

⁸⁶ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, X-XI.

Regent Jan van Egmond riep in totaal achttienmaal de hulp in van stedelijke contingents uit de stad Arnhem voor offensieve operaties in de Utrechtse successieoorlog.⁸⁷ Door de nabijheid van het front moesten eenheden uit Arnhem ook enkele malen meedoen aan verdedigende acties, zoals wanneer de Stichtse troepen aan het plunderen waren.⁸⁸ Een voorbeeld van een verdedigende actie vond plaats in 1427, toen eenheden uit Arnhem met het nationale leger naar de Betuwe trokken om een Utrechtse inval te stoppen. Het aantal Arnhemse contingents dat op heervaart ging onder Arnold ligt, net als in Zutphen, waarschijnlijk hoger dan het lijkt, aangezien de Arnhemse stadsrekeningen slechts tot 1432 lopen. Het jaar 1433 ontbreekt bijvoorbeeld, terwijl in dat jaar Arnold met het Gelderse leger Gulik binnenviel.⁸⁹ In dit leger vochten ook Zutphense contingents mee, waardoor het aannemelijk is dat eveneens Arnhemse troepen deelnamen aan die veldtocht. Concluderend nam het aantal Arnhemse contingents die meegingen op heervaart onder Arnold toe ten opzichte van de regering van Reinald IV.

In de stadsrekeningen van Nijmegen is de toename van stedelijke contingents die op heervaart meegingen echter nauwelijks zichtbaar. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door het feit dat alleen de Nijmeegse stadsrekeningen uit de jaren 1420 tot en met 1429 bewaard zijn gebleven. Dit maakt een vergelijking tussen het aantal stedelijke contingents dat aan heervaarten deelnam onder Arnold en zijn voorganger onmogelijk.⁹⁰ Uit de overgeleverde Nijmeegse rekeningen blijkt dat in de jaren 1420-1429 maar liefst vijftientig keer stedelijke contingents uit Nijmegen werden opgeroepen voor een heervaart.⁹¹ Een hoogtepunt werd bereikt in het jaar 1427, toen leverde de stad zevenmaal troepen voor een heervaart. Dit hoge aantal heervaarten, ten opzichte van de jaren ervoor, werd veroorzaakt door de Utrechtse successieoorlog. In het jaar daarvoor werden net als in de andere twee kwartierhoofdsteden ook enkele contingents op heervaart gestuurd om te vechten tegen de Utrechtse bisschop.⁹² Ditzelfde gold voor het jaar daarna.⁹³ Tevens stuurden alle drie de steden in de jaren 1420 tot en met 1424 contingents ter heervaart.⁹⁴ De gegevens lijken dus in overeenstemming met die uit de rekeningen van Arnhem en Zutphen. Het is daarom waarschijnlijk dat ook Nijmeegse contingents vaker deelnamen aan heervaarten onder Arnold ten opzichte van de periode van zijn voorgangers.

De vraag die dit oproept is echter of deze toename van de inzet van stedelijke contingents voor offensieve operaties van het Gelderse leger zich doorzette onder de opvolgers van Arnold,

⁸⁷ Zie bijlage twee tabel een.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ W. J. Alberts, *Van heerlijkheid tot*, 110.

⁹⁰ Zie bijlage drie tabel een.

⁹¹ Ibidem.

⁹² Zie bijlage een tabel een en bijlage twee tabel een en bijlage drie tabel een.

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ Ibidem.

namelijk Adolf en Karel van Gelre. In het geval van Karel van Gelre is dit waarschijnlijk, aangezien hij in de oorlogen tussen huis Habsburg en Valois betrokken raakte.⁹⁵ De regering van Karel van Gelre zal echter in deze scriptie niet aan bod komen, aangezien daar geen ruimte voor is en zijn heerschappij buiten de gekozen periode valt.

Oorlog en vrede in Gelre

De stadsrekeningen van Zutphen, Arnhem en Nijmegen vermeldden in oorlogsjaren meerdere militaire operaties. In sommige rekeningjaren ontbreekt elk spoor van militaire activiteiten. Dit wijst erop dat stedelijke contingenten alleen werden gebruikt als het hertogdom Gelre in oorlog verwickeld was met andere staten. Illustratief hiervoor zijn de stadsrekeningen van Zutphen. Reinald IV voerde in de jaren 1420 tot en met 1424 oorlog tegen de bisschop van Utrecht met als gevolg dat Zutphen eenheden moest bijdragen voor negentien aparte operaties.⁹⁶ Hiertegenover stonden echter rustige jaren, zoals 1425, 1426 en de hele periode tussen 1429 tot 1434 waarin geen enkele krijgstoicht werd vermeld.⁹⁷

Ook in de Arnhemse stadsrekeningen is dit patroon van afwisseling tussen oorlogsjaren en rustige jaren zichtbaar. Toen het hertogdom Gelre in conflict raakte met het bisdom Utrecht in 1420 moest de stad Arnhem tijdens de oorlog voor acht verschillende offensieve krijgstoichten militaire ondersteuning leveren.⁹⁸ Ter verdediging tegen Utrechtse plundertochten moesten eenheden uit de stad Arnhem in totaal zes maal uitrukken.⁹⁹ De jaren daarna waren, net als in Zutphen, rustig met slechts twee heervaarten. In 1426 raakte Gelre wederom drie jaar in oorlog met de bisschop van Utrecht. Dit had zijn weerslag in de Arnhemse rekeningen die vijftien veldtochten in drie jaar noemen.¹⁰⁰ In de daaropvolgende periode van vrede tussen 1429 en 1432 namen er geen Arnhemse troepen deel aan enige offensieve operaties.¹⁰¹

De heervaartveldtochten waaraan Nijmegen meedeed concentreerden zich eveneens in de jaren 1421 en 1423. Voor de jaren 1424 en 1425 waren ook hier nauwelijks heervaarten in de rekeningen te vinden.¹⁰² De periode tussen 1426 en 1429 was daarentegen veel intensiever en kende in totaal zeventien offensieve operaties waaraan Nijmegen deelnam. Hoe frequent stedelijke troepen door de hertog werden gebruikt varieerde dus sterk en was afhankelijk van het feit of Gelre in oorlog was. Deze oorlogen werden afgewisseld met periodes van vrede die minimaal twee jaar duurden. Hierdoor hadden de burgers van de steden minder last van de heervaartverplichtingen dan het lijkt.

⁹⁵ Kuys, *De ambtman in*, 268.

⁹⁶ Zie bijlage een tabel een.

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Zie bijlage twee tabel een.

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² Zie bijlage drie tabel een.

Zutphen stuurde bijvoorbeeld slechts gemiddeld 2.3 maal per jaar troepen op heervaart.¹⁰³ In Arnhem lag dat gemiddelde lager, namelijk op 2.08 en in Nijmegen rond de 3.5. Dit hoge aantal in Nijmegen komt met name door het hoge aantal rekeningen uit oorlogsjaren onder de overgeleverde rekeningen.¹⁰⁴

De hertogen van Gelre vanaf Willem I van Gulik deden steeds vaker een beroep op stedelijke contingenten.¹⁰⁵ Deze eenheden hadden als voordeel dat ze beter getraind waren dan de boeren die op heervaart werden geroepen.¹⁰⁶ De steden leverden voetknechten, gewapenden en schutters voor de veldtochten.¹⁰⁷ Schutters speelden onder zowel Arnold als zijn voorganger een rol in het Gelderse leger. Het leger van Gelre was daarin niet uitzonderlijk: de Hollandse graaf Albrecht van Beieren maakte in zijn Friese oorlogen bijvoorbeeld veel gebruik van stedelijke contingenten.¹⁰⁸ In 1398 leverden de Hollandse steden zelfs twee keer zoveel eenheden als het platteland en vier maal zoveel als het aantal Hollandse en Zeeuwse ridders.¹⁰⁹ De hertogen van Brabant maakten voor hun leger eveneens gebruik van stedelijke contingenten en dan vooral van voetknechten en boogschutters.¹¹⁰ De stedelijke eenheden hadden in Brabant echter meer een ondersteunende rol, aangezien het Brabantse leger, net als een klassiek middeleeuws leger, nog grotendeels uit zware cavalerie bestond.¹¹¹ Dit is in scherp contrast met de burenen van Brabant: het graafschap Vlaanderen en het bisdom Luik, wiens legers vrijwel geheel uit burgermilities bestonden.¹¹² Het leger van Gelre lijkt dus qua gebruik van stedelijke contingenten het meest op het graafschap Holland, aangezien de graven van Holland ook veelvuldig gebruik maakten van stedelijke contingenten.

Ambtmannen en de heervaart

De steden leverden niet uitsluitend eenheden aan de hertog voor de heervaart. De ambtmannen die de plattelandsdistricten (ambachten) bestuurden, moesten eveneens regelmatig troepen bijdragen. De ambtman tussen Maas en Waal ontving in zo'n geval een brief van de hertog.¹¹³ De hertog kon hem bijvoorbeeld vragen om ruiters, waarna het aan de ambtman was om deze naar het desbetreffende strijdtoneel te sturen.¹¹⁴ In de periode van vier jaar dat de ambtman van Maas en Waal in functie was, heeft hij in totaal zesentwintig keer contingenten aan de hertog

¹⁰³ Zie bijlage een tabel een.

¹⁰⁴ Zie bijlage drie tabel een.

¹⁰⁵ Zie bijlage een tabel een.

¹⁰⁶ Grimberg, 'Het krijgswezen eener', 90.

¹⁰⁷ Grimberg, 'Het krijgswezen eener', 90. Zie bijlage twee tabel twee.

¹⁰⁸ Janse, *Grenzen aan de*, 283.

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ Boffa, *Warfare in Medieval*, 232.

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² Ibidem.

¹¹³ RAG, HA, inv. nr. 547, fol. 3v.

¹¹⁴ Ibidem.

geleverd.¹¹⁵ Een voorbeeld van zo'n veldtocht vond plaats in het jaar 1426. De ambtman schreef over deze veldtocht het volgende: 'Item gescreven van mijns heren genaden om rueters en hem gesant 12 gewapende ende die uyt gheweest 3 nacht.'¹¹⁶ In het citaat staat dat de ambtman 12 gewapenden voor drie nachten naar de hertog stuurde. Uit deze rekening komt echter niet naar voren hoe deze veldtocht is verlopen en wat de precieze rol van deze ruiters was.¹¹⁷ Dit citaat illustreert dat de ambtman vaak voor korte periodes gewapenden of ruiters leverde.¹¹⁸

De vervangend ambtman van de Neder-Betuwe mobiliseerde eveneens regelmatig eenheden voor zijn heer. Deze ambtman was in functie in 1426, het jaar waarin de hertog van Gelre de stad Amersfoort veroverde. De rekening van de ambtman vermeldt dan ook elf veldtochten, waarvan een merendeel richting Amersfoort vertrok.¹¹⁹ In de roerige jaren van oorlog tussen Utrecht en Gelre werden de rekeningen van de ambtman van de Neder-Betuwe, Gosen van Rossem, gedomineerd door de bijdrage van eenheden aan het Gelderse leger. Een van die posten, uit 1427, had de volgende inhoud: 'item soe screef mijn gnedige lieve heer Gosen op sint Jacobs avont (25 juli) om 7 glaviën indie voederinge des sonnendages daer nae then Rosendaele ghelijc Gosen deden verdaen op die reyse.'¹²⁰ Letterlijk vertaald staat hier dat de ambtman 21 ruiters naar Rosendaal stuurde voor het leger van Gelre. Naast deze veldtocht leverde Gosen in hetzelfde jaar maar liefst achttien contingenten voor de heervaart.¹²¹ De doelstelling van de geciteerde militaire operatie naar Rosendaal wordt echter niet duidelijk uit de rekening en andere bronnen ontbreken. Het aantal maal dat ambtmannen troepen leverden voor offensieve operaties lag zelfs hoger dan in de steden het geval was, aangezien daar het hoogste aantal in een jaar veertien contingenten betrof.¹²² Dit aantal werd slechts een maal door de stad Zutphen geleverd.¹²³

Een willekeurige ambtman droeg dus jaarlijks meer eenheden bij aan het Gelderse leger dan een van de drie kwartierhoofdsteden. Het verschil tussen de steden en de plattelandsdistricten werd voornamelijk veroorzaakt door stedelijke privileges. De schepenen hadden namelijk de mogelijkheid om het leveren van troepen te weigeren. Uit de rekeningen komt dan ook naar voren dat wanneer de hertog om stedelijke contingenten vroeg de schepenen meestal eerst vergaderden of de stad deze eenheden wel wilde leveren.¹²⁴ De mogelijkheid om te weigeren kwam vaker voor in de stedelijke

¹¹⁵ Zie bijlage vijf tabel een.

¹¹⁶ RAG, HA, inv. nr. 547, fol. 4r.

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ RAG, HA, inv. nr. 547, fol. 3v, fol. 4r.

¹¹⁹ Zie bijlage vijf tabel twee.

¹²⁰ RAG, HA, inv. nr. 599, fol. 9r.

¹²¹ Zie bijlage vijf tabel drie.

¹²² Zie bijlage een tabel een.

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 76.

privileges in de Nederlanden. Zo hadden steden in Brabant eveneens dit recht, waardoor de hertog altijd moest onderhandelen met de steden over levering van eenheden.¹²⁵

Dit proces van besluitvorming komt voornamelijk naar voren in de stadsrekeningen van Arnhem. In een rekeningpost uit 1421 staat, namelijk in het Middelnederlands 'feria quinta post Mathei Apostoli ende hadden hem bespraken van den ruteren die ryden solden op ons heren brieff hier gesant feria secunda post Michaelis te reysen'.¹²⁶ Een alinea verder bespraken zij een andere brief van de hertog deze keer betrof het een verzoek om twee mannen naar Kleef te sturen.¹²⁷ In de volgende rekeningpost bespraken de schepenen ook of zij ruiters en schutters wilden sturen in het Middelnederlands werd het volgende vermeld: 'feria quarta post Omnium Sanctorum (5 november) ende bespraken hem weer sy den rentmeyster seynden wolden 30 wapentueres te peerde ende 12 schutten op een heimelike reyse the doen off nyet'.¹²⁸ Het lijkt er op dat deze ruiters en schutters weldegelijk gestuurd zijn, aangezien in het jaar daarna grotere aantallen schutters en ruiters in de rekeningen te vinden zijn.¹²⁹ Hoewel schepenen meestal wel de gewenste eenheden aan de vorst leverden, hadden zij dus het recht om na overleg desbetreffende troepen niet te sturen.¹³⁰

De ambtman genoot echter geen privileges en viel rechtstreeks onder het gezag van de vorst. Ambtmannen moesten aan het eind van de rekeningperiode verantwoording afleggen aan de hertog en zijn raad.¹³¹ De vorstelijke raad hoorde dan iedere rekening van een ambtman af.¹³² Een ambtman stuurde daarom vaak troepen wanneer de vorst of een tussenpersoon van de hertog dat verlangde.¹³³ Gosen van Rossem en zijn zoon Jan, die beiden ambtman van de Neder-Betuwe waren, leverden bijvoorbeeld in de jaren 1426-1430 voor zestien verschillende militaire operaties troepen aan de hertog voor een heervaart.¹³⁴ De plaatsvervangend ambtman van de Neder-Betuwe overtrof dit aantal door in de jaren 1427 tot en met 1429 zelfs voor achttien offensieve operaties eenheden aan de hertog te sturen.¹³⁵ De rekeningen van de ambtmannen geven echter een weinig betrouwbaar beeld, aangezien de rekeningen enkel de kosten die gemaakt zijn door de door hen geleverde troepen vermelden. Enige vormen van weigering van de kant van de ambtman ontbreken in de rekeningen. Het is daarom onmogelijk om te concluderen aan de hoeveelheid brieven van de hertog waar een ambtman geen gehoor aan gaf. De enige maakbare conclusie uit de rekeningen van

¹²⁵ Boffa, *Warfare in Medieval*, 232.

¹²⁶ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 76.

¹²⁷ *Ibidem*, 76.

¹²⁸ *Ibidem*.

¹²⁹ *Ibidem*, 128-130.

¹³⁰ Zie bijlage een tabel een en bijlage twee tabel en bijlage drie tabel een.

¹³¹ Kuys, *De ambtman in*, 30.

¹³² *Ibidem*.

¹³³ Zie bijlage vijf tabel vijf.

¹³⁴ Zie bijlage vijf tabel zes.

¹³⁵ Zie bijlage vijf tabel vier.

de vier verschillende ambtmannen is dat zij frequent aan het bevel van de vorst gehoorzaamden en troepen leverden.¹³⁶ Hoeveel eenheden de ambtmannen per jaar op heervaart stuurden is eveneens moeilijk vast te stellen, aangezien merendeel van de rekeningen slechts een looptijd heeft van een of twee jaar.

Er bestaan twee rekeningen van ambtmannen uit de jaren twintig die een langere periode dan twee jaar omvatten. Een daarvan is de rekening van de ambtman van Maas en Waal. In deze rekening zijn de posten echter niet per jaar opgesomd, maar staan zij van de hele periode onder elkaar.¹³⁷ Hierdoor is het alleen mogelijk om het gemiddelde over de periode 1424-1428 te berekenen. In het geval van de ambtman van Maas en Waal stuurde hij gemiddeld 6,5 keer troepen per jaar op krijgstoct tussen 1424-1428.¹³⁸ Zutphen leverde in diezelfde jaren gemiddeld 4,5 maal troepen per jaar en Arnhem vijf keer.¹³⁹ De ambtman leverde dus gemiddeld twee contingenten meer dan de stad Zutphen en anderhalf meer dan Arnhem.¹⁴⁰ Dit hoge gemiddelde in deze jaren wordt voornamelijk veroorzaakt door de oorlog met het Sticht in de jaren 1425-1429. De ambtman leverde echter wel vaker contingenten aan de hertog dan de steden.

Een andere rekening, die vier jaar bestrijkt, is die van de ambtman Gosen van Rossem en zijn zoon Jan.¹⁴¹ Gosen werd in juli 1425 benoemd tot ambtman van de Neder-Betuwe.¹⁴² Hij overleed echter ergens in de maanden tussen juli en november van 1428.¹⁴³ Hierdoor werd hij opgevolgd door zijn zoon Jan die de rekening afrondde.¹⁴⁴ Hij werd daarnaast tussen 1427 en 1429 bijgestaan door een plaatsvervanger die ook deels de taken van ambtman uitvoerde en troepen leverde.¹⁴⁵

Gosen en Jan van Rossem leverden in de vier jaar dat zij de positie van ambtman van de Neder-Betuwe bekleedden in totaal negentienmaal eenheden aan de hertog.¹⁴⁶ Zij moesten eveneens drie keer naar de wapenen grijpen om zich met een defensieve veldtocht te verdedigen tegen een Utrechtse inval. De rekening van het jaar 1427 noemt de meeste veldtochten, namelijk acht offensieve operaties en drie defensieve krijgsoperaties.¹⁴⁷ De rekeningjaren 1429 en 1430 bevatten daarentegen slechts één militaire operatie waarbij Gosen ruiters stuurde.¹⁴⁸ Deze cijfers zijn vergelijkbaar met die van de steden Arnhem en Zutphen. Ook deze steden leverden in de jaren 1427

¹³⁶ Zie bijlage vijf tabel vijf.

¹³⁷ RAG, HA, inv. nr. 547, fol. 2r.

¹³⁸ Zie bijlage vijf tabel een.

¹³⁹ Zie bijlage een tabel een en bijlage twee tabel een.

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ RAG, HA, inv. nr. 599.

¹⁴² Kuys, *De ambtman in*, 343.

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ Ibidem.

¹⁴⁵ Zie bijlage vijf tabel vier. RAG, HA, inv. nr. 600.

¹⁴⁶ Zie bijlage vijf tabel drie.

¹⁴⁷ RAG, HA, inv. nr. 599, fol. 2r.-fol. 10v.

¹⁴⁸ Zie bijlage vijf tabel zes.

en 1428 meer troepen dan in de periode erna. Contingenten uit Zutphen waren in 1427 aanwezig bij zes verschillende veldtochten en in 1428 slechts bij twee.¹⁴⁹ Arnhem stuurde in 1427 voor twee verschillende offensieve operaties troepen en het jaar erna nam dit aantal toe tot zeven.¹⁵⁰ In 1429, het jaar dat de oorlog tussen Utrecht en Gelre eindigde, vermeldde de rentmeester slechts één stedelijk contingent dat uit Arnhem op heervaart vertrok.¹⁵¹ Op basis van de ambtmansrekening van vader en zoon van Rossem valt te concluderen dat de ambtmannen, net als de stadsbesturen, alleen eenheden leverden tijdens oorlogsperiodes en dat deze werden afgewisseld met rustige jaren.

De ambtman van de Neder-Betuwe leverde in 1427-1428 echter wel meer troepen dan de steden Zutphen en Arnhem, die respectievelijk zes en zevenmaal contingenten ter heervaart stuurden.¹⁵² Ditzelfde gold voor het jaar 1426, waarin de ambtman militaire ondersteuning verleende voor zeven offensieve krijgsoperaties tegen het bisdom Utrecht.¹⁵³ De Zutphense rekeningen noemen in dat jaar slechts drie offensieve veldtochten en die van Arnhem slechts twee.¹⁵⁴ In het jaar 1428-1429 daalde het aantal contingenten dat de ambtman voor een militaire operatie bijdroeg echter tot één, terwijl er uit de stad Zutphen twee contingenten meevochten.¹⁵⁵ Arnhem, dat door zijn positie dicht bij de grens met het Sticht zelfs in het laatste jaar nauw bij de oorlog was betrokken, moest op bevel van de hertog nog zesmaal eenheden op veldtocht sturen.¹⁵⁶ De ambtman van de Neder-Betuwe leverde dus, net als die van Maas en Waal, meer eenheden dan de kwartierhoofdsteden voor de heervaart. Ondanks dat de ambtman in dezelfde jaren als de steden Arnhem en Zutphen grote hoeveelheden eenheden leverde, lag het aantal contingenten dat de ambtman ter heervaart stuurde iets hoger.

De ambtman van de Neder-Betuwe leverde in de periode 1426-1430 gemiddeld namelijk vier eenheden voor de heervaart per jaar, terwijl de stad Zutphen er slechts 2,75 stuurde.¹⁵⁷ Dit verschil had voornamelijk te maken met de afstand tussen Zutphen en het front dat in de buurt van de Veluwe lag. Het gemiddelde aantal troepen dat Arnhem per jaar leverde, lag dicht bij dat van de ambtman van de Neder-Betuwe. De stad Arnhem leverde gemiddeld 3,75 maal contingenten voor de heervaart.¹⁵⁸ Dit is slechts 0,25 minder dan de ambtman van de Neder-Betuwe. Dit had vooral te maken met de nabijheid van strijdtonelen als Amersfoort en Ter Horst. Concluderend leverde de

¹⁴⁹ Zie bijlage een tabel een.

¹⁵⁰ Zie bijlage twee tabel een.

¹⁵¹ Ibidem.

¹⁵² Zie bijlage een tabel een en bijlage twee tabel een en bijlage drie tabel zes.

¹⁵³ Zie bijlage vijf tabel zes.

¹⁵⁴ Zie bijlage een tabel een. Zie bijlage twee tabel een.

¹⁵⁵ Zie bijlage een tabel een.

¹⁵⁶ Zie bijlage twee tabel een.

¹⁵⁷ Zie bijlage een tabel een en bijlage vijf tabel drie.

¹⁵⁸ Zie bijlage twee tabel een.

ambtman waarschijnlijk gemiddeld iets meer contingenten aan de hertog voor de heervaart dan de steden.

De stedelijke contingenten die deelnamen aan landweer- en heervaartreizen

‘Des donredags na Mauritiï (22 september) Herman van Mekerem ende Henric Neyenhuis mit onse burgers ende hadde dertien ghelavien (39 ruiters) ende waeren comen tot Moudic in ons heren vorderingen van Ghelre ende waeren zes daghen uyt.¹⁵⁹ Het bovenstaande citaat is afkomstig uit een Zutphense rekening uit het jaar 1433. Volgens het citaat moest de stad in dat jaar 39 ruiters leveren die slechts dienst deden tot zij met de hertog Moudic hadden bereikt. Zutphen moest in hetzelfde jaar, los van deze heervaart, nog twee maal troepen leveren.¹⁶⁰ De oorzaak van deze verhoogde militaire activiteit was de naderende invasie van het hertogdom Gulik. Hertog Arnold en zijn vader trachtten dit hertogdom te veroveren, omdat Arnold als erfgenaam van hertog Reinald IV, in de vrouwelijke lijn recht had op dit gebied.¹⁶¹ De stad Zutphen moest voor deze veldtochten in totaal voor twaalf militaire operaties eenheden leveren. Ondanks de enorme militaire ondersteuning uit Zutphen leverde de militaire operatie uiteindelijk niets op.¹⁶² Deze oorlog werd namelijk afgesloten met een wapenstilstand tussen Adolf van Gulik en Arnold van Gelre, nadat geen van de partijen enige winst had behaald.¹⁶³

De Zutphense stadsrekening noemt in totaal 39 ruiters die de stad met het nationale leger van Gelre meestuurde.¹⁶⁴ Er werd in de Zutphense stadsrekening van 1434 gesproken over twaalf verschillende militaire operaties. De bijdrage van troepen door de kwartiersteden in Gelre was niet uniek, aangezien steden in andere landsheerlijkheden in de Nederlanden, zoals Brabant en Holland, dit ook deden.¹⁶⁵ In het graafschap Holland leverden de steden, bijvoorbeeld schutters, gewapenden en soldeniers.¹⁶⁶ Historici hebben echter nog weinig onderzoek gedaan naar welke eenheden de Gelderse steden precies leverden voor de heervaart. Dit roept de volgende vraag op: ‘welke troepen leverden de steden in de jaren 1420-1440 voor de heerfahrten?’ Deze vraag zal in dit hoofdstuk op basis van de rekeningen uit de drie kwartiersteden worden beantwoord.

Stadsruiters

De overrentmeester van Gelre vermeldde in de rekening uit 1426 dat de stad Zutphen deel had genomen aan drie verschillende krijgstochten.¹⁶⁷ Deze verschillende expedities hadden alle

¹⁵⁹ R. Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen 1364-1445/46. Deel II* (Zutphen 1977) 458-459.

¹⁶⁰ Zie bijlage een tabel een.

¹⁶¹ Ibidem.

¹⁶² Ibidem.

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁴ Wartena, *De stadsrekeningen van*, 458-459.

¹⁶⁵ Boffa, *Warfare in Medieval*, 232.

¹⁶⁶ Jansen en Hoppenbrouwers, ‘Heervaart in Holland’, 9.

¹⁶⁷ Zie bijlage een tabel een.

dezelfde eindbestemming, namelijk Amersfoort dat door de Gelderse troepen werd belegerd.¹⁶⁸ Een van deze expedities stond onder leiding van de Zutphense schepenen Ghelys Yseren en Ghert Ulrix, die met de heer van Egmond (de ruwaard) naar Amersfoort vertrokken met 36 paarden.¹⁶⁹ Deze specifieke veldtocht was vooral een poging van ruwaard Jan van Egmond om Amersfoort te veroveren.¹⁷⁰ Hij slaagde in zijn doel, maar wist de stad slechts twee maanden te behouden.¹⁷¹ Opvallend aan deze rekeningpost en twee anderen uit hetzelfde jaar is dat een stad als Zutphen vooral ruiters leverde aan de hertog. Het optreden van Zutphense ruiters tijdens een heervaart was echter geen geïsoleerd geval, aangezien de stadsrekeningen tussen 1378 en 1445 zestig militaire operaties noemen op een totaal van 93.¹⁷² Deze 'stadsruiters' waren daarmee aanwezig op maar liefst 64 procent van alle krijgstochten waaraan de stad Zutphen deelnam.¹⁷³ Een ander punt, dat aan de hand van deze statistieken kan worden belicht, is dat de ruiters essentieel waren voor de heerfahrten. Zij waren namelijk op 56 van de 79 offensieve operaties aanwezig.¹⁷⁴ De reden voor dit verschil ligt waarschijnlijk in het feit dat de Zutphense contingenten zich bij heerfahrten te paard sneller konden verplaatsen.

Aan het begin van de vijftiende eeuw waren Zutphense ruiterscontingenten regelmatig op veldtocht met het Gelderse leger. Hoe lang de ruiters gemiddeld in het veld waren, is echter moeilijk te zeggen. In de meeste rekeningen ontbreekt namelijk een duidelijke datum van terugkeer. Het vertrektijdstip van de ruiters staat daarentegen wel veelvuldig in de rekeningposten vermeld. Een post uit de Zutphense stadsrekening kan dit illustreren: 'donredagh na Laetare Gerrit Ulrix ende Johan van Ryseren met onsen burgeren op die Berkel ende metten drost ende metten cleynen steden toe Lochem doe waert daer vervodert vier aernemsche gulden'.¹⁷⁵ De vertrekdatum van Gerrit Ulrix en Johan van Ryseren staat genoteerd in het citaat, maar de datum van terugkomst ontbreekt in zijn geheel. Ditzelfde geldt voor de overige Zutphense rekeningen uit het oorlogsjaar 1427.¹⁷⁶ Het enige dat in elke rekeningpost werd genoemd, zijn de woorden: 'verteert doe sij weder quamen'.¹⁷⁷ Hierna volgde dan meestal de kosten van enkele flessen wijn en brood, maar geen datum van terugkeer.¹⁷⁸

¹⁶⁸ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, XI.

¹⁶⁹ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 383.

¹⁷⁰ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, XI.

¹⁷¹ Ibidem.

¹⁷² Zie bijlage een tabel drie.

¹⁷³ Zie bijlage een cirkeldiagram twee.

¹⁷⁴ Zie bijlage een tabel vier.

¹⁷⁵ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 393.

¹⁷⁶ Ibidem, 392-395.

¹⁷⁷ Ibidem, 335.

¹⁷⁸ Ibidem.

Een andere kwartierhoofdstad in Gelre was de stad Arnhem. Deze stad had net als Zutphen ook de mogelijkheid om diverse troepen te leveren. De ruiters uit Arnhem zijn echter, net als hun Zutphense collega's, dominant in de stadsrekeningen aanwezig. Een van de grootste conflicten die de Arnhemse rekeningen noemen, was de oorlog tussen Gelre en de bisschop van Utrecht tussen 1420-1423.¹⁷⁹ De stad zelf werd overigens regelmatig met plundertochten bedreigd door de Utrechtse troepen.¹⁸⁰ In 1420 besloot de hertog van Gelre om een einde te maken aan deze plundertochten en Amersfoort, de strategische uitvalsbasis van waaruit de Veluwe werd bedreigd, in te nemen.¹⁸¹ De Arnhems stadsrekeningen maken ook melding van deze grootschalige veldtocht die in de rekeningen als volgt wordt beschreven: 'Reysa voer Amersfoort mit onsen genedigen here mit XLV glayen ende CCL wapentuerres.'¹⁸² De militaire ondersteuning uit Arnhem bestond uit een omvangrijk contingent van 135 ruiters en 250 gewapenden.¹⁸³ Ondanks de hulp van 385 eenheden heeft de veldtocht uiteindelijk niets opgeleverd.¹⁸⁴

De ruwaard nam het daaropvolgende jaar zijn toevlucht tot het plunderen in de omgeving van de stad en liet 25 Arnhemse ruiters eerst de vijand opwachttten en vervolgens stuurde hij ze op plundertocht richting Amersfoort.¹⁸⁵ Verder noemen de stadsrekeningen tussen 1402 en 1432 zesentwintig soortgelijke veldtochten waarbij de stadsruiters werden uitgestuurd.¹⁸⁶ Met veldtochten wordt hier gerefereerd naar aparte campagnes die elk onder bevel stonden van een ander persoon en niet deel uitmaakten van een grotere veldtocht. De ruiters waren op 59 procent van de krijgstochten waaraan de stad Arnhem meedeed aanwezig.¹⁸⁷ Als de defensieve operaties buiten beschouwing worden gelaten en alleen de offensieve operaties meetellen dan ligt het aantal zelfs op 62 procent van de offensieve veldtochten.¹⁸⁸ Hiervan valt te leren dat zowel in Zutphen als in Arnhem de ruiters vaker voor offensieve dan voor defensieve krijgstochten werden ingezet. Al met al zijn deze gegevens in overeenstemming met die van de kwartierhoofdstad Zutphen.

In de voorgaande alinea werd reeds gerefereerd naar de bevelhebbers van de stedelijke contingenten. Het is van belang om even stil te staan bij wie het commando voerde over de ruiters, gewapenden en schutters. De middeleeuwse burgemeesters en schepenen van Arnhem hadden los van hun bestuurlijke taak ook de verantwoordelijkheid om mee te gaan op veldtocht met de uit de stad afkomstige eenheden. Arnhemse rekeningposten van militaire veldtochten bevatten in het geval

¹⁷⁹ Alberts, *De stadsrekeningen van IV, VII*.

¹⁸⁰ *Ibidem*.

¹⁸¹ *Ibidem*.

¹⁸² *Ibidem*, 21.

¹⁸³ *Ibidem*.

¹⁸⁴ *Ibidem*, 69-72.

¹⁸⁵ *Ibidem*.

¹⁸⁶ Zie bijlage twee tabel drie.

¹⁸⁷ Zie bijlage twee cirkeldiagram twee.

¹⁸⁸ Zie bijlage twee cirkeldiagram vier.

dat een burgemeester het bevel voerde meestal de volgende woorden: 'den burgemeester mede gedaen aen teergelde'¹⁸⁹. Deze woorden kwamen ook voor in de rekeningpost van de reis naar Amersfoort.¹⁹⁰ De burgemeesters leidden in datzelfde jaar nog eenmaal een aantal ruiters op veldtocht naar Nijkerk.¹⁹¹ In het merendeel van de gevallen werd het bevel over de korte veldtochten echter gedelegeerd aan de schepenen. Vier schepenen werden belast met deze taak: Henric van Aller, Johan van Bryene, Goesen van den Gruuthuus en Geryt Gruter.¹⁹² Meestal waren twee van deze vier schepenen aanwezig bij veldtochten in 1421. Geryt Gruter en Henric van Aller vertrokken bijvoorbeeld op veldtocht naar Nijkerk met 54 ruiters en schutters.¹⁹³ Soms waren zelfs drie van de vier schepenen mee op krijgstoct. In dat geval stond in een rekening het volgende: 'Henric van Aller, Johan van Brynnen, Gieseb van den Gruuthuus cum XXVII glayen, verteert mitten wapentueres, doe syy uutreysen solden, yn schoelres huis'.¹⁹⁴ Dit kwam slechts driemaal voor in 1421.

De commandostructuur van het stadsleger van Zutphen was anders georganiseerd dan die van het Arnhemse leger. De Zutphense burgemeesters voerden namelijk niet het commando over de ruiters of gewapenden uit de stad.¹⁹⁵ Deze autoriteit werd in zijn geheel gedelegeerd aan de schepenen. Een rekening uit 1427 illustreert deze hiërarchie: 'Dieselve Gerit Ulrix ende Johan van Ryseren mit 25 glavien toe Nyerkercken ende legen daer thent Paeschavont (22 april) ende lieten daer liggen een deel van onsen burgeren hen mede gedaen ende naegesant 40,5 aernemsche gulden.'¹⁹⁶ Uit het citaat blijkt dat Gerit Ulrix en Johan van Ryseren het bevel voerden over deze troepenverplaatsing van 75 ruiters. Dit roept vragen op over de functie van Gerit Ulrix en Johan van Ryseren. Deze twee heren waren schepenen die in 1427 waren verkozen om Zutphen te besturen.¹⁹⁷ De andere veldtochten in dit rekeningjaar kwamen voor de rekening van de schepenen Gelys Yseren, Evert van der Voerst en Aernt van den Walle.¹⁹⁸ Het aantal schepenen dat meeding kon uiteenlopen van één tot vijf.¹⁹⁹ Leidinggevende schepenen werden aangewezen door een worp met een dobbelsteen.²⁰⁰ De eigentijdse term voor de schepen die de expeditie leidde was ritmeester.²⁰¹ Deze ritmeester ontving teergeld van de stad waarmee hij bepaalde kosten kon dekken van eten en

¹⁸⁹ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 21.

¹⁹⁰ Ibidem.

¹⁹¹ Ibidem, 24-25.

¹⁹² Ibidem, 18-26.

¹⁹³ Ibidem.

¹⁹⁴ Ibidem, 25.

¹⁹⁵ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 393.

¹⁹⁶ Ibidem.

¹⁹⁷ Koninklijk Nederlands genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, 'Naamlijst der Schepenen van Zutphen', *De Nederlandse Leeuw* 15 (1897) 125-126 <<https://www.knggw.nl/raadplegen/de-nederlandsche-leeuw/1897-15/77/>> (15 mei 2018).

¹⁹⁸ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 392-395.

¹⁹⁹ Grimberg, *Het krijgswezen eener*, 83.

²⁰⁰ Ibidem.

²⁰¹ Ibidem, 84.

drinken.²⁰² Wanneer de ritmeester en zijn eenheden echter met het leger van de hertog meevochten, stonden zij onder het bevel van de beveloverste van de hertog.²⁰³ Dit systeem werd niet in Arnhem toegepast, aangezien daar alle kosten voor proviand en verblijf in de stadsrekeningen stonden en verwijzingen naar het bestaan van teergeld ontbraken.²⁰⁴ De kosten van heervaartoperaties, waarbij de steden meevochten met de hertog, kwamen in principe voor de rekening van de hertog, maar het kon per krijgshandeling verschillen of hij daadwerkelijk de kosten vergoedde.²⁰⁵ In het geval van zelfstandige kleine operaties moesten de Gelderse steden de kosten meestal zelf betalen.²⁰⁶

Aernt van der Walle, een schepen van Zutphen, was lange tijd met een contingent van ruiters actief in het Gelderse leger dat het leger van de Utrechtse bisschop Rudolf van Diepholt achtervolgde.²⁰⁷ Van Diepholt trok eerst naar de Neder-Betuwe, waardoor Aernt met zijn ruiters genoodzaakt was om hem te volgen.²⁰⁸ Het hertogelijke leger staakte vervolgens de achtervolging en trok naar Amersfoort om te plunderen.²⁰⁹ De Utrechtse bisschop besloot hierop om samen met de heer van Buren Tiel aan te vallen, waardoor de eenheden van Aernt zich richting de bedreigde stad moesten verplaatsen.²¹⁰ De Stichtse troepen bedreigden vervolgens echter de stad Zutphen, waardoor het leger van de hertog zich uiteindelijk daarheen begaf.²¹¹ Of het steeds nieuwe troepen waren die onder bevel stonden van Aernt wordt niet duidelijk uit de rekeningen, maar gezien de duur van de veldtocht is het onwaarschijnlijk dat dezelfde mensen deelnamen aan de gehele veldtocht. Helaas is ook over deze veldtocht buiten de rekeningen en de Tielse kroniek om weinig te vinden. Concluderend blijkt dat de schepenen in Zutphen het commando hadden over de eigen eenheden wanneer zij niet met het leger van de hertog meevochten.

De Zutphense schepenen waren tevens verantwoordelijk voor de disciplineren van de stadscontingenten. Zij trachtten dit vooral te bereiken door middel van geldboetes. Als een persoon die in het waakboek van Zutphen voorkwam niet op kwam dagen, kreeg hij een boete van veertig pond opgelegd.²¹² Ditzelfde gold voor wanneer hij geen vervanger had geregeld.²¹³ Deze verplichting om een plaatsvervangend iemand op heervaart te sturen gold overigens ook voor kloosters en vrouwen.²¹⁴ De burgers die op heervaart waren moesten aan de magistraten gehoorzamen, want

²⁰² Grimberg, *Het krijgswezen eener*, 84.

²⁰³ Ibidem.

²⁰⁴ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 425.

²⁰⁵ Grimberg, *Het krijgswezen eener*, 79-80.

²⁰⁶ Ibidem, 79-80.

²⁰⁷ Kuys, *De Tielse kroniek*, 158.

²⁰⁸ Ibidem, 160. Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 394.

²⁰⁹ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 394-395.

²¹⁰ Ibidem.

²¹¹ Ibidem, 394.

²¹² Ibidem, 82, 105.

²¹³ Ibidem, 394-395.

²¹⁴ Ibidem, 83.

anders riskeerden ze een boete van tien pond die op kon lopen tot wel veertig pond wanneer zij een grove overtreding begingen.²¹⁵ Voor een poorter van Zutphen was het op straffe van een boete van twintig pond eveneens verboden om voor een andere heer dan de hertog van Gelre op heervaart te gaan.²¹⁶ Alleen wanneer de schepenen toestemming gaven, mochten zij voor een andere landsheer vechten.²¹⁷ Soortgelijke maatregelen om de eenheden in het gelid te houden, zullen ook in andere grote kwartiersteden, zoals Nijmegen en Arnhem, zijn genomen. Van die steden zijn echter heel wat minder eigentijdse documenten over het stadsleger overgeleverd.

De laatste grote kwartierstad in dit onderzoek, Nijmegen, leverde in de jaren twintig van de vijftiende eeuw ook meerdere malen ruiters voor heervaart- en landweerveldtochten. In 1424 stuurde Nijmegen bijvoorbeeld 75 ruiters om de hertog van Kleef te helpen.²¹⁸ De reden voor deze hulpoperatie komt echter niet duidelijk naar voren uit de Nijmeegse rekeningen.²¹⁹ Hoewel er veel Nijmeegse rekeningen ontbreken, blijkt dat ruiters aanwezig waren op veertien van de achtentwintig landweer- en heervaartveldtochten in de jaren twintig.²²⁰ Daarnaast lijken twee van de rekeningen te suggereren dat Nijmegen nog bij twee andere veldtochten enkele ruiters heeft gestuurd.²²¹ De ruiters waren waarschijnlijk dus mee op 57% van de krijgstochten waaraan Nijmegen deelnam.²²² Ook in deze laatste stad had het Gelderse leger meer behoefte aan ruiters bij offensieve operaties, aangezien Nijmegen bij vijftien van de vijftwintig heervaartoperaties ruiters leverde.²²³ De inzet van Nijmeegse ruiters komt in dit opzicht overeen met die van de andere twee kwartiersteden: Zutphen en Arnhem. Dit is niet vreemd, aangezien ruiters goed pasten in de offensieve operaties die belangrijk waren in de middeleeuwse oorlogvoering. Deze manier van oorlogvoering bestond met name uit korte plundertochten en enkele belegeringen.²²⁴

De commandostructuur van de Nijmeegse stadscontingenten was vergelijkbaar met die van Arnhem. Een voorbeeld van een krijgstocht die dit illustreert stamt uit 1424. In dat jaar bereikte een gerucht dat Kleefse troepen in de omgeving van Cuyk huishielden Nijmegen.²²⁵ Een burgemeester besloot daarom uit te rukken met de schutters.²²⁶ In de desbetreffende rekening wordt de aanwezigheid van deze burgemeester duidelijk door het volgende stuk: 'Die burgermeister,

²¹⁵ C. Pijnacker Hordijk ed., *Oude vaderlandsche rechtsbronnen. Rechtsbronnen der stad Zutphen* (Den Haag 1881) 16. Grimberg, *Het krijgswezen eener*, 105. Pijnacker Hordijk, *Rechtsbronnen der stad*, 52.

²¹⁶ Grimberg, *Het krijgswezen eener*, 82.

²¹⁷ Ibidem.

²¹⁸ Van Schevichaven, *Rekeningen der stad Nijmegen I*, 219.

²¹⁹ Ibidem.

²²⁰ Zie bijlage drie tabel drie.

²²¹ Ibidem.

²²² Zie bijlage drie cirkeldiagram twee.

²²³ Zie bijlage drie tabel vier.

²²⁴ Mol, *De Friese volkslegers*, 18.

²²⁵ Van Schevichaven, *Rekeningen der stad Nijmegen I*, 219.

²²⁶ Ibidem.

rentmeester, die baden ende dier burgermeesteren knechten verteert, na der onleden die se gehad hadden 46 meuwen.²²⁷ Hieruit blijkt dat de burgemeester, net als in Arnhem het bevel, voerde over de gewapende burgers. Concluderend leverden de Gelderse kwartiersteden op gemiddeld zes van de tien krijgstochten ruiters. Ruiters zijn daarmee de eenheden die de steden het vaakst leverden voor de oorlogen van de hertog van Gelre. In het geval van Nijmegen stonden de eenheden onder het bevel van de burgemeesters, terwijl in Arnhem zowel de schepenen als de burgemeesters als bevelhebbers dienden. In Zutphen werd de taak om de stedelijke contingenten te leiden enkel toevertrouwd aan de schepenen.

In de stadsrekeningen van de drie kwartiersteden van Gelre varieert het aantal geleverde ruiters sterk van veldtocht tot veldtocht. Zutphen stuurde in 1403 bijvoorbeeld eerst 36 ruiters om er drie weken later voor een andere heervaart slechts vijftien te leveren.²²⁸ De stadsrekeningen en ambtmansrekeningen spreken meestal over een aantal glaviën.²²⁹ De historicus Waale stelt dat de 'lans' of 'glavie' in Gelre bestond uit drie paarden, oftewel drie ruiters.²³⁰ Bij de berekening van de aantallen die in de rest van dit werkstuk worden genoemd, is uitgegaan van deze drie ruiters per 'glavie'. De Arnhemse stadsrekeningen noemen, net als de Zutphense, een grote variatie in aantallen geleverde ruiters per veldtocht. Zo stuurde Arnhem in 1427 eerst honderd ruiters en later in het jaar leverde de stad er voor een andere veldtocht nog maar 46.²³¹ Hetzelfde patroon is terug te zien in Nijmegen. Deze stad stuurde in 1428 meerdere malen ruiters op heervaart, waaronder negentien ruiters naar de Veluwe.²³² Een paar maanden na de levering van deze negentien ruiters stuurde Nijmegen honderd ruiters voor een landweerveldtocht met als doel de verdediging van Ter Horst.²³³ Het aantal ruiters dat de kwartiersteden leverden was dus volkomen afhankelijk van de veldtocht en kende daardoor grote fluctuaties in omvang.

Een andere problematische kwestie is de functie van de ruiters in de stadsrekeningen. Uit de rekeningen blijkt zelden of de ruiters daadwerkelijk betrokken zijn geweest in een gevecht. De overrentmeester van Zutphen vermeldde in een rekening van het jaar 1421 een korte krijgstocht met de volgende woorden: 'Woensdages na Pinxteren Capel ende Aernten Walle (twee schepenen) mit twintig ghelavien vor Amersfoert ende vor Rienen ende quamen des vrijdags weder verteerden ende hadden mede in reden gelde 18 lb.'²³⁴ De overrentmeester zegt hier dus dat er voor deze veldtocht

²²⁷ Van Schevichaven, *Rekeningen der stad Nijmegen I*, 219.

²²⁸ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 141.

²²⁹ Waale, *De Arkelse oorlog*, 162.

²³⁰ Ibidem.

²³¹ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 420-425.

²³² Van Schevichaven. en Kleijntjens, *Rekeningen der stad Nijmegen II*, 51.

²³³ Ibidem, 53.

²³⁴ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 279. De datum in het citaat was 27 mei.

zestig ruiters vertrokken, maar dat ze nauwelijks te paard strijd lijken te hebben geleverd.²³⁵ Een andere Zutphense rekening licht echter een tipje van de sluier op. Volgens een rekening uit 1427 moesten de paarden vervoerd worden door een veerpont, waardoor de overrentmeester bij de kosten van die oversteek de functie van de paarden heeft beschreven.²³⁶ De desbetreffende post heeft in het Middelnederlands de volgende inhoud: 'den veer voer 51 ridepeerde ende 16 wagenpeerde wegh ende weder over te vueren'.²³⁷ Uit het citaat blijkt dat 51 paarden dienden om te rijden, wat suggereert dat ze puur voor vervoer waren, terwijl de overige zestien de wagens trokken. In totaal leverde Zutphen 75 paarden (25 'gelavien') voor deze tocht, waarvan er acht zijn verdwenen.²³⁸ Op een andere veldtocht in hetzelfde jaar vertrok Johan van Ryseren met 75 ruiters naar Nijkerk, waarvan een deel daar achterbleef.²³⁹ Deze post suggereert, net als de voorgaande rekening, dat de ruiters eigenlijk gewone troepen waren die paarden gebruikten om snel op hun bestemming te komen. De eenheden die in de stad achterbleven, waren waarschijnlijk geen ruiters, omdat ruiters nutteloos zijn voor de verdediging van een stad. Het lijkt daardoor waarschijnlijk dat het grootste deel van de ruiters geen cavaleristen waren, maar alleen een paard gebruikte om zich sneller te verplaatsen.

De hoeveelheid ruiters die de steden in Gelre voor de heervaart leverden is opmerkelijk, aangezien de steden in andere Nederlandse 'staten' nauwelijks gebruikmaakten van ruiters. In Holland stuurden de steden bijvoorbeeld slechts drie soorten eenheden op veldtocht, namelijk gewapenden, schutters en huurlingen.²⁴⁰ Het grootste deel van de stadslegers in Holland bestond uit de geoefende schutters. De meeste Hollandse steden kenden zelfs schuttersorganisaties.²⁴¹ Het waren vooral de rijkere burgers die lid waren van schutterijen.²⁴² Armere poorters dienden vaak als gewapenden en het armste deel van de bevolking leverde de piekmannen.²⁴³ In het graafschap Holland leverde geen enkele stad echter ruiters, zoals wel gebruikelijk was in Gelre. Dit had deels te maken met het vlakke Hollandse landschap dat ongeschikt was voor cavaleriemanoevres.²⁴⁴

²³⁵ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 279.

²³⁶ *Ibidem*, 393.

²³⁷ *Ibidem*.

²³⁸ *Ibidem*.

²³⁹ *Ibidem*.

²⁴⁰ Jansen en Hoppenbrouwers, 'Heervaart in Holland', 9.

²⁴¹ Waale, *De Arkelse oorlog*, 166.

²⁴² *Ibidem*.

²⁴³ *Ibidem*.

²⁴⁴ Mol, *De Friese volkslegers*, 78.

De organisatie van de Brabantse stadsmilities verschilde daarentegen per stad.²⁴⁵ In Brabant leverden de steden enkel schutters en voetsoldaten, de stedelijke troepen per uitstek.²⁴⁶ Het merendeel van het leger bleef in Brabant in die periode echter uit ridders bestaan.²⁴⁷ In tegenstelling tot Gelre werden ruiters in het hertogdom Brabant met name door de adellijke leenmannen geleverd die met contingenten moesten komen opdagen.²⁴⁸ In Friesland kenden de steden vanaf de vijftiende eeuw, net als in Brabant en Holland, schuttersgilden, die konden worden ingezet in tijden van oorlog.²⁴⁹ De Friese steden hadden wel milities, maar die waren vooral uitgerust met pieken of variaties hierop, zoals hellebaarden en zwijnenpitten.²⁵⁰ Schutters maakten eveneens onderdeel uit van de Friese stadsmilities.²⁵¹ Ook in Friesland leverden de steden geen ruiters. Dit had vooral te maken met het feit dat het Friese landschap ongeschikt was voor cavaleriemanoevres, waardoor er alleen te voet werd gevochten. De troepen die de Friese steden stuurden verschilden dus nauwelijks van de eenheden van de Hollandse en Brabantse steden. Het leger van Gelre lijkt in zijn gebruik van stedelijke ruiterscontingenten dus een vreemde eend in de bijt te zijn geweest.

Gelderse schutters

De schutters vormden een andere belangrijke soort eenheden, naast de ruiters, die de Gelderse steden leverden voor de heervaart en landweerveldtochten. De kwartiersteden in Gelre beschikten meestal over twee schuttersgilden die de oude en de jonge schutters werden genoemd.²⁵² De oude schutters waren het meest ervaren in de krijgskunsten.²⁵³ Zutphen kende eveneens deze twee schuttersgilden en stuurde hen regelmatig op veldtocht. In 1427 omschreef de Zutphense overrentmeester een veldtocht waar schutters aan deelnamen met de volgende woorden: Gelys Yseren(naam van een andere schepen weggevallen) toe Lonen 25 gelavien ende 60 schutters ...(de rest viel ook weg).²⁵⁴ De schutters werden op deze veldtocht naar het dorpje Loon gestuurd voor een heervaart. Deze schutters uit Zutphen werden echter niet alleen op offensieve veldtochten ingezet, maar ook op landweerveldtochten. De stad Zutphen betaalde de schutters vier Vlaamse groten en voorzag hen van eten.²⁵⁵ Wanneer de schutters voor de landweer werden opgeroepen betaalde de stad geen loon.²⁵⁶ Schutters dienden slechts korte periodes van meestal drie

²⁴⁵ Boffa, *Warfare in Medieval*, 231.

²⁴⁶ Ibidem, 232.

²⁴⁷ Ibidem.

²⁴⁸ Ibidem, 231.

²⁴⁹ Mol, *De Friese volkslegers*, 91-92.

²⁵⁰ Ibidem, 79-80.

²⁵¹ Ibidem, 94.

²⁵² Grimberg, 'Het krijgswezen eener', 92.

²⁵³ Ibidem.

²⁵⁴ Wartena, *De stadsrekeningen van II*, 392

²⁵⁵ Grimberg, 'Het krijgswezen eener', 90.

²⁵⁶ Ibidem.

weken wanneer ze op hun krijgstochten boven Nijmegen kwamen.²⁵⁷ De tocht naar Loon van zowel ruiters als schutters zal om deze reden van korte duur zijn geweest. Zutphense schutters moesten zelf hun harnas en uitrusting betalen en zij hanteerden de armborst als primair wapen.²⁵⁸ Dit was een zware voetboog die de eigenaar met windassen moest spannen.²⁵⁹ Zelfs wanneer je alle rekeningen uit de periode van 1379 tot en met 1445 in zijn geheel analyseert, leverde Zutphen echter slechts weinig van deze geoefende schutters. Slechts bij 21 van de 107 rekeningposten over krijgstochten noemen de stadsrekeningen schutters.²⁶⁰ Zutphen leverde daarmee maar in twintig procent van de veldtochten schutters. Dit is in vergelijking met het aantal keren dat Zutphense ruiters op krijgstocht vertrokken erg weinig.

Een analyse van de Arnhemse stadsrekeningen leert dat de schutters weinig deelnamen aan landweer- en heervaartveldtochten. Zij ontbraken op 35 van de vijftig Arnhemse krijgstochten tussen 1401 en 1432.²⁶¹ De bijdrage van schutters aan de Arnhemse oorlogsinspanningen omvatte slechts een schrale dertig procent van de krijgstochten voor heervaart en landweer.²⁶² De schutters uit Arnhem werden in vergelijking tot die uit Zutphen tien procent vaker ingezet bij krijgstochten. Dit suggereert dat het Gelderse leger meer behoefte had aan de schutters uit Arnhem. Deze discrepantie in de gegevens werd waarschijnlijk veroorzaakt doordat Arnhem dichterbij de grens met het Sticht lag dan Zutphen. De statistieken uit Arnhem kunnen wel als betrouwbaar worden beschouwd, aangezien de stadsrekeningen vaker dan de Zutphense rekeningen noemen welke eenheden geleverd werden voor de heervaart of landweer. In de Zutphense rekeningen werden de troepen namelijk in sommige gevallen met termen als 'onze burgeren' beschreven, waaruit niet blijkt of het hier om schutters of ruiters gaat.²⁶³ Dertig procent lijkt daarom een representatiever percentage voor de bijdrage van schutters aan de heervaart- en landweerveldtochten.

Nijmegen leverde van de kwartiersteden verreweg het vaakst schutters: op zestien van de 28 krijgstochten waren zij van de partij.²⁶⁴ De schutters uit Nijmegen werden als enige van de kwartiersteden bij merendeel van de veldtochten vermeld.²⁶⁵ Kunnen we op basis hiervan concluderen dat het gebruik van schutters in de jaren vanaf 1420 toenam? Het antwoord op deze vraag moet ontkennend zijn, aangezien de rekeningen van Zutphen tussen 1420-1440 slechts tweemaal duidelijk naar de inzet van schutters verwijzen.²⁶⁶ In Arnhem daalt het aantal keer dat de

²⁵⁷ Grimberg, 'Het krijgswezen eener', 90.

²⁵⁸ Ibidem, 86.

²⁵⁹ Ibidem.

²⁶⁰ Zie bijlage een tabel twee.

²⁶¹ Zie bijlage twee tabel twee.

²⁶² Zie bijlage twee cirkeldiagram een.

²⁶³ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen I*, 10-11.

²⁶⁴ Zie bijlage drie tabel twee.

²⁶⁵ Zie bijlage drie cirkeldiagram een.

²⁶⁶ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 392-393.

schutters zijn ingezet wanneer alleen de jaren 1420-1432 in beschouwing worden genomen. De schutterijen werden in die periode namelijk in 28 procent van de Arnhemse landweer- en heervaart veldtochten ingezet.²⁶⁷ In de jaren 1420 lijkt daarmee allerm minst sprake te zijn van een stijging van de inzet van schutters. Het hoge aantal schutters dat Nijmegen leverde lijkt daarom eerder een product te zijn van de weinige rekeningen die zijn overgeleverd. In het geval dat er meer rekeningen zouden zijn overgeleverd, was de kans groot dat de cijfers vergelijkbaar waren geweest met die van Zutphen en Arnhem. Bovendien heeft de editeur van de Nijmeegse stadsrekeningen een onbetrouwbare transcriptie van de rekeningen geleverd, waardoor het aantal keren dat de schutters werden ingezet waarschijnlijk hoger is uitgevallen. Al met al kan op basis van de betrouwbaardere stadsrekeningen van Zutphen en Arnhem worden geconcludeerd dat de kwartiersteden hooguit op dertig procent van de veldtochten schutters leverden.

Het aantal schutters dat de kwartiersteden per veldtocht leverden, was, net als bij het aantal ruiters, afhankelijk van de krijgstoet in kwestie. De Arnhemse rekening uit 1425 vermeldt de volgende rekeningpost: 'Arnt Coenraetssoen mit tweelff der stat schutten tot Orsoye geseyndt om beden will 's hertoigen van Cleve; hem te teergelde mede gedaen 14 Arnhemse gulden'.²⁶⁸ Arnhem stuurde volgens de geciteerde rekeningpost twaalf schutters op verzoek van de hertogin van Kleef om de Gelderse bondgenoot te helpen.²⁶⁹ Ruwaard Jan van Egmond beval in 1420 dat Arnhem tien schutters moest leveren ter verdediging van de stad Wageningen en twaalf voor een offensieve veldtoet richting Amersfoort.²⁷⁰ Het is aannemelijk dat het stadsbestuur de schutters die werden ingezet bij krijgstoeten uit alle schutters van de stedelijke schutterijen selecteerde.²⁷¹ Deze handelswijze was gebruikelijk in Zutphen.²⁷² De variabiliteit van het aantal schutters is eveneens zichtbaar in de stadsrekeningen van Zutphen. Twee veldtoeten kunnen dit illustreren: in 1405 leverde de stad vijf schutters voor een heervaart in de Arkelse oorlog en in 1427 zestig voor een veldtoet richting het dorpje Lonen.²⁷³

De hoeveelheid schutters die Nijmegen leverde, varieerde daarentegen in zijn geheel niet. De Nijmeegse stadsrekening van 1426 bevat een kostenpost van een garnizoen Nijmeegse schutters in Amersfoort. Dit garnizoen beschreef de rentmeester als volgt: '16 schutten lagen tAmersfoort, elc 51 dage; twe schut elc 49 dage, eyn schut 42 dage, eyn schut 24 dage, eyn schut 36 dage, eyn schut 46 dage, eyn schut 37 dage ende eyn schut 48 dage'.²⁷⁴ De stad Nijmegen leverde dus voor een

²⁶⁷ Zie bijlage twee cirkeldiagram drie.

²⁶⁸ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 307.

²⁶⁹ Ibidem, 307.

²⁷⁰ Ibidem, 18.

²⁷¹ Grimberg, 'Het krijgswezen eener', 90.

²⁷² Ibidem.

²⁷³ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 392.

²⁷⁴ Van Schevichaven, *Rekeningen der stad Nijmegen I*, 329-30.

garnizoenen in totaal 24 schutters die vergezeld werden door twaalf knechten.²⁷⁵ In 1427 stuurde de stad wederom vierentwintig schutters en twaalf knechten op krijgstoct.²⁷⁶ Dit doet vermoeden dat het stadsbestuur van Nijmegen vierentwintig schutters selecteerde die voor een paar jaar op alle krijgstocten werden gestuurd. In Zutphen selecteerde het stadsbestuur in de veertiende eeuw een vast aantal van 32 schutters.²⁷⁷ Dit aantal handhaafde de stad echter niet, aangezien er in de vijftiende eeuw posten bekend zijn met zestig schutters.²⁷⁸ Het aantal schutters dat de steden leverden lag echter wel een stuk lager dan de hoeveelheid ruiters. De hoeveelheid eenheden die de kwartiersteden op heervaart stuurden, varieerde in Arnhem en Zutphen zowel bij ruiters als schutters per krijgstoct. Nijmegen leverde echter steeds een vast aantal schutters.

De steden in Gelre stuurden, net als hun tegenhangers in Holland en Brabant, schutters voor deelname aan de veldtocten van de hertog. Het leger van Gelre verschilde echter met dat van Holland in het opzicht dat de schutters veel minder frequent deelnamen aan krijgstocten.²⁷⁹ De graaf van Holland maakte daarentegen bij offensieve veldtocten veelvuldig gebruik van de schutters, omdat zij een goede training en uitrusting hadden.²⁸⁰ De steden in Gelre hadden niet dezelfde voorkeur en leverden voornamelijk ruiters voor de krijgstocten van de hertog. In Brabant daarentegen was de levering van schutters door de steden volledig afhankelijk van de onderhandelingen tussen de hertog en de schepenen.²⁸¹ Soms weigerden de Brabantse steden, waardoor er geen stedelijke contingenten meegingen op veldtoct.²⁸² De Friese steden brachten nooit schutters als aparte legeronderdelen te velde.²⁸³ Friesland week in dat opzicht weer af van de omringende 'staten'.²⁸⁴ Het hertogdom Gelre lijkt dus een tussenpositie tussen het hertogdom Brabant en het graafschap Holland in te nemen. In Gelre leverden de steden, net als in Holland, schutters, maar zij deden dit minder frequent. In tegenstelling tot in Brabant ontbraken in Gelre de stedelijke contingenten in oorlogsjaren zelden.²⁸⁵

Gewapenden en voetsoldaten

Een laatste groep eenheden die frequent in de rekeningen van de kwartiersteden opduikt zijn de gewapenden, oftewel de voetsoldaten. Deze categorie werd in de rekeningen onduidelijk gedefinieerd. Het lijkt hier te gaan om burgers die te voet vochten, aangezien voor ruiters termen als

²⁷⁵ Van Schevichaven, *Rekeningen der stad Nijmegen I*, 329-30.

²⁷⁶ Ibidem, 386.

²⁷⁷ Grimberg, 'Het krijgswezen eener', 90.

²⁷⁸ Grimberg, 'Het krijgswezen eener', 90. Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 392.

²⁷⁹ Zie bijlage twee tabel vier.

²⁸⁰ Jansen en Hoppenbrouwers, 'Heervaart in Holland', 9.

²⁸¹ Boffa, *Warfare in Medieval*, 231.

²⁸² Ibidem.

²⁸³ Mol, *De Friese volkslegers*, 93-94.

²⁸⁴ Ibidem.

²⁸⁵ Zie bijlage een tabel een en Grimberg, 'Het krijgswezen eener', 79.

'ruters' of 'glaviën' werden gebruikt en de schutters apart werden genoemd.²⁸⁶ Grimberg beweerde dat de 'wapentueries' in Zutphen mannen waren die met een voetboog vochten.²⁸⁷ Dit baseerde hij echter op Hollands bronnenmateriaal dat niet op Gelre van toepassing is.²⁸⁸ De stadsrekeningen van Arnhem noemen regelmatig gewapenden als troepen die de stad op een veldtocht leverde. In 1420 noteerde de overrentmeester een post met de volgende inhoud: Reysa naar Amersfoort mit onsen genedigen here mit XLV glayen ende CCL wapentueries.²⁸⁹ Op een veldtocht leverde de stad Arnhem dus maar liefst 250 voetsoldaten voor een belegering van Amersfoort.²⁹⁰ Zij werden op deze reis nog eens ondersteund door 135 ruiters.²⁹¹

Incidenteel was deze veldtocht niet, aangezien Arnhem op zeventien van de in totaal vijftig landweer- en heervaart veldtochten gewapenden inzette.²⁹² Deze voetsoldaten waren dus bij een derde van de krijgstochten aanwezig.²⁹³ Zij werden meestal ingezet in combinatie met andere eenheden.²⁹⁴ Arnhemse gewapenden werden bijvoorbeeld zevenmaal op zowel offensieve als defensieve veldtochten samen met de schutters geleverd.²⁹⁵ Een voorbeeld van een combinatie van schutters en gewapenden is te vinden in een stadsrekening uit 1420: 'Prima octava Pentecostes (23 mei) doe dier stat XII schutte toegen tot Nyekirke ende die wapentueries nae quamen om 2 manden provande yn te doen.'²⁹⁶ Op deze landweerreis werden volgens het citaat eerst de schutters in Nijkerk gelegerd, waarna hun taak werd overgenomen door 'wapentueries' (gewapenden). Een duidelijke reden voor het wisselen van schutters voor gewapenden ontbreekt helaas in de rekening. Het leger van Gelre had eveneens behoefte aan een combinatie van ruiters en gewapenden. Deze samenstelling werd vijfmaal in de Arnhemse rekeningen vermeld.²⁹⁷ Tot slot stuurde Arnhem vijf keer alleen voetsoldaten voor heervaarten.²⁹⁸

De hertogen van Gelre deden ook frequent een beroep op voetsoldaten uit de kwartierstad Zutphen. Statistisch gezien waren gewapenden op 22 van de 89 door de rentmeester vermelde Zutphense krijgstochten aanwezig.²⁹⁹ Dit komt neer op ongeveer vijfentwintig procent van alle

²⁸⁶ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 21, 307.

²⁸⁷ Grimberg, 'Het krijgswezen eener', 93.

²⁸⁸ Ibidem.

²⁸⁹ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 21.

²⁹⁰ Ibidem.

²⁹¹ Ibidem.

²⁹² Zie bijlage twee tabel twee.

²⁹³ Zie bijlage twee cirkeldiagram een.

²⁹⁴ Zie bijlage twee tabel zes.

²⁹⁵ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 18, 66-67, 247-248, 413, 422 en 430 en idem, *De stadsrekeningen van V*, 23.

²⁹⁶ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 18.

²⁹⁷ Ibidem, 6, 25, 130, 247-248, 425 en 430.

²⁹⁸ Ibidem, 26

²⁹⁹ Zie bijlage een tabel vijf.

landweer- en heervaartveldtochten.³⁰⁰ Dankzij de historicus Grimberg is over de bewapening van de Zutphense gewapenden meer bekend. Hij stelt in zijn artikel over het Zutphense stadsleger dat wanneer de burgers tot de voetsoldaten behoorden zij de beschikking hadden over pieken en knotsen.³⁰¹ Daarnaast moesten de burgers zelf voor een harnas zorgen.³⁰² De sterkte van hun bepantsering hing daarom logischerwijs af van de rijkdom van de burger.³⁰³ Helaas is er minder bekend over de gewapenden uit de andere steden, maar het is waarschijnlijk dat ook in die plaatsen de voetsoldaten de beschikking hadden over soortgelijke wapens.

In de jaren 1420-1445 werden de Zutphense gewapenden nog maar bij zes van de 34 aparte krijgstochten ingezet.³⁰⁴ Procentueel gezien daalt de aanwezigheid van voetsoldaten op veldtochten dan tot achttien procent.³⁰⁵ In Zutphen werden daarmee de gewapenden, net als in Arnhem overigens, vaker ingezet dan de schutters.³⁰⁶ In totaal vijf procent frequenter, wanneer alle rekeningen tussen 1378 tot 1445 in beschouwing worden genomen.³⁰⁷ Hetzelfde geldt overigens voor de jaren 1420-1440.³⁰⁸ Er bestonden echter wel verschillen met de Arnhemse voetsoldaten. De voetsoldaten uit Zutphen werden in totaal tienmaal alleen ingezet.³⁰⁹ Dit is vaker dan het geval was voor de Arnhemse voetsoldaten.³¹⁰ In 1427 stuurde Zutphen bijvoorbeeld gewapende burgers, onder leiding van twee schepenen, naar het dorpje Lochem.³¹¹ Daarnaast werden zij nog zeven maal met ruiters erop uitgestuurd en evenzoveel keer met schutters.³¹²

De vraag hoe frequent Nijmegen gewapenden leverde is lastig te beantwoorden. De transcriptie van de stadsrekeningen is namelijk onbetrouwbaar.³¹³ Bovendien zijn de Nijmeegse rekeningen onduidelijk. Zo ontbreken in sommige rekeningen de geleverde troepen volledig, terwijl in andere alleen de term 'onze burgeren' wordt vermeld.³¹⁴ Soms noemen de rekeningen wel schutters en knechten, maar het lijkt dan waarschijnlijker dat deze eenheden onderdeel uitmaakten van de schutterijen dan dat het hier voetsoldaten betrof.³¹⁵ Uit een aantal rekeningen viel echter wel

³⁰⁰ Zie bijlage een cirkeldiagram drie.

³⁰¹ Grimberg, 'Het krijgswezen eener', 86.

³⁰² Ibidem.

³⁰³ Ibidem.

³⁰⁴ Zie bijlage een tabel zeven.

³⁰⁵ Zie bijlage een cirkeldiagram vier.

³⁰⁶ Zie bijlage een cirkeldiagram drie. Zie bijlage twee cirkeldiagram een.

³⁰⁷ Zie bijlage een cirkeldiagram een en drie.

³⁰⁸ Zie bijlage een tabel zeven.

³⁰⁹ Zie bijlage een tabel zes.

³¹⁰ Zie bijlage twee tabel zes.

³¹¹ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 393.

³¹² Zie bijlage een tabel zes.

³¹³ Zie bijlage drie tabel vijf.

³¹⁴ Van Schevichaven en Kleijntjens, *Rekeningen der stad Nijmegen I*, 114-115, 166, 329.

³¹⁵ Ibidem, 383-389.

op te maken dat de stad voetsoldaten leverde, maar het ging hier slechts om vijf rekeningen.³¹⁶ De cijfers van de andere kwartiersteden lijken daarom op dit punt betrouwbaarder. De kwartiersteden Zutphen en Arnhem leverden over de hele periode van de stadsrekeningen respectievelijk op 25 en 34 procent van de krijgstochten voetsoldaten. Wanneer echter alleen de jaren 1420-1440 worden bestudeerd dan dalen deze aantallen tot achttien procent voor Zutphen en 26 procent voor Arnhem.³¹⁷ Op basis van de beide gemiddeldes lijkt het dus aannemelijk dat de kwartiersteden ongeveer bij een op de vier krijgstochten voetsoldaten leverden. Arnhem leverde echter wel vaker voetsoldaten dan Zutphen, maar dit werd waarschijnlijk veroorzaakt door de ligging van Arnhem. Deze stad lag in de nabijheid van de grens met het bisdom Utrecht en de voornaamste conflicten in deze periode waren met de bisschop van Utrecht.³¹⁸

De grootte van het stedelijke contingent van voetsoldaten varieerde bij alle steden per veldtocht. Twee veldtochten uit Arnhem kunnen dit illustreren. In 1420 leverde Arnhem 250 gewapenden voor een veldtocht om de stad Amersfoort te veroveren.³¹⁹ Zeven jaar later vermeldden de rekeningen echter een kleiner contingent van honderd voetsoldaten. De desbetreffende rekeningpost kent de volgende inhoud: 'Reisa tot Kalkar ob rogatu ducis Clivensis crastino Exaltacionis Sancte Crucis miet veertig peerden ende mit honderd ende meer wapentueres te schepe.'³²⁰ Uit deze rekening blijkt dat de Arnhemmers honderd voetsoldaten en veertig ruiters naar Kalkar stuurden om de bondgenoot van Gelre, de hertog van Kleef, te helpen. Zutphen leverde in 1426 slechts achttien gewapende gezellen aan het garnizoen van Amersfoort om de net veroverde stad te behouden.³²¹ Bij de meeste andere Zutphense rekeningen ontbreken echter de aantallen, waardoor de grootte van de variatie in Zutphen moeilijk in te schatten is.³²² Het is waarschijnlijk dat net als bij de ruiters en schutters, wiens aantallen wel regelmatig vermeld werden, deze aantallen ook wisselden. Kortom ook het aantal voetsoldaten was afhankelijk van de veldtocht in kwestie.

De steden in Gelre stuurden in totaal drie soorten eenheden op veldtochten. Het is echter van belang stil te staan bij de manier waarop de stadsbesturen deze burgers rekruteerden. De stad Zutphen is door Grimburg op dit punt het best onderzocht en heeft ook het rijkste middeleeuwse stadsarchief. Hij stelt in zijn artikel dat alle poorters, die op heervaart moesten, opgeschreven stonden in een waakboek.³²³ Dit waakboek werd eveneens gebruikt om de stadswachters te

³¹⁶ Zie bijlage drie tabel vijf.

³¹⁷ Zie bijlage een cirkeldiagram vier en bijlage twee tabel vier.

³¹⁸ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, X-XIII.

³¹⁹ Ibidem, 21.

³²⁰ Ibidem, 430. De datum in het citaat is 14 september.

³²¹ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 383.

³²² Ibidem, 393-395.

³²³ Grimberg, 'Het krijgswezen eener', 82.

selecteren.³²⁴ Uit dit waakboek selecteerden de schepenen burgers die zij bevalen om op veldtocht te vertrekken.³²⁵ Zutphen zelf was in vier kwartieren verdeeld die allemaal een vierde deel van de eenheden leverden.³²⁶ De Gelderse stad had dit systeem overgenomen uit Vlaanderen waar de steden reeds in meerdere wijken waren verdeeld omwille van het stadsleger.³²⁷ Het aantal eenheden dat een wijk leverde verschilde echter per veldtocht, waardoor soms slechts enkele inwoners per wijk vertrokken.³²⁸ Op welke leeftijd de burgers in aanmerking kwamen om op veldtocht te moeten, is onduidelijk. Er zijn namelijk geen Zutphense rechtsbronnen die de vereiste leeftijd voor een heervaart noemen.³²⁹ Hoewel de andere twee kwartiersteden niet zo goed onderzocht zijn is het aannemelijk dat ook daar de stad in meerdere kwartieren was verdeeld. Bovendien maakt de hantering van het systeem in Luik en de Vlaamse steden het waarschijnlijk dat ook Nijmegen en Arnhem deze steden als voorbeeld hebben gebruikt.³³⁰

Het leger van Gelre had wat betreft de inzet van voetsoldaten veel gemeen met de omringende staten. Ook in de omringende staten leverden de steden regelmatig voetsoldaten. In het graafschap Holland werden meestal gewapenden gestuurd wanneer het aantal schutters niet toereikend was.³³¹ Deze combinatie kwam in Gelre ook regelmatig voor. Zo leverde Arnhem in 1420 ook schutters samen met gewapenden voor een tocht naar Amersfoort.³³² Gewapenden speelden in het leger van Holland eveneens een belangrijke rol in de belegering van steden.³³³ Dit was in Gelre ook het geval, zoals in de daarnet geciteerde heervaart naar Amersfoort. In het hertogdom Brabant stuurden de steden voor de heervaart- en landweerveldtochten eveneens gewapenden als ondersteunende eenheden voor het ridderleger.³³⁴ Arnhem en Zutphen leverden soms gewapenden ter ondersteuning van de stedelijke ruiters, maar voetsoldaten werden ook regelmatig alleen ter heervaart gestuurd. Het leger van Gelre leek dus enigszins op dat van het hertogdom Brabant, aangezien voetsoldaten soms ook de ruitery ondersteunden en de stedelijke gewapenden in Gelre eveneens alleen werden ingezet.³³⁵ Het Friese volksleger bestond grotendeels uit milities afkomstig uit de steden en van het platteland.³³⁶ Deze milities werden, net als in Gelre, via de klokkeslag

³²⁴ Grimberg, 'Het krijgswezen eener', 82.

³²⁵ Ibidem.

³²⁶ Ibidem, 83.

³²⁷ J. F. Verbruggen, *De krijgskunst in West-Europa in de middeleeuwen* (Brussel 1954) 251, 261.

³²⁸ Grimberg, 'Het krijgswezen eener', 83.

³²⁹ Ibidem, 82.

³³⁰ Verbruggen, *De krijgskunst in*, 251, 261.

³³¹ Jansen en Hoppenbrouwers, 'Heervaart in Holland', 9.

³³² Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 18.

³³³ Waale, *De Arkelse oorlog*, 148.

³³⁴ Boffa, *Warfare in Medieval*, 232.

³³⁵ Zie bijlage een tabel zes en bijlage twee tabel zes.

³³⁶ Mol, *De Friese volkslegers*, 14-15.

opgeroepen.³³⁷ Zij waren vergelijkbaar met de Gelderse gewapenden, aangezien de Friese milities voornamelijk bestonden uit voetsoldaten die voor hun eigen uitrusting moesten zorgen.³³⁸ Zij waren meestal bewapend met pieken of vergelijkbare steekwapens en degens.³³⁹ De burgers van Zutphen maakten, net als de milities uit Friesland, eveneens veel gebruik van pieken, maar zij droegen eerder knotsen dan degens. Het leger van Gelre vertoonde op het gebied van gewapenden dus grote gelijkenissen met de omringende 'staten', waar de steden vergelijkbare eenheden leverden.

De stedelijke artillerie

De steden waren ten slotte ook verantwoordelijk voor de artillerie van het Gelderse leger. De kanonnen duiken voor het eerst op in de Zutphense stadsrekeningen aan het eind van de veertiende eeuw.³⁴⁰ Een ambtenaar, genaamd de bussenmeester, was verantwoordelijk voor alles wat met deze kanonnen te maken had.³⁴¹ Hij zorgde onder andere dat er voldoende kruit was, maar ook voor de andere benodigde grondstoffen die bewaard werden in de kelder van het stadhuis.³⁴² Tevens moest hij regelmatig testen of de bussen nog in goede staat verkeerden.³⁴³ Uit een rekening uit 1426 blijkt dat de bussen aanwezig waren bij een ontzettingspoging van Amersfoort dat door Rudolf van Diepholt werd belegerd. De desbetreffende rekeningpost vermeldt een aantal interessante kosten: 'Gekocht van enen manne van Wesel ½ tonne bussencrudes die woech 148 pont die tonne afgecort dat hondert voer 20 ½ aernemsche gulden dat beloept op 30 aernemsche gulden ende 3 nye d. Item gesant Claes ten Broec toe Munster om saltpeter toe copen verteerde weder ende voert 1 aernemsche gulden maket toesamen 51 lb. 19 s.'³⁴⁴ De busmeester van de stad had volgens het citaat in dat jaar op grote schaal de benodigde kruiden gekocht voor het gebruik van kanonnen.³⁴⁵ In de rekening wordt tevens het gebruik van een wagen omschreven die waarschijnlijk diende om de bussen te vervoeren.³⁴⁶ Het inkopen van grote hoeveelheden kruiden suggereert dat de kanonnen tijdens de militaire actie tegen de Stichtse belegering zijn gebruikt.

Een andere Zutphense krijgstoct, waarbij kanonnen werden ingezet, vond plaats in 1427. In dat jaar trok de schepen Arnt van den Walle met Zutphense eenheden mee met het Gelderse leger naar Enschede.³⁴⁷ Voor Enschede zijn meerdere malen kanonnen afgevuurd, aangezien de stad voor zes 'vierdelen bussenproppen' had gekocht die nodig waren om het kruit vast te zetten achter in het

³³⁷ Mol, *De Friese volkslegers*, 14.

³³⁸ Ibidem, 78.

³³⁹ Ibidem, 78-79.

³⁴⁰ Grimberg, 'Het krijgswezen eener', 88.

³⁴¹ Ibidem.

³⁴² Ibidem.

³⁴³ Ibidem.

³⁴⁴ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 383.

³⁴⁵ Ibidem.

³⁴⁶ Ibidem.

³⁴⁷ Ibidem, 395.

kanon.³⁴⁸ Een kanon kon namelijk pas na het vastzetten van het kruit worden afgeschoten.³⁴⁹ Op beide veldtochten lijken de stadslegers deze kanonnen daadwerkelijk in de strijd gebruikt te hebben, omdat in allebei de rekeningen kosten zijn gedeclareerd die verbonden zijn aan het afvuren van kanonnen.

De verwijzingen naar kanonnen in de Arnhemse stadsrekeningen zijn schaarser. In het jaar 1427 viel Rudolf van Diepholt de Betuwe binnen waarop de hertog van Gelre snel met zijn leger naar het gebied trok. Vervolgens bleef de hertog van Gelre met zijn leger voor het kasteel Buren liggen.³⁵⁰ Arnhem leverde op deze veldtocht naast eenheden te voet en te paard ook enkele kanonnen. Dit blijkt uit de rekeningpost waarin de overrentmeester vermeldde dat: 'Derick Karman te schepe gevuert byer, broet, bussen ende ander gereisschap'.³⁵¹ Uit het citaat blijkt dat de kanonnen aanwezig waren, maar of zij daadwerkelijk zijn afgevuurd blijft onduidelijk. Het is echter waarschijnlijk dat ze niet zijn ingezet, aangezien er in de andere rekeningen uit 1427 nauwelijks kosten zijn gedeclareerd die daarop wijzen.³⁵²

Op een tweede veldtocht in datzelfde jaar vertrokken eenheden naar Wageningen om kasteel de Horst te bevoorraden. Deze troepen reisden te paard en per schip en namen ook enkele bussen mee.³⁵³ De kanonnen lijken wederom niet te zijn afgevuurd. In het jaar 1427 vermeldde de rentmeester het volgende: 'Johan van Twelle die grote busse, die opten toern acht Claes van der Hoeven leegt, in een lade gebonden, yseren schiven ende bolten dairtoe gemaict ende dairtoe versmeydt'.³⁵⁴ De grote kanonnen die de stad Arnhem bezat, heetten volgens dit citaat Johan van Twelle en Claes Verhoeven. Een busmeester ontbreekt echter in de Arnhemse rekeningen, maar dit zou kunnen zijn veroorzaakt door de beknoptheid van de rekeningen over bussen.³⁵⁵ Desalniettemin is het waarschijnlijk dat er in Arnhem eveneens een persoon verantwoordelijk moet zijn geweest voor deze kanonnen. Of dit net als in Zutphen een speciaal iemand was, is niet te zeggen op basis van de rekeningen. Andere bronnen met verwijzingen naar de Arnhemse kanonnen ontbreken helaas.

In het jaar 1427 trokken ook Nijmeegse contingenten mee met het leger van de hertog naar Buren. Een kostenpost uit dat jaar vermeldt de aanwezigheid van bussen: 'Henric van Wyert totter groter bussen enen wagen, in den Holtenwerck voer gerekent; Johan Conritss. Den wagen ende die stelling gebonden'.³⁵⁶ De stad Nijmegen leverde dus net als Arnhem kanonnen voor dezelfde

³⁴⁸ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 395.

³⁴⁹ Ibidem.

³⁵⁰ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 425.

³⁵¹ Ibidem, 429.

³⁵² Ibidem, 419-425.

³⁵³ Ibidem, 424.

³⁵⁴ Ibidem, 42.

³⁵⁵ Ibidem.

³⁵⁶ Van Schevichaven, *Rekeningen der stad Nijmegen I*, 386.

veldtocht van het Gelderse leger.³⁵⁷ De aanwezigheid van kanonnen van twee verschillende steden is waarschijnlijk geen toeval. Het is aannemelijk dat de hertog de steden voor deze tocht specifiek om kanonnen gevraagd heeft en dat Nijmegen en Arnhem aan zijn verzoek gehoor hebben gegeven. De rekeningpost vermeldt echter geen Nijmeegse busmeester, maar de beknoptheid van de kostenposten in deze stadsrekeningen maakt het onmogelijk om het bestaan van een dergelijke functionaris uit te sluiten. Een aanwijzing over het gebruik van de kanonnen is niet in de rekeningen vermeld.³⁵⁸ Concluderend hebben de drie kwartiersteden kanonnen geleverd voor onder meer de veldtocht van het Gelderse leger naar Buren. In het geval van Zutphen werden de kanonnen daadwerkelijk gebruikt, maar in de andere gevallen is het niet uit de rekeningen op te maken.

³⁵⁷ Van Schevichaven, *Rekeningen der stad Nijmegen I*, 386.

³⁵⁸ *Ibidem*, 383-389.

De soldaten van de ambtman

'Item doe mij mijn genedige heer van Gelre screef des woensdags na Letare in die voerdinge te Wageningen te comen mit alle rustigen die ic in mijnen ampt krigen konde ende mit vijftig geraden gesellen miet pieken ende armburste dat ic dede'.³⁵⁹ Het bovenstaande citaat is afkomstig uit de rekening van vervangend ambtman Johan van Oywijk. Hij regeerde als plaatsvervangend ambtman in het ambt van de Neder-Betuwe van 1427 tot 1429 naast zijn collega Gosen van Rossem.³⁶⁰ Johan moest volgens dit citaat met alle weerplichtige mannen en vijftig piekeniers voor een offensieve operatie naar Wageningen trekken. Het doel van deze tocht naar Wageningen was om de omgeving te verdedigen tegen binnenvallende troepen uit Utrecht.³⁶¹ Het lijkt er echter sterk op dat deze eenheden de troepen van de vijand niet konden vinden en dat het niet tot schermutselingen kwam.³⁶² Johan van Oywijk voerde, net als andere landsheerlijke ambtenaren die een gebied bestuurden, de eenheden uit zijn eigen gebied aan.³⁶³

Kuys heeft enig onderzoek gedaan naar de eenheden die deze ambtmannen leverden voor de oorlogvoering. Hij concludeerde dat de weerplichtigen onder hun bevel uit twee groepen bestonden, namelijk de ruiters en de voetknechten.³⁶⁴ Hij heeft zich echter niet gefocust op de rekeningen van de ambtman over een kleinere tijdspanne en hij heeft tevens nagelaten om te kijken naar de frequentie van de door de verschillende ambtmannen geleverde troepen. In dit hoofdstuk zal juist wel onderzoek gedaan worden naar enkele ambtmanrekeningen om een beeld te schetsen van de eenheden die zij leverden. De vraag die centraal staat in dit hoofdstuk luidt dan ook: 'welke troepen leverden de ambtmannen in de jaren 1420-1440 voor de heervaarten?'

Ruiters en het platteland

De ambtmansrekeningen noemen verscheidene veldtochten met verschillende soorten eenheden. Illustratief voor welke troepen de ambtmannen vaak leverden is een rekeningpost uit 1427. De ambtman van Maas en Waal noteerde in deze rekening: 'Item gescreven van mijns heren genaden om ruters ende mit hem te riden tot mijn hertog van Bourgondië voer Amersfoort ende doen mijn heren genaden gebracht 45 perden en die ghelegen ierst in der betu 2 nacht en velu 3 nacht.'³⁶⁵ Volgens deze rekening leidde de ambtman, samen met de ruwaard, 45 ruiters naar

³⁵⁹ RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 3r. De datum in het citaat was 25 april.

³⁶⁰ Kuys, *De ambtman in*, 343.

³⁶¹ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, XI.

³⁶² Ibidem.

³⁶³ Kuys, *De ambtman in*, 279.

³⁶⁴ Ibidem, 266.

³⁶⁵ RAG, HA, inv. nr. 547, fol. 4v.

Amersfoort om de hertog van Bourgondië te helpen bij zijn belegering van de stad.³⁶⁶ Filips de Goede, hertog van Bourgondië, verscheen op 31 oktober voor deze stad en eiste hem op.³⁶⁷ De hertog wist echter niet dat Rudolf van Diepholt in de nacht ervoor driehonderd boogschutters en duizend voetsoldaten aan het garnizoen van de bedreigde stad had toegevoegd.³⁶⁸ De Bourgondische hertog trachtte de stad met drie aanvalsgolven te overmeesteren.³⁶⁹ De eerste en tweede werden afgeslagen waarna een woedende Filips besloot om met elke man ten aanval te trekken.³⁷⁰ Hij werd echter wederom afgeslagen en moest zich een dag later terugtrekken.³⁷¹ Uit het bovengenoemde citaat blijkt dat de ambtmannen, net als de steden, frequent ruiters stuurden voor offensieve operaties van het Gelderse leger. De ambtman in kwestie was tussen 1424 en 1428 in functie en leverde, los van het beleg van Amersfoort, op dertien van de zesentwintig militaire operaties ruiters.³⁷² Dit is een opmerkelijk hoog aantal: alleen Gosen van Rossem en zijn zoon Johan stuurden in totaal meer ruiters op veldtochten.³⁷³

Ruwaard Jan van Egmond vroeg de van Rossems zelfs twaalfmaal om ruiters waaraan vader en zoon in alle keren gehoorzaamden.³⁷⁴ Op een van deze twaalf veldtochten had de hertog behoefte aan een grote hoeveelheid eenheden, waardoor hij besloot om de ambtman van de Neder-Betuwe alle weerplichtigen te laten oproepen. Bij deze veldtocht werden zowel de weerplichtige voetsoldaten als de ruiters opgeroepen.³⁷⁵ Reden voor het oproepen van alle weerplichtigen middels de klokkeslag was de grote behoefte aan eenheden van de ruwaard om de Utrechtse bisschop, die de Neder-Betuwe was binnengevallen, te weerstaan.³⁷⁶

De vervangend ambtman van de Neder-Betuwe moest ook twee maal de volledige klokkeslag leveren.³⁷⁷ De vervangend ambtman schreef over deze operatie uit 1426: 'Item des vridags na remigii screef mijn genadige heer van Gelre Henric Zwart dat hi die clocken sou de doen slaen zijn amp om dat volc tAmersfoort te hebben bi sinen geminde vader (de ruwaard) dat hi dede.³⁷⁸ Ruwaard Jan van Egmond had deze extra troepen vooral nodig om Amersfoort te verdedigen tegen een nieuwe poging van de Utrechtse bisschop om de stad te heroveren.³⁷⁹ Ondanks dat alle

³⁶⁶ RAG, HA, inv. nr. 547, fol. 4v.

³⁶⁷ Halbertsma, *Zeven eeuwen Amersfoort*, 111.

³⁶⁸ Ibidem.

³⁶⁹ Ibidem, 112.

³⁷⁰ Ibidem.

³⁷¹ Ibidem.

³⁷² Zie bijlage vijf tabel een.

³⁷³ Zie bijlage vijf tabel drie.

³⁷⁴ Ibidem.

³⁷⁵ RAG, HA, inv. nr. 666.

³⁷⁶ RAG, HA, inv. nr. 599, fol. 10v.

³⁷⁷ RAG, HA, inv. nr. 598, fol. 4v, fol. 5r.

³⁷⁸ RAG, HA, inv. nr. 598, fol. 4v. De datum uit het citaat is een oktober.

³⁷⁹ Aberts, *De stadsrekeningen van IV*, XI.

weerplichtigen uit de Neder-Betuwe naar Amersfoort waren gestuurd, viel de stad een maand later wederom in handen van de Utrechtse bisschop. Bij de tweede volledige klokkeslag ging het om een verdedigende operatie, waarbij de ruiters en voetknechten naar de Rijn moesten.³⁸⁰ Over deze veldtocht is weinig bekend, maar het lijkt erop dat de eenheden naar de Rijn moesten ter verdediging tegen een Utrechtse plundertocht.³⁸¹ Daarnaast stuurde de ambtman voor vier afzonderlijke militaire operaties ridders en knechten.³⁸² Het aantal keer dat hij cavalerie leverde komt hiermee op zes van de zeven krijgstochten in één jaar.³⁸³ De opvolger van Henric Zwart als vervangend ambtman van de Neder-Betuwe bracht tussen 1427 en 1429 op negen van de achtentwintig krijgstochten ruiters in het strijdperk.³⁸⁴ De ridders en knechten werden door hem op vijf militaire operaties gestuurd.³⁸⁵ De ridders kunnen echter worden beschouwd als ruiters, aangezien zij te paard vochten. Wanneer men deze getallen vervolgens bij elkaar optelt, leverden alle ambtmannen minstens voor de helft van de krijgstochten ruiters.

De aantallen die de ambtmannen leverden voor de heervaart- en landweerveldtochten verschilden, net als bij de steden, per krijgstocht. Een rekening van de ambtman van Maas en Waal uit 1426 bevat een post over de eerste belegering van Amersfoort: Item gesant 53 paarde (53 ruiters) mitten heer van Egmond ten selven die mit hem tot Amersfoort in riden ende daer bleven ligen.³⁸⁶ In hetzelfde jaar stuurde de ambtman nog eens vierentwintig ruiters naar het kasteel Ter Horst, dat net veroverd was op de Utrechtse.³⁸⁷ Zij werden hierheen gestuurd voor de bevoorrading van het Gelderse garnizoen.³⁸⁸ In de rekeningen van de andere ambtmannen zijn soortgelijke schommelingen zichtbaar. Gosen van Rossem, de ambtman van de Neder-Betuwe, stuurde ook wisselende aantallen, zoals 49 ruiters naar Redichem voor een heervaart in 1426.³⁸⁹ Later in hetzelfde jaar treffen we echter een veel hoger aantal aan: 'Over Palme sonde (ergens na Palmzondag) mijn gnedige heer Gosen tot Gole ende indie Betuwe om ruteren ende doe bracht Gosen mit hem 60 perde daer mede gelegen then Rosendale 2 nacht.'³⁹⁰ Op deze militaire operatie trok Gosen met zestig ruiters naar de Betuwe om van daaruit door te reizen naar Amersfoort.³⁹¹ Het is echter onwaarschijnlijk dat deze eenheden deel hebben genomen aan de belegering van Amersfoort, aangezien die pas later in 1426

³⁸⁰ RAG, HA, inv. nr. 598, fol. 5r.

³⁸¹ Ibidem.

³⁸² Zie bijlage vijf tabel twee.

³⁸³ Ibidem.

³⁸⁴ Zie bijlage vijf tabel vier.

³⁸⁵ Ibidem.

³⁸⁶ RAG, HA, inv. nr. 547, fol. 8r.

³⁸⁷ RAG, HA, inv. nr. 547, fol. 4v. Alberts, *De stadsrekeningen van IV, XII*.

³⁸⁸ RAG, HA, inv. nr. 547, fol. 4v.

³⁸⁹ RAG, HA, inv. nr. 599, fol. 3r.

³⁹⁰ RAG, HA, inv. nr. 599, fol. 5r.

³⁹¹ Ibidem.

plaatsvond.³⁹² De reden dat deze ruiters naar Amersfoort reisden, komt niet duidelijk uit de bronnen naar voren en blijft dus raadselachtig.

In de rekening van de vervangend ambtman van de Neder-Betuwe uit 1426 staan bij weinig posten de aantallen goed aangegeven.³⁹³ Een vergelijking tussen de ruiterscontingenten die deze ambtman stuurde, is daardoor lastig te maken. Zijn opvolger heeft daarentegen in de rekeningen wel meerdere malen de aantallen van ruiters vermeld. Een rekening uit 1427 noemt bijvoorbeeld: 'Item den ierste donredaegs en vryedag in den april doe men Amerongen burnden doe was Jan van Owijck dair mit 20 perden uyt den ampt doe verteert ende te teergeld gegeven mit ruterem 2 nachten 3 rijngulden'.³⁹⁴ Uit het citaat blijkt dat de ambtman in dat jaar met twintig ruiters richting Amerongen ging om daar meerdere dorpen te plunderen.³⁹⁵ In 1428 ging dezelfde ambtman daarentegen met een veel hoger aantal, namelijk 56 ruiters waaronder ridders en knechten, naar Wageningen om vanuit die stad deel te nemen aan een veldtocht.³⁹⁶ Het lijkt daardoor waarschijnlijk dat zijn voorganger eveneens wisselende hoeveelheden ruiters leverde voor de krijgstochten van de hertog. Concluderend was het aantal ruiters dat de ambtmannen op militaire operaties stuurde in grote mate afhankelijk van de krijgstocht zelf. De ambtman selecteerde per veldtocht een hoeveelheid weerplichtigen uit alle weerbare mannen die op een lijst of monsterrol stonden.³⁹⁷

Een van die lijsten voor Gelre is bewaard gebleven.³⁹⁸ Deze monsterrol is afkomstig uit het jaar 1401 en vermeldt alle weerbare mannen in het kwartier van Zutphen.³⁹⁹ De mannen zijn ingedeeld in twee klassen: de inwoners die welvarend genoeg waren om een paard en harnas te bezitten en de armeren die slechts als voetknecht konden dienen. Over de uitrusting van de ruiters en voetknechten staat in het document helaas niets vermeld.⁴⁰⁰ Kuys stelt dat deze weerplichtigen zelf verantwoordelijk waren voor hun uitrusting.⁴⁰¹ Wanneer deze niet op orde was, kreeg de persoon een boete van een landsheerlijk functionaris.⁴⁰² De wapens die zij bezaten konden enorm verschillen, aangezien zij zelf verantwoordelijk waren voor de aanschaf hiervan. Friesland kende eveneens een variatie in uitrusting van haar stadsmilities die uiteenliep van pieken tot knevelstokken

³⁹² Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, X.

³⁹³ RAG, HA, inv. nr. 598, fol. 4r, fol. 4v, fol. 5r.

³⁹⁴ RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 4r. De data in het stuk waren waarschijnlijk vijf en zes april.

³⁹⁵ RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 4r. Kuys, *De Tielse kroniek*, 158.

³⁹⁶ RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 4v.

³⁹⁷ RAG, HA, inv. nr. 666.

³⁹⁸ RAG, HA, inv. nr. 666. Kuys, *Drostambt en schoutambt*, 101.

³⁹⁹ Zie bijlage vier tabel een.

⁴⁰⁰ RAG, HA, inv. nr. 666.

⁴⁰¹ Kuys, *De ambtman in*, 266.

⁴⁰² Ibidem.

en hellebaarden.⁴⁰³ Dit zal bij de voetsoldaten en ruiters in Gelre waarschijnlijk niet anders zijn geweest.

De monsterrol uit 1401 is een waardevolle bron voor onderzoek naar het aantal weerplichtigen dat het kwartier Zutphen tot haar beschikking had. In totaal waren er in Zutphen in 1401 743 weerbare mannen.⁴⁰⁴ 270 hiervan waren ruiters en 473 behoorden tot de voetknechten.⁴⁰⁵ In Zutphen was er dus één ruiter op 1.7 voetknechten. Dit betekent dat Zutphen redelijk veel ruiters had. Het grote aandeel van ruiters in Zutphen bewijst wederom dat eenheden die te paard konden reizen belangrijk waren in het leger van Gelre. De monsterrol maakt het mogelijk een hypothese op te stellen over het aantal weerplichtigen in Gelre aan het begin van de vijftiende eeuw. In het geval dat dit aantal eveneens representatief is voor de andere kwartieren van het hertogdom dan zou Gelre in totaal 2972 weerplichtigen tot zijn beschikking hebben gehad. Dit is echter wel met uitsluiting van de steden. Het totaal van 2972 was echter geen reëel getal, aangezien de heervaart altijd wel door een paar mensen werd ontdoken. Als het aantal weigeraars rond de 25 procent zou liggen, verandert het aantal weerplichtigen dat daadwerkelijk kwam opdagen in 2229. 810 hiervan zouden ruiters zijn geweest en 1419 voetknechten. Deze aantallen zouden mogelijkerwijs op waarheid kunnen berusten, maar bij gebrek aan andere soortgelijke lijsten en gegevens blijft deze schatting puur hypothetisch.

De Gelderse ambtmannen zijn in vergelijking met de omliggende staten uitzonderlijk in het hoge aandeel ruiters dat zij leverden. In Holland verzamelden de baljuws, net als de ambtmannen in Gelre, de weerplichtigen en voerden hen aan in de strijd.⁴⁰⁶ Zij leverden echter een vast aantal gewapenden dat gebaseerd was op riemtallen.⁴⁰⁷ Deze gewapenden werden echter vaker ingezet om schansen te bouwen of graafwerk te verrichten bij belegeringen dan om strijd te leveren.⁴⁰⁸ Voor het Friese leger monsterden de grietmannen, als hoofden van een plattelandsdistrict, de weerplichtige inwoners.⁴⁰⁹ Zij hadden echter enkel voetsoldaten en een aantal schutters tot hun beschikking, aangezien in Friesland het terrein niet geschikt was voor cavaleriemanoevres.⁴¹⁰ De hertog van Brabant daarentegen maakte voor zijn leger vooral gebruik van ridders en knechten in combinatie met stedelijke contingents van voetknechten en schutters.⁴¹¹ Sergio Boffa besteedt in zijn werk over Brabant echter nauwelijks aandacht aan de rol van de heervaartscontingents. Het blijft daardoor

⁴⁰³ Mol, *De Friese volkslegers*, 79-80.

⁴⁰⁴ Zie bijlage vier tabel een.

⁴⁰⁵ Ibidem.

⁴⁰⁶ Jansen en Hoppenbrouwers, 'Heervaart in Holland', 7.

⁴⁰⁷ Ibidem, 7.

⁴⁰⁸ Ibidem, 18.

⁴⁰⁹ Mol, *De Friese volkslegers*, 52.

⁴¹⁰ Ibidem, 78.

⁴¹¹ Boffa, *Warfare in Medieval*, 232.

enigszins onduidelijk wat de rol van deze eenheden in het Brabantse leger was. Concluderend week het leger van Gelre wederom af, aangezien de ambtmannen ook ruiters leverden.

Ruiters en het Gelderse leger

Evenals de steden leverden de ambtmannen frequent ruiters. Hieruit blijkt wederom dat deze eenheden het belangrijkste onderdeel waren van het leger van Gelre. De vraag is echter: 'waarom waren de ruiters zo belangrijk voor het Gelderse leger?' De reden dat de steden en ambtmannen vaak eenheden te paard leverden had te maken met het feit dat de middeleeuwse oorlogvoering voor een groot deel bestond uit plundertochten en belegeringen.⁴¹² Deze meestal korte plundertochten werden in het geval van Gelre, net zoals in het hertogdom Brabant, vaak uitgevoerd door een klein aantal ruiters.⁴¹³ De term voor soortgelijke kleine door ruiters uitgevoerde militaire operaties is *chevauchée*.⁴¹⁴ Deze kleine militaire operaties vonden meestal buiten de eigenlijke landsgrenzen plaats.⁴¹⁵

Een voorbeeld van een dergelijke *chevauchée* komt naar voren in de stadsrekeningen van Zutphen uit 1426. De overrentmeester beschreef deze *chevauchée* als volgt: 'Des anderen dages na Sunte Laurentiusdaghe Ghelys Yseren ende Ghert Ulrix mitten heren van Egmond tot Amersfoort mit 36 peerden ende waren deel 6 weken uyt.'⁴¹⁶ Na sint Laurentius trokken volgens het citaat twee Zutphense schepenen met 36 ruiters naar Amersfoort om daar voor zes weken te helpen met de verdediging van de pas veroverde stad.⁴¹⁷ Toen de Utrechtse bisschop Rudolf van Diepholt vervolgens de stad belegerde, probeerden Aernt van den Walle en Gelys Yseren met 53 paarden de stad te ontzetten.⁴¹⁸ Deze operatie was van korte duur, aangezien ze slechts '2 nacht uyt' waren.⁴¹⁹ De operatie was bovendien mislukt, aangezien de stad in november door de bisschop van Utrecht werd heroverd.⁴²⁰

Een andere stedelijke *chevauchée* vond plaats in 1427.⁴²¹ In dat jaar stuurde Arnhem ruiters naar Wageningen om het kasteel van Ter Horst te bevoorraden.⁴²² Een rekeningpost uit hetzelfde jaar handelt over een andere Arnhemse *chevauchée*: 'Reisa tot Rosendale die Bartholomei mit XVI

⁴¹² Waale, *De Arkelse oorlog*, 149.

⁴¹³ P.C.M. Hoppenbrouwers, 'Ridders en hun ruiters', 327-349.

⁴¹⁴ Idem. Boffa, *Warfare in Medieval*, 201.

⁴¹⁵ P.C.M. Hoppenbrouwers, 'Ridders en hun ruiters', 328.

⁴¹⁶ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 383. De datum was waarschijnlijk een paar dagen na 10 augustus.

⁴¹⁷ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 383. Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, XI.

⁴¹⁸ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 383.

⁴¹⁹ Ibidem.

⁴²⁰ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, XI.

⁴²¹ Ibidem, 423.

⁴²² Ibidem.

glayen om beden will onss heren doe sy voirt ten Stichtwart yn toegen, ende waren uyt drie nacht.⁴²³ In totaal vertrokken 48 ruiters vanuit Arnhem naar Rosendaal om van daaruit naar het Sticht te trekken.⁴²⁴ Deze tocht duurde wederom niet lang: slechts drie dagen en nachten.⁴²⁵ De korte duur suggereert dat het hier slechts ging om een korte plundertocht in het bisdom Utrecht. De grootste militaire operatie die de Arnhemse ruiters hebben uitgevoerd was de veldtocht naar Barneveld in 1427. Op deze tocht leverde de stad Arnhem in totaal 250 ruiters.⁴²⁶ De ruwaard wilde Barneveld met een groot leger veroveren, maar zijn plan liep uit op een fiasco.⁴²⁷ 250 is overigens het hoogste aantal ruiters dat in de stadsrekeningen van de drie kwartiersteden voorkomt.

In de rekeningen van de ambtmannen komen ook enkele chevauchées voor. In 1426 bijvoorbeeld beschreef de ambtman er een: 'indie weken over Palm (de weken na Palmzondag) sonde mijn gnedige heer Gosen tot Gole ende indie Betuwe om ruteren ende doe bracht Gosen mit hem 60 perde daer mede gelegen ten Rosendale 2 nachte.'⁴²⁸ Gosen van Rossem verzamelde eerst ruiters in de Betuwe en vertrok met deze ruiters naar Rosendaal om vanuit daar naar Amersfoort te trekken. Het verdere verloop van de chevauchée is echter onduidelijk.⁴²⁹ Deze veldtocht is opvallend, aangezien Gelre en Utrecht pas een paar maanden later officieel oorlog kregen.⁴³⁰ Deze tocht lijkt van korte duur te zijn geweest, aangezien de ruiters slechts twee nachten in Rosendaal verbleven en de totale kosten laag bleven.⁴³¹ De vervangend ambtman van de Neder-Betuwe leidde in april 1427 eveneens een chevauchée van twintig paarden richting Amerongen, dat zij brandschatten.⁴³² Op dezelfde veldtocht plunderden de Gelderse ruiters ook de dorpen Woudenberg en Spakenburg.⁴³³ In deze dorpen kwam het echter nauwelijks tot noemenswaardige gevechten.⁴³⁴ Concluderend gebruikten zowel de steden als de ambtmannen ruiters voor meestal korte militaire operaties, zoals plundertochten of het tegenhouden van vijandelijke troepen.

De middeleeuwse oorlogen kenden eveneens verdedigende operaties. Een rentmeester van Arnhem omschreef een defensieve actie in het jaar 1427: 'Ludeken Kremer des sonnendaiges na Jacobi in der nacht gesandt aen onsen schutten ende wapentuertes die ter Nyekirche laigen dat sy dair noch acht daige langk wouden bliven ligen'.⁴³⁵ Volgens het citaat had Arnhem ter verdediging

⁴²³ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 425. De datum dat ze uittrokken, was 24 augustus.

⁴²⁴ Ibidem.

⁴²⁵ Ibidem.

⁴²⁶ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 420.

⁴²⁷ Ibidem, XII.

⁴²⁸ RAG, HA, inv. nr. 599 fol. 5r.

⁴²⁹ Ibidem.

⁴³⁰ Ibidem.

⁴³¹ Ibidem.

⁴³² RAG, HA, inv. nr. 600 fol. 4r. Kuys, *De Tielse kroniek*, 158.

⁴³³ Kuys, *De Tielse kroniek*, 158.

⁴³⁴ Ibidem.

⁴³⁵ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 413. De datum van vertrek in het citaat was 2 december.

van de Veluwe gewapenden en schutters in de stad Nijkerk gestationeerd.⁴³⁶ Dezelfde strategie paste het Gelderse leger al eerder toe in 1422.⁴³⁷ Zij legerden toen ook al schutters en gewapenden in Nijkerk.⁴³⁸ Ambtmannen stuurden ook regelmatig eenheden voor verdedigende acties. De ambtman van Maas en Waal kreeg van de hertog in 1426 het verzoek om vier tot vijf man in Wageningen te vestigen om de stad te helpen verdedigen tegen een mogelijke Utrechtse aanval.⁴³⁹

De ambtman ging hiermee akkoord en stuurde vijf man naar Wageningen, waar ze een tijd lang verbleven.⁴⁴⁰ Dit kwam vaker voor, de rekening van Gosen van Rossem vermeldt bijvoorbeeld een operatie uit 1427: 'Item soe heeft Gosen gelegen in mijn genedigen heeren dienste tot Tiele te minsten mit 9 of 10 perden om mijns lieve heeren genaden beden wille van des anderen sonnedages.'⁴⁴¹ De ambtman van de Neder-Betuwe moest, zoals in het citaat vermeld werd, tien ruiters legeren in Tiel en heeft hieraan gehoor gegeven.⁴⁴² De ruiters moesten ter verdediging dienen tegen de opstandige heer van Buren, die de verkiezing van Rudolf van Diepholt als Utrechtse bisschop steunde.⁴⁴³ Deze dreiging was reëel, aangezien de Utrechtse bisschop een maand eerder al plunderend met zijn leger voor de poorten van de stad verscheen.⁴⁴⁴ Dit was niet de enige keer dat Tiel in gevaar was. Zo vroeg ruwaard Jan van Egmond een paar maanden later om nieuwe troepen voor de verdediging van deze stad.⁴⁴⁵ Concluderend namen ook verdedigende operaties een belangrijke plaats in binnen de oorlogvoering van het Gelderse leger.

Een andere belangrijke vorm van militaire operaties in de middeleeuwen waren de belegeringen van steden en kastelen. Het beste voorbeeld van een Gelderse belegering in de periode 1420-1440 was de veldtocht naar Amersfoort. Dit was overigens ook de enige succesvolle Gelderse belegering die in de jaren 1425-1429 in de oorlog met het Sticht werd uitgevoerd.⁴⁴⁶ De ruwaard van Gelre wilde deze stad veroveren, omdat het een belangrijke strategische positie had. Degene die Amersfoort bezat kon namelijk van daaruit de hele Veluwe aanvallen en plunderen.⁴⁴⁷ Dit bleek ook, nadat de Utrechtse bisschop Rudolf van Diepholt de stad heroverde en van daaruit de Gelderse Veluwe begon te plunderen.⁴⁴⁸ Aan de Gelderse verovering van Amersfoort deden zowel eenheden van de ambtmannen als stedelijke contingents mee. De stad Zutphen leverde vooral ruiters voor

⁴³⁶ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 413.

⁴³⁷ Ibidem, 18-19.

⁴³⁸ Ibidem.

⁴³⁹ RAG, HA, inv. nr. 547 fol. 4v.

⁴⁴⁰ Ibidem.

⁴⁴¹ RAG, HA, inv. nr. 599 fol. 10r.

⁴⁴² Ibidem.

⁴⁴³ Ibidem.

⁴⁴⁴ Kuys, *De Tielse kroniek*, 160.

⁴⁴⁵ RAG, HA, inv. nr. 599 fol. 10r.

⁴⁴⁶ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, X-XI.

⁴⁴⁷ Ibidem, XI.

⁴⁴⁸ Ibidem.

deze aanval, maar ook achttien voetsoldaten.⁴⁴⁹ In een aan de reis naar Amersfoort gewijde rekening van de Arnhemse rentmeester staat het volgende: 'Die borgermeister mit deels van den rade ende mitten baden doe sy die wapentueres uytstanden aldair ende uytsetten te seynden.'⁴⁵⁰ Een paar posten later wordt ook naar ruiters verwezen met de woorden: 'verteerden die rutherde deels in Smaelvelts, doe sy uytvueren.'⁴⁵¹ De Arnhemmers droegen voor het behoud van Amersfoort gewapenden en ruiters bij, alhoewel de aantallen in de rekeningen ontbreken.⁴⁵²

De ambtmannen leverden ook voor deze grote militaire operatie eenheden. De ambtman van Maas en Waal stuurde in 1426 bijvoorbeeld 58 ruiters naar Amersfoort voor de belegering.⁴⁵³ Vervolgens stuurde hij later ook voetknechten om de belegering verder te helpen.⁴⁵⁴ De vervangend ambtman van de Neder-Betuwe reed in 1426 naar eigen zeggen 'mit 35 gewapent ridderen en knechten' naar Amersfoort.⁴⁵⁵ Bij belegeringen zette het Gelderse leger dus ruiters en voetsoldaten in die zowel geleverd werden door de plattelandsdistricten als door de steden. Concluderend was de meest voorkomende militaire operatie die het leger van Gelre uitvoerde de chevauchée. Daarnaast voerde zij ook andere operaties uit. Het Gelderse leger stuurde onder andere ook ruiters en schutters om gebieden te verdedigen. Tevens voerde het Gelderse leger enkele belegeringen uit. De verovering van Amersfoort is hier het succesvolste voorbeeld van.

Ambtmannen en leenmannen

De ambtmannen hadden naast het sturen van ruiters ook de belangrijke taak om de ridders en hun knechten bijeen te roepen om ze vervolgens op heervaart te sturen. Ambtmannen ontvingen dit bevel van de hertog zelf per brief en het lijkt erop dat de ambtman deze brief vervolgens moest doorsturen naar de ridders en knechten.⁴⁵⁶ De ridders en knechten waren waarschijnlijk de leenmannen en hun troepen, aangezien deze niet verzameld werden door de ambtman, maar moesten worden opgeroepen per brief van de hertog.⁴⁵⁷ Dat het in de rekeningen niet om gewone ridders gaat maar om de ridderschap blijkt ook uit een rekening van de vervangend ambtman van de Neder-Betuwe.⁴⁵⁸ Dit komt met name duidelijk naar voren uit het volgende tekstfragment: 'In Boederweert in Trebeweert (vermoedelijk delen van de Neder-Betuwe) dat gansse ridderschap ende knechten ende dat gansse land sandere merten tot mijn heeren te comen'.⁴⁵⁹ Uit deze rekening

⁴⁴⁹ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 383.

⁴⁵⁰ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 364, 365.

⁴⁵¹ Ibidem.

⁴⁵² Ibidem.

⁴⁵³ RAG, HA, inv. nr. 547 fol. 8r.

⁴⁵⁴ RAG, HA, inv. nr. 547 fol. 10r.

⁴⁵⁵ RAG, HA, inv. nr. 598 fol. 4v.

⁴⁵⁶ RAG, HA, inv. nr. 598 fol. 4r, fol. 4v.

⁴⁵⁷ Kuys, *De ambtman in*, 264.

⁴⁵⁸ RAG, HA, inv. nr. 600 fol. 7r.

⁴⁵⁹ Ibidem.

blijkt dus dat de benaming ridders en knechten, die in de andere ambtmansrekeningen werd gebruikt, verwees naar de ridderschap en knechten.⁴⁶⁰ Dit geeft aan dat de ambtman ook verantwoordelijk was voor het oproepen van de leenmannen en zijn contingenten.⁴⁶¹ Hij had volgens dezelfde rekening ook een brief van de hertog ontvangen, welke de ambtman moest doorsturen.⁴⁶² Het betreft hier hoogstwaarschijnlijk een mobilisatiebrief die niet bewaard is gebleven.⁴⁶³ De meeste van dit soort brieven zijn overgeleverd uit de periode van Karel de Stoute, hertog van Bourgondië.⁴⁶⁴ Kuys stelt in zijn studie over de ambtman van Nijmegen dat niet uit te sluiten valt dat de leenmannen, die onder Karel de Stoute als een aparte groep werden behandeld, in eerdere periodes met de troepen van de ambtman meevochten.⁴⁶⁵

Uit de rekening van de vervangend ambtman van de Neder-Betuwe blijkt dat de leenmannen onder Arnold van Gelre niet als een aparte groep werden opgeroepen.⁴⁶⁶ De ambtman moest weliswaar de brief van de hertog doorsturen aan de ridders en knechten, maar deze stonden wel, net als de ambtsingezetenen, onder zijn bevel.⁴⁶⁷ In een soortgelijke brief uit 1427 verzocht de hertog de vervangend ambtman van de Neder-Betuwe om naar hem toe te komen met ridders en knechten.⁴⁶⁸ Dit verzoek heeft de ambtman vervolgens ingewilligd.⁴⁶⁹ Dat de ridders en knechten niet als een aparte groep werden behandeld, blijkt eveneens uit het feit dat zij gecombineerd werden met de andere eenheden van de ambtman. Dit blijkt ook uit de rekeningen van de vervangend ambtman van de Neder-Betuwe. De rekening uit 1427 bevat namelijk het volgende fragment: 'bi beveel mijns heren dat ic mitlen ridderen ende knechten en mitlen clocken slage comen solde lede.'⁴⁷⁰ De ambtman moest volgens het citaat in dat jaar met ridders, knechten en de voltallige klokkeslag (alle weerplichtigen) naar de hertog komen.⁴⁷¹

Het aantal ridders en knechten dat meevocht per veldtocht is moeilijk te achterhalen, aangezien in geen enkele rekening precieze aantallen worden genoemd.⁴⁷² De eerder aangehaalde krijgstoct in 1427 noemt enkel dat de vervangend ambtman van de Neder-Betuwe met alle ridders en knechten naar de hertog moest komen.⁴⁷³ De voorgaande vervangend ambtman kreeg eveneens

⁴⁶⁰ RAG, HA, inv. nr. 600 fol. 7r.

⁴⁶¹ Ibidem.

⁴⁶² Ibidem.

⁴⁶³ Kuys, *De ambtman in*, 264.

⁴⁶⁴ Ibidem.

⁴⁶⁵ Ibidem, 265.

⁴⁶⁶ RAG, HA, inv. nr. 600 fol. 5r.

⁴⁶⁷ RAG, HA, inv. nr. 600 fol. 4r, fol. 5r.

⁴⁶⁸ Ibidem.

⁴⁶⁹ RAG, HA, inv. nr. 600 fol. 4r.

⁴⁷⁰ RAG, HA, inv. nr. 600 fol. 5r.

⁴⁷¹ RAG, HA, inv. nr. 600 fol. 5r, fol. 7r.

⁴⁷² RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 4v, fol. 5r, fol. 5v, fol. 7r, fol. 7v. RAG, HA, inv. nr. 598, fol. 4r, fol. 4v.

⁴⁷³ RAG, HA, inv. nr. 600 fol. 7r.

tweemaal een brief van de hertog die hij moest doorsturen aan de ridders en knechten.⁴⁷⁴ Het gebruik van termen als ridders en knechten lijkt te suggereren dat de ambtmannen alle leenmannen een brief stuurden om te komen vechten. Op basis van de rekeningen is echter niet te zeggen hoeveel leenmannen de Neder-Betuwe telde en hoeveel eenheden zij in totaal tot hun beschikking hadden. Bovendien gehoorzaamden waarschijnlijk niet alle vazallen aan de oproep van de hertog om troepen te sturen. De weigering van een aantal leenmannen was onder Karel de Stoute eveneens een terugkerend probleem.⁴⁷⁵ Dit zal onder de hertogen voor hem waarschijnlijk ook al gespeeld hebben. Een bijkomend probleem is dat ook andere bronnen over de bijdrage van leenmannen aan de strijd schaars zijn, waardoor we eigenlijk alleen weten dat ze meevochten.⁴⁷⁶

Het blijft eveneens onduidelijk hoelang de ondernemingen waar ridders en knechten aan deelnamen, duurden. De vervangend ambtman van de Neder-Betuwe noteerde aan het eind van een rekening voor het bijeenroepen van de ridders en knechten slechts dat hij drie gulden had uitgegeven.⁴⁷⁷ Deze lage kosten lijken te suggereren dat de tochten van korte duur waren. Concluderend zijn de aantallen ridders en knechten die meededen aan veldtochten niet te achterhalen op basis van de rekeningen. Het enige wat uit de analyse van de rekeningen geconcludeerd kan worden, is dat zij meevochten met de andere troepen van de ambtman en door hem per brief werden opgeroepen.

De inzet van leenmannen en hun troepen was ook in de omringende gewesten gebruikelijk. Graaf Albrecht van Beieren nodigde de Hollandse ridders en knechten eveneens per brief uit voor deelname aan de Friese veldtocht (1396-1400).⁴⁷⁸ In Holland mochten de edelen zelf kiezen hoeveel man zij meenamen.⁴⁷⁹ Het aandeel van ridders in het leger van de graven van Holland was tijdens de Friese veldtochten nog steeds aanzienlijk.⁴⁸⁰ Vooral met de tocht naar Kuinre in 1396 deden veel ridders uit de Hollandse en Zeeuwse gebieden mee.⁴⁸¹ Gedurende een andere Friese veldtocht in 1398 was hun aandeel in het Hollandse leger echter slechts een kwart van dat van de stedelijke contingenten.⁴⁸² Desalniettemin speelde de adel nog steeds een belangrijke rol in het Hollandse grafelijke leger, aangezien de kern van het leger gedurende de Friese veldtochten uit troepen van edelen bleef bestaan.⁴⁸³ De leenmannen van de hertog van Brabant waren eveneens nog steeds

⁴⁷⁴ RAG, HA, inv. nr. 598 fol. 4r, fol. 4v.

⁴⁷⁵ Kuys, *De ambtman in*, 264.

⁴⁷⁶ Ibidem.

⁴⁷⁷ RAG, HA, inv. nr. 600 fol. 5r.

⁴⁷⁸ Janse, *Grenzen aan de*, 254.

⁴⁷⁹ Ibidem.

⁴⁸⁰ Ibidem, 270.

⁴⁸¹ Ibidem.

⁴⁸² Ibidem, 283.

⁴⁸³ Ibidem, 268.

belangrijk voor zijn leger.⁴⁸⁴ Zij leverden professionele zwaar bewapende strijders die vooral te paard vochten.⁴⁸⁵ Deze eenheden vormden de kern van het Brabantse leger en waren, in tegenstelling tot de stedelijke contingenten, op alle veldtochten van de hertog aanwezig.⁴⁸⁶ Met zijn nadruk op de zware ruitery was het Brabantse leger een klassiek middeleeuws leger en vergelijkbaar met dat van het koninkrijk Frankrijk.⁴⁸⁷

Het leger van Friesland week in dit opzicht af van dat van Holland en Brabant, aangezien daar de adel geen eigen contingenten leverde voor het 'nationale' leger.⁴⁸⁸ De Friese adel, ook wel hoofdelingen genoemd, was onder te verdelen in de 'eigenerfden' en de 'huislieden'.⁴⁸⁹ Deze beide groepen maakten deel uit van de weerplichtige mannen die konden worden opgeroepen voor heervaart.⁴⁹⁰ Zij waren vergelijkbaar met de ambtsingezetenen in Gelre en de huislieden (weerbare boeren) in het graafschap Holland.⁴⁹¹ Concluderend was Gelre qua inzet van contingenten van leenmannen vergelijkbaar met het hertogdom Brabant en het graafschap Holland.

De gewapenden en voetknechten

Een andere groep manschappen die de ambtmannen ter heervaart stuurden, waren de gewapenden. Deze term blijft in de rekeningen enigszins onduidelijk, maar het lijkt te gaan om troepen die te voet vochten, aangezien eenheden te paard werden aangeduid als ruiters of glavieën en boogschutters tot de schutters behoorden. Ambtmannen leverden bijvoorbeeld voetsoldaten voor de succesvolle belegering van Amersfoort in 1426.⁴⁹² In de rekening uit dat jaar vermeldde de ambtman: 'Item die voet ruter die ic tot Amersfoert schichten bi die Reysiekge die ic dair liggende had verteerden onder wegen, want deze war wail vijftig te voet die dair oic lang lagen.'⁴⁹³ De ambtman van Maas en Waal stuurde volgens het citaat in totaal vijftig voetsoldaten om te helpen bij de belegering.⁴⁹⁴ Toen Amersfoort later dat jaar werd belegerd door Rudolf van Diepholt stuurde dezelfde ambtman gewapenden om de stad te ontzetten: eerst dertien en later nog eens 35.⁴⁹⁵ Het was echter tevergeefs, want van Diepholt heroverde de stad.⁴⁹⁶ Wanneer men alle rekeningjaren in

⁴⁸⁴ Boffa, *Warfare in Medieval*, 231, 232.

⁴⁸⁵ Ibidem, 231.

⁴⁸⁶ Ibidem.

⁴⁸⁷ Ibidem.

⁴⁸⁸ Mol, *De Friese volkslegers*, 36.

⁴⁸⁹ Ibidem, 35.

⁴⁹⁰ Ibidem, 36.

⁴⁹¹ Jansen en Hoppenbrouwers, 'Heervaart in Holland', 2, 3. Kuys, *De ambtman in*, 265.

⁴⁹² RAG, HA, inv. nr. 547 fol. 10r.

⁴⁹³ Ibidem.

⁴⁹⁴ Ibidem.

⁴⁹⁵ RAG, HA, inv. nr. 547 fol. 15r.

⁴⁹⁶ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, XI.

beschouwing neemt, leverde deze ambtman voor negen verschillende militaire operaties gewapenden. Dit is iets minder dan het aantal maal dat hij ruiters stuurde.⁴⁹⁷

In de rekening van de vervangend ambtman van de Neder-Betuwe kwamen ook verschillende operaties van de gewapenden terug. Het rekeningjaar 1426 bevat bijvoorbeeld het volgende fragment: 'item gegeven dien gewapende die mi mijn genedige heer screef sende ter Horst die ic daer sende des dinsdag na sinte Luciendach dier was weke'.⁴⁹⁸ De ambtman stuurde deze gewapenden om kasteel Ter Horst te verdedigen.⁴⁹⁹ De andere ambtman van de Neder-Betuwe, Gosen van Rossem, trok in 1427 samen met 25 gewapenden naar Buren en Tiel.⁵⁰⁰ De ambtman deed mee aan een plundertocht in het land van Buren, waarbij Arnold van Gelre alle dorpen en boomgaarden platbrandde en zich vervolgens weer terugtrok.⁵⁰¹ Na deze veldtocht bleef Gosen op verzoek van de hertog enkele dagen in Tiel om de stad te verdedigen tegen een eventuele nieuwe aanval van de Utrechtse bisschop Rudolf van Diepholt, maar die kwam er niet.⁵⁰² Gosen van Rossem en zijn zoon Jan leverden naast deze operatie nog voor drie andere krijgshandelingen van het leger van Gelre gewapenden.⁵⁰³

Johan van Oywijck, de opvolgend vervangend ambtman van de Neder-Betuwe, heeft op verzoek van de hertog in totaal voor zes veldtochten gewapenden gestuurd.⁵⁰⁴ Een van deze krijgshandelingen vond plaats in 1428. Van deze veldtocht is een rekening bewaard gebleven: 'item des dinsdages vuer sente jansdach seinden ic 9 gewapent ts Horst die bleven dair een maent lanck die gegeven anders onder hem allen 5 rijngulden tsweek'.⁵⁰⁵ De ambtman stuurde volgens het citaat, net als zijn voorganger, gewapenden om kasteel Ter Horst te verdedigen tegen een Utrechtse aanval.⁵⁰⁶ Hij leverde net als de andere ambtmannen bij iets minder veldtochten gewapenden dan ruiters.⁵⁰⁷ De gewapenden waren daarmee de op één na belangrijkste troepen die de ambtmannen leverden. Concluderend stuurden de ambtmannen frequent voetsoldaten op veldtochten van het Gelderse leger. Deze gewapenden komen na ruiters het vaakst in de rekeningen voor.

De aantallen voetsoldaten die de ambtmannen leverden, lijken, net als bij de steden, per veldtocht te verschillen. Johan van Oywijck stuurde in 1427 bijvoorbeeld vijftig gewapenden met

⁴⁹⁷ Zie bijlage vijf tabel een.

⁴⁹⁸ RAG, HA, inv. nr. 598 fol. 5r. De datum in het citaat was 7 maart.

⁴⁹⁹ Ibidem.

⁵⁰⁰ RAG, HA, inv. nr. 599 fol. 9v.

⁵⁰¹ Kuys, *De Tielse kroniek*, 161.

⁵⁰² RAG, HA, inv. nr. 599 fol. 9v.

⁵⁰³ Zie bijlage vijf tabel drie.

⁵⁰⁴ Zie bijlage vijf tabel vier.

⁵⁰⁵ RAG, HA, inv. nr. 600 fol. 8v. Het is qua datum erg onduidelijk naar welke Jan werd gerefereerd.

⁵⁰⁶ Ibidem.

⁵⁰⁷ Zie bijlage vijf tabel een tot en met tabel vier.

pieken en arborsten voor het Gelderse leger naar Wageningen.⁵⁰⁸ In een rekening die al eerder geciteerd is, leverde hij echter slechts negen gewapenden om kasteel Ter Horst te verdedigen.⁵⁰⁹ De rekeningen van Gosen van Rossem en Jan van Rossem vertonen dezelfde variatie. Gosen vermeldde in zijn rekening uit 1427 de volgende veldtocht: 'Item des maindage nae des heilige cuysdach schreef mijn genedige heer Gosen dat hij des woensdagen om acht dage 5 goede mannen gewapent te voete schicken soude te tot Wageningen'.⁵¹⁰ Deze ambtman gehoorzaamde de hertog en stuurde deze vijf gewapenden naar Wageningen om de stad te verdedigen.⁵¹¹ Een jaar eerder vertrok Gosen echter met maar liefst tweehonderd voetknechten naar Amersfoort om te helpen bij de verovering van de stad.⁵¹²

De ambtman van Maas en Waal stuurde eveneens wisselende hoeveelheden gewapenden. In 1426 leverde hij bijvoorbeeld vier gewapenden voor de verdediging van Wageningen.⁵¹³ Later dat jaar wordt er in een andere rekening echter een veel hoger aantal gemeld, namelijk 'vijftig te voet' voor een nieuwe belegering van Amersfoort.⁵¹⁴ Een bijkomend probleem is dat de ambtmannen soms alle weerplichtigen oproepen middels de klokkeslag.⁵¹⁵ Hieronder vielen veel weerplichtigen die te voet vochten. In de ambten zijn echter nauwelijks lijsten bewaard gebleven van deze weerplichtigen, waardoor het lastig is in te schatten om hoeveel voetsoldaten of ruiters het precies ging. Wanneer niet alle weerplichtigen werden opgeroepen varieerde de hoeveelheid voetsoldaten die de ambtmannen op een veldtocht stuurden dus per veldtocht.

De precieze duur van de dienst van deze gewapenden blijft op basis van de rekeningen onduidelijk. De vijftig voetknechten die de ambtman van Maas en Waal leverde voor de belegering van Amersfoort verbleven er volgens de rekening 'lang'.⁵¹⁶ In 1426 vermeldde een rekening van de ambtman van Maas en Waal dat hij zijn heer 'gesant 12 gewapent ende die uyt geweest 3 nacht'.⁵¹⁷ Een andere rekening uit hetzelfde jaar refereert naar een andere veldtocht waarvan de duur als volgt werd beschreven: 'te seynden vier off vijf gewapende te voet tot Wageningen en dair enen tijt te liggen als ic dede ende die dant verteert'.⁵¹⁸ De gewapenden verbleven daar volgens de rekening een

⁵⁰⁸ RAG, HA, inv. nr. 600 fol. 4r.

⁵⁰⁹ RAG, HA, inv. nr. 600 fol. 8v.

⁵¹⁰ RAG, HA, inv. nr. 599 fol. 6r. Het is qua datum onduidelijk na welke kruisdag acht dagen geteld moeten worden.

⁵¹¹ Ibidem.

⁵¹² RAG, HA, inv. nr. 599 fol. 3r. Alberts, *De stadsrekeningen van IV, X*.

⁵¹³ RAG, HA, inv. nr. 547 fol. 4r.

⁵¹⁴ RAG, HA, inv. nr. 547 fol. 10r.

⁵¹⁵ RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 4r, fol. 4v, fol. 5r, fol. 6v.

⁵¹⁶ RAG, HA, inv. nr. 547 fol. 10r.

⁵¹⁷ RAG, HA, inv. nr. 547 fol. 4r.

⁵¹⁸ RAG, HA, inv. nr. 547 fol. 5r.

tijd, waardoor het onduidelijk blijft hoelang zij precies dienst deden. Deze gewapenden kostten in totaal slechts drie gulden, maar zij waren dan ook met weinig man.⁵¹⁹

Gosen van Rossem heeft in zijn rekening over vijf gewapenden die hij naar Wageningen stuurde daarentegen wel het aantal weken vermeld: 'vijf gesellen gegeven te weke te dient gelde 3 Arnhemsche gulden die daer legen 6 weken ander.'⁵²⁰ De gewapenden verbleven er dus drie tot zes weken. Gosen leverde echter ook voetknechten voor de belegering van Amersfoort.⁵²¹ Aan het eind van de desbetreffende rekening werd alleen het volgende vermeld: 'daer af rekent Henric die Zwerte amptman 4 rijngulden.'⁵²² Een paar rekeningposten verder vermeldde de ambtman dat de tocht van de ruiters en hun verblijf bij Amersfoort negen weken duurde, maar de voetknechten worden in die rekening helaas niet meer vermeld.⁵²³ Het blijft dus onduidelijk hoelang de gewapenden van de ambtman gemiddeld op veldtocht waren, aangezien de tijd per rekening verschilt of onduidelijk is aangegeven.

Het leveren van voetsoldaten door een landsheerlijke functionaris kwam ook in andere 'staten' in de Nederlanden voor. In het graafschap Holland leverde het platteland voor de Friese veldtocht van 1398 in totaal 1500 man.⁵²⁴ Zij werden allen opgeroepen via een systeem waarbij het platteland in schepen, genaamd koggen, was ingedeeld.⁵²⁵ Dit systeem was vergelijkbaar met de klokkeslag, aangezien de weerplichtigen, net als in Gelre, door de landsheerlijke functionaris werden opgeroepen.⁵²⁶ In Gelre stuurden de ambtmannen echter niet gelijk alle weerplichtigen, zoals in Holland gebeurde wanneer er volle heervaart werd geboden.⁵²⁷ Het kwam eveneens voor dat de Gelderse ambtmannen slechts enkele gewapenden stuurden, zoals de vier voetsoldaten die de ambtman van Maas en Waal leverde voor het garnizoen van Wageningen.⁵²⁸ De herkomst van deze gewapenden is echter onduidelijk. Ze zouden zowel huurlingen als weerplichtige boeren kunnen zijn, aangezien dat niet duidelijk uit de rekeningen blijkt.

In het Friese leger vochten de militias van het platteland ook mee en zij werden, net als in Gelre, met de klokkeslag opgeroepen.⁵²⁹ Deze troepen stonden, net als in Gelre, onder leiding van de lokale functionaris die in Friesland de 'grietman' heette.⁵³⁰ Het ging in Friesland, net als in Holland,

⁵¹⁹ RAG, HA, inv. nr. 547 fol. 5r.

⁵²⁰ RAG, HA, inv. nr. 599 fol. 6r.

⁵²¹ RAG, HA, inv. nr. 599 fol. 3r.

⁵²² Ibidem.

⁵²³ Ibidem.

⁵²⁴ Janse, *Grenzen aan de*, 276, 277.

⁵²⁵ Ibidem, 277.

⁵²⁶ Ibidem.

⁵²⁷ Ibidem, 276, 277.

⁵²⁸ RAG, HA, inv. nr. 547 fol. 4r.

⁵²⁹ Mol, *De Friese volkslegers*, 14.

⁵³⁰ Ibidem, 88.

echter over grote hoeveelheden eenheden die in het kader van de heervaat of landweer werden opgeroepen.⁵³¹ Dit in tegenstelling tot de tien gewapenden die de ambtmannen in Gelre leverden. In het hertogdom Brabant mobiliseerden de lokale landsheerlijke functionarissen meestal in kwetsbare gebieden de strijdvaardige mannelijke bevolking.⁵³² Een algehele mobilisatie van alle weerbare mannen kwam in Brabant zelden voor.⁵³³ Het leger van Brabant had dus, net als de legers van Holland, Friesland en Gelre, een soortgelijk heervaartsysteem. Boffa besteed echter weinig aandacht aan de militaire waarde van de boeren en hun milities, waardoor een verdere vergelijking tussen Brabant en Gelre onmogelijk is. In Gelre leverden de ambtmannen regelmatig slechts een klein aantal voetsoldaten in plaats van alle weerplichtigen.

De ambtmannen van Gelre riepen, net als hun collega's in Holland en Friesland, wel eens alle weerplichtigen op door middel van de klokkeslag.⁵³⁴ Deze mobilisatie kon plaatsvinden op bevel van de vorst, maar ook op autoriteit van de ambtman zelf.⁵³⁵ Wanneer de vorst orders gaf tot de mobilisatie betrof het meestal militaire operaties buiten het ambt zelf, terwijl wanneer de ambtman zelf zijn eenheden mobiliseerde de operaties meestal lokaal waren.⁵³⁶ De ambtman moest er eveneens voor zorgen dat deze eenheden de juiste uitrusting hadden door regelmatig een wapenschouw te houden.⁵³⁷ Elk ambt was weer onderverdeeld in een aantal 'kerspelen' (kleinste bestuurlijke eenheid in Gelre) die een bepaald aantal ruiters en voetknechten leverden.⁵³⁸

Het hertogelijk archief heeft, zoals al eerder werd vermeld, een monsterlijst van het kwartier van Zutphen uit 1401 in zijn collectie.⁵³⁹ Op deze lijst staan in totaal 29 kerspelen, waarvan bij 25 het aantal ruiters vermeld staat.⁵⁴⁰ De hoeveelheid ruiters per kerspel was waarschijnlijk vooral afhankelijk van de grootte van het gebied en de bevolking.⁵⁴¹ In Zutphen waren bijvoorbeeld kerspelen die slechts twee ruiters leverden, maar er waren ook drie kerspelen die meer dan twintig ruiters konden leveren.⁵⁴² Dezelfde variatie is in Zutphen zichtbaar bij het aantal voetknechten dat de kerspelen konden mobiliseren. De vijf kleinste kerspelen leverden tussen de twee en vijf voetknechten.⁵⁴³ Een aantal grotere gebieden konden tussen de elf en drieëndertig voetknechten ten

⁵³¹ Mol, *De Friese volkslegers*, 14.

⁵³² Boffa, *Warfare in Medieval*, 205.

⁵³³ Ibidem.

⁵³⁴ Kuys, *De ambtman in*, 265.

⁵³⁵ Ibidem, 267.

⁵³⁶ Ibidem.

⁵³⁷ Ibidem, 266.

⁵³⁸ Ibidem, 265.

⁵³⁹ RAG, HA, inv. nr. 666.

⁵⁴⁰ Zie bijlage vier tabel een.

⁵⁴¹ Ibidem.

⁵⁴² Ibidem.

⁵⁴³ Ibidem.

velde brengen.⁵⁴⁴ De grootste drie kerspelen hadden in totaal tussen de 51 en 66 voetknechten tot hun beschikking.⁵⁴⁵ Hoeveel ruiters en voetknechten de ambtman tot zijn beschikking had lijkt in grote mate afhankelijk te zijn geweest van de grootte en het inwonersaantal van de kerspelen, zoals blijkt uit de enorme variatie in het aantal voetknechten en ruiters.

In de praktijk maakten de ambtmannen in oorlogsperiodes zelden gebruik van de klokkeslag. De vervangend ambtman van de Neder-Betuwe moest van de hertog het vaakst een beroep doen op de weerplichtigen.⁵⁴⁶ In totaal moest hij vijfmaal de klokken luiden en zich met deze weerplichtigen bij de hertog voegen. Een voorbeeld van een veldtocht waaraan de weerplichtigen deel moesten nemen, vond plaats in 1427.⁵⁴⁷ De vervangend ambtman van de Neder-Betuwe kreeg toen een brief waarin stond dat hij de ridders en knechten en de klokkeslag bijeen moest roepen.⁵⁴⁸ De klokkeslag refereerde naar alle weerplichtigen. Het opvallendst aan deze rekeningpost is dat de ambtsingezetenen met schoppen en spaden moesten komen opdagen.⁵⁴⁹ Weerplichtigen werden in dit geval namelijk ingezet om een gracht te graven aan de Rijnsoever.⁵⁵⁰ De inzet van de ambtsingezetenen voor graafwerk was in Gelre gebruikelijk. Hoelang zij werden ingezet staat echter niet in de rekening vermeld.⁵⁵¹ In 1462 bijvoorbeeld had de lokale ambtman de inwoners van het land van Cuijk opdracht gegeven om bij het hertogelijk kasteel in Grave aan de grachten te werken.⁵⁵² Weerplichtigen waren in Gelre eveneens verplicht om militaire objecten, zoals kastelen te onderhouden.⁵⁵³ In 1473 moesten de inwoners van het ambt van Maas en Waal bijvoorbeeld de verdediging van de stad Nijmegen opknappen tegen een eventuele belegering van de Bourgondische hertog Karel de Stoute.⁵⁵⁴

De ambtman van de Neder-Betuwe moest in 1427 met de klokkeslag nog eenmaal naar de hertog.⁵⁵⁵ Op deze veldtocht moesten de ruiters te paard komen en wagens en touwen meenemen, waardoor het onwaarschijnlijk is dat ze op deze veldtocht hebben gevochten.⁵⁵⁶ Een maand eerder werd de ambtman verplicht om met alle weerplichtigen naar Amersfoort te komen om de hertog van Bourgondië te helpen bij de verovering van de stad.⁵⁵⁷ Deze al eerder beschreven belegering van

⁵⁴⁴ Zie bijlage vier tabel een.

⁵⁴⁵ Ibidem.

⁵⁴⁶ RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 4r, fol. 4v, fol. 5r, fol. 6v.

⁵⁴⁷ RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 5r.

⁵⁴⁸ Ibidem.

⁵⁴⁹ Ibidem.

⁵⁵⁰ Ibidem.

⁵⁵¹ Ibidem.

⁵⁵² Kuys, *De ambtman in*, 270.

⁵⁵³ Ibidem.

⁵⁵⁴ Ibidem, 271.

⁵⁵⁵ RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 5r.

⁵⁵⁶ Ibidem.

⁵⁵⁷ RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 4r.

Filips de Goede liep echter compleet in de soep. Bij deze veldtocht leken de weerplichtigen, in tegenstelling tot de andere twee veldtochten, wel te moeten meevechten, aangezien de ambtman vijftig van hen inzette als piekeniers.⁵⁵⁸ Een rekening van de voorgaand vervangend ambtman bevat de volgende post: 'Item des vridags na remigii screef mijn genedige heer van Gelre Henric Zwart (de ambtman) dat mi clocken soude slaen sijn ampt duer om dat volc tAmersfoer bij sinen geminde vader dat hi dede.'⁵⁵⁹ Deze ambtman stuurde volgens de rekening alle weerplichtigen naar Amersfoort om te helpen bij de verovering van de stad.

Het blijft echter de vraag of de weerplichtigen actief aan de strijd hebben deelgenomen, aangezien dat niet duidelijk uit de rekeningpost blijkt.⁵⁶⁰ Desalniettemin doet het verhaal de ronde dat Filips bij de laatste wanhopige aanval alle beschikbare mannen heeft ingezet.⁵⁶¹ Dit maakt het waarschijnlijk dat ook de Gelderse weerplichtigen hebben meegevochten. Onomstotelijk bewijs ontbreekt helaas nog, waardoor beiden scenario's mogelijk blijven. Tevens ontbreekt de tijdsduur van de veldtocht in de rekening, net als bij de andere keren dat er sprake was van klokkeslag.⁵⁶² In 1427 moest de ambtman wederom de weerplichtigen bijeen roepen en naar de Rijn vertrekken om die omgeving in de gaten te houden.⁵⁶³ Het lijkt er echter meer op dat hij met de ambtsingezetenen moest toezien hoe de schade aan de dijken was dan dat er sprake was van een oorlogshandeling.⁵⁶⁴ Ambtmannen zetten in Gelre de weerplichtigen dus soms in voor offensieve operaties waarbij veel eenheden nodig waren, zoals de belegering van Amersfoort in 1426. Zij werden echter vaker voor andere dingen ingezet dan vechten, zoals het graven van een gracht en het herstellen van de dijken. Dit lijkt te suggereren dat de gevechtskracht van deze troepen gering was.

In de omringende 'Nederlandse' gewesten maakten de legers ook gebruik van weerplichtige plattelandsbewoners. Hoewel de Hollandse graven Willem III, Willem IV en Willem V nauwelijks een beroep deden op de weerplichtige plattelandsbewoners veranderde dit onder Albrecht van Beieren en zijn zoon Willem VI.⁵⁶⁵ Zij riepen namelijk regelmatig de 'huislieden' (boeren) en 'welgeborenen' (adellijke inwoners van het platteland) op voor veldtochten.⁵⁶⁶ In de Friese oorlog van 1396 tot 1400 moesten de boeren zelfs bijna ieder jaar op heervaart vertrekken.⁵⁶⁷ Weerplichtige boeren waren aanwezig op de veldtochten naar Friesland in 1398, 1399 en 1400.⁵⁶⁸ De huislieden in het graafschap

⁵⁵⁸ RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 4r.

⁵⁵⁹ RAG, HA, inv. nr. 598, fol. 4v. De datum in het citaat is 7 oktober.

⁵⁶⁰ Ibidem.

⁵⁶¹ Halbertsma, *Zeven eeuwen Amersfoort*, 112.

⁵⁶² RAG, HA, inv. nr. 598, fol. 4v. RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 4r, fol. 5r.

⁵⁶³ RAG, HA, inv. nr. 598, fol. 5r.

⁵⁶⁴ Ibidem.

⁵⁶⁵ Jansen en Hoppenbrouwers, 'Heervaart in Holland', 4-6.

⁵⁶⁶ Ibidem, 6.

⁵⁶⁷ Ibidem.

⁵⁶⁸ Janse, *Grenzen aan de*, 276-277.

Holland werden, net als in Gelre, opgetrommeld door de lokale landsheerlijke functionaris, oftewel de baljuw.⁵⁶⁹ De welgeborenen daarentegen kregen een persoonlijke uitnodiging, net als de ridderschap in Gelre.⁵⁷⁰

In het graafschap Holland varieerde het hoeveel man er per ambacht (plattelandsdistrict) werden geleverd. Dit had namelijk te maken met hoeveel maal de graaf heervaart bood. Hij kon namelijk enkele, dubbele, drievoudige en viervoudige heervaart bieden.⁵⁷¹ Het aantal mannen dat werd gestuurd, varieerde van één man bij een volle heervaart tot twee en een halve man bij een viervoudige heervaart.⁵⁷² Deze heervaartplichtige plattelandsbewoners waren, net als in Gelre, van weinig militair belang.⁵⁷³ Zij werden vaak ingezet voor het tunnelen bij belegeringen of voor andere graafwerkzaamheden.⁵⁷⁴ Hetzelfde was ook in Gelre het geval. De weerplichtige plattelanders in Holland en Gelre verschilden echter op een cruciaal punt. Een deel van de Gelderse ambachtsinwoners deed namelijk eveneens dienst als ruiters.⁵⁷⁵ In het graafschap Holland leverde het platteland daarentegen alleen gewapenden.⁵⁷⁶ Concluderend was het Hollandse systeem, waarbij welgeborenen en huislieden werden opgeroepen door de baljuw, vergelijkbaar met de klokkeslag in Gelre.

Het leger van het hertogdom Brabant had eveneens een vergelijkbaar systeem voor de oproep van de weerplichtige plattelandsbewoners.⁵⁷⁷ In Brabant heette dit systeem, waarbij alle inwoners dienst moesten doen voor een defensieve of offensieve operatie, de 'arrière-ban'.⁵⁷⁸ De boeren moesten eveneens meevechten als er sprake was van landweer.⁵⁷⁹ Het Brabantse leger maakte eigenlijk alleen gebruik van lokale mobilisaties in kwetsbare gebieden.⁵⁸⁰ Boffa besteedt in zijn boek echter nauwelijks aandacht aan de plattelandsbevolking die meevocht wanneer er sprake was van een algehele mobilisatie. Het blijft daardoor onduidelijk of het platteland in Brabant alleen gewapenden of ook ruiters leverde. Tevens blijkt uit het boek niet hoe frequent de boeren in het hertogdom Brabant hebben meegevochten in de oorlogen van de hertog.

In Friesland is in de zestiende eeuw echter wel regelmatig gebruik gemaakt van zowel stedelijke als plattelandsmilities.⁵⁸¹ Schenck van Toutenberg, de Habsburgse stadhouder van

⁵⁶⁹ Jansen en Hoppenbrouwers, 'Heervaart in Holland', 1.

⁵⁷⁰ Ibidem.

⁵⁷¹ Ibidem, 7.

⁵⁷² Ibidem.

⁵⁷³ Janse, *Grenzen aan de*, 277.

⁵⁷⁴ Ibidem.

⁵⁷⁵ RAG, HA, inv. nr. 666. Kuys, *De ambtman in*, 265, 266.

⁵⁷⁶ Jansen en Hoppenbrouwers, 'Heervaart in Holland', 1.

⁵⁷⁷ Boffa, *Warfare in Medieval*, 201, 202.

⁵⁷⁸ Ibidem, 202.

⁵⁷⁹ Ibidem.

⁵⁸⁰ Ibidem, 205.

⁵⁸¹ Mol, *De Friese volkslegers*, 50.

Friesland, gebruikte namelijk de Friese milities om zijn gewest tegen Gelre te verdedigen.⁵⁸² Friese boeren werden, net als de Gelderse ambtsingezetenen, opgeroepen door de lokale landsheerlijke functionaris, ook wel grietman genaamd.⁵⁸³ Deze voerde, net als in Gelre, ook de weerplichtige boeren aan.⁵⁸⁴ De plattelandsmilities in Friesland vochten, in tegenstelling tot die van Gelre, alleen te voet.⁵⁸⁵ Zij hebben echter wel degelijk strijd geleverd, onder andere in de veldslag bij Bomsterzijl tegen de hertog van Saksen, waar zij verloren.⁵⁸⁶ De Friese milities leken dus niet, zoals in Gelre of Holland, gebruikt te zijn voor graafwerk. Concluderend leek de inzet van Friese milities op die in het hertogdom Gelre. De Friese milities vochten echter niet te paard. Tevens werden zij minder ingezet voor graafwerk dan in Holland en Gelre.

⁵⁸² Mol, *De Friese volkslegers*, 50.

⁵⁸³ *Ibidem*, 88.

⁵⁸⁴ *Ibidem*, 50.

⁵⁸⁵ *Ibidem*, 78.

⁵⁸⁶ *Ibidem*, 126-128.

De rol van de ruwaard in de mobilisatie van eenheden

‘Item gescreven van mijns heren genaden om ruters ende mit hem te riden tot mijne hertog van Bourgondië voer Amersfoort ende doen mijn heren gehaden gebracht 45 perden en die ghelegen ierst ni der Betu (Betuwe) 2 nacht en inder Velu (Veluwe) 3 nacht ende doe wert die reyse wendich want mijn heer van Bourgondië quam te Harderwijk en mijn heer was daer bi hem verteert.’⁵⁸⁷ Deze rekeningpost is afkomstig uit een rekening van de ambtman van Maas en Waal uit 1426. De ambtman moest deze paarden leveren in verband met de belegering van de Utrechtse stad Amersfoort.⁵⁸⁸ Opvallend aan deze rekening is de communicatie tussen de ambtman en ruwaard Jan van Egmond. Allereerst schreef de ruwaard aan de ambtman om hem een aantal ruiters te leveren. Op zichzelf is dit geen ongebruikelijk bevel, maar in dezelfde brief stond echter eveneens het verzoek om met de ruwaard mee te rijden. De ambtman volgde het bevel van zijn heer op en reed met hem mee naar de Betuwe.⁵⁸⁹ Vervolgens reed hij via de Veluwe naar Harderwijk, waar de hertog van Bourgondië zich bevond.⁵⁹⁰

Het verzoek om de ruwaard te vergezellen komt zelden voor. In de meeste gevallen bestond de communicatie tussen de vorst en zijn functionaris uit dat de ambtman per brief een verzoek ontving en daaraan gehoorzaamde.⁵⁹¹ Een voorbeeld hiervan is te vinden in de rekening van de ambtman van Maas en Waal: ‘item van mijn heren genaden gesant 24 paarden met gewapende omdor Horst te helpen spisen.’⁵⁹² Volgens het citaat schreef de ruwaard een brief aan de ambtman met daarin het verzoek om een aantal ruiters te leveren.⁵⁹³ De ambtman gehoorzaamde en stuurde 24 ruiters naar de desbetreffende plaats.⁵⁹⁴ Een groot deel van de communicatie tussen de ruwaard en de kwartiersteden verliep op dezelfde manier.⁵⁹⁵ Arnhem stuurde op verzoek van de ruwaard bijvoorbeeld circa tweehonderd ruiters naar Barneveld.⁵⁹⁶ Het citaat aan het begin van het hoofdstuk roept dus enkele vragen op. De belangrijkste daarvan is: ‘welke rol speelde de ruwaard bij de mobilisaties in de periode 1420-1440?’ De rol van de ruwaard in de mobilisaties van stedelijke troepen en eenheden van het platteland staat dus in dit hoofdstuk centraal.

⁵⁸⁷ RAG, HA, inv. nr. 547 fol. 4v.

⁵⁸⁸ Ibidem.

⁵⁸⁹ Ibidem.

⁵⁹⁰ Ibidem.

⁵⁹¹ RAG, HA, inv. nr. 547 fol. 3v. fol. 4r.

⁵⁹² RAG, HA, inv. nr. 547 fol. 4r.

⁵⁹³ Ibidem.

⁵⁹⁴ Ibidem.

⁵⁹⁵ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 420.

⁵⁹⁶ Ibidem.

Schriftelijke communicatie

Een belangrijke taak van de vorst was het schrijven van brieven aan de desbetreffende stad of ambtman waar hij troepen van nodig had. De communicatie tussen de hertog en een van de kwartiersteden komt in het bijzonder naar voren in de stadsrekeningen van Arnhem. In 1421 had, waarschijnlijk de toenmalige hertog Reinald IV, een brief vanuit Kleef naar Arnhem gestuurd met het verzoek om dertig ruiters en twaalf schutters te sturen.⁵⁹⁷ Deze brief staat helaas niet in de rekening vermeld, maar het is onwaarschijnlijk dat de schepenen zonder bevel van hogerhand eenheden naar de rentmeester zouden sturen. Bovendien blijkt uit het voorbeeld van de veldtocht naar Barneveld dat de hertog eerst een brief stuurde.⁵⁹⁸ De schepenen gingen dan vervolgens overleggen of ze deze troepen naar de rentmeester zouden sturen.⁵⁹⁹ Uit dezelfde rekening wordt echter niet duidelijk of de eenheden geleverd zijn.⁶⁰⁰ In het jaar erna heeft de stad echter wel met zekerheid eenheden voor veldtochten bijgedragen.⁶⁰¹

In de Zutphense rekeningen werd zelden de brief van de hertog vermeld. Het overleg tussen de schepenen over de te leveren eenheden komt eveneens nauwelijks uit de stadsrekeningen naar voren. Dit komt met name door de beknoptheid van de rekeningen. De kosten van de veldtochten staan bovendien reeds onder de kop heervaart.⁶⁰² Dit suggereert eigenlijk al dat het uitgaven waren voor offensieve operaties van het Gelderse leger.⁶⁰³ De kans dat zij door de ruwaard werden aangezet tot het leveren van deze eenheden is groot. Een andere aanwijzing in de Zutphense rekening zijn de woorden: 'in ons heren vorderingen', die suggereren dat de hertog deze troepen had opgeroepen en onder zijn hoede had.⁶⁰⁴ De verwijzingen naar de rol van de hertog bij de mobilisatie van Zutphense eenheden blijven dus impliciet. Het lijkt er echter wel sterk op dat de hertog naar Zutphen eveneens eerst brieven stuurde voordat deze stad eenheden leverde.

De rol van de vorst bij de mobilisatie van eenheden van het platteland komt uit de rekeningen veel duidelijker naar voren. Ruwaard Jan van Egmond stuurde naar de betreffende ambtman namelijk eerst een brief met welke eenheden hij nodig had, waarna de ambtman een aantal van de desbetreffende eenheden leverde.⁶⁰⁵ In 1426 kreeg ambtman Gosen van Rossem een brief dat hij binnen acht dagen vijf goede bewapende mannen naar Wageningen moest sturen.⁶⁰⁶

⁵⁹⁷ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 76.

⁵⁹⁸ *Ibidem*, 420.

⁵⁹⁹ *Ibidem*.

⁶⁰⁰ *Ibidem*, 128-130.

⁶⁰¹ *Ibidem*.

⁶⁰² Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 457.

⁶⁰³ *Ibidem*.

⁶⁰⁴ *Ibidem*, 458, 459.

⁶⁰⁵ RAG, HA, inv. nr. 547 fol. 4r.

⁶⁰⁶ RAG, HA, inv. nr. 599 fol. 6r.

Gosen besloot zijn heer te gehoorzamen en stuurde vijf gewapenden naar Wageningen.⁶⁰⁷ Eenzelfde gang van zaken blijkt uit de rekening van de vervangend ambtman van de Neder-Betuwe.⁶⁰⁸ De desbetreffende rekeningpost gaat als volgt: 'Item doe mij mijn genedige heer van Gelre screef des woensdags na Letare. In die voerderinge te Wageningen te comen mit alle rurigen die ic in mijn ampt krigen konde ende mit vijftig geraden gesellen mit pieken ende armburste dat ic dede dair verteert.'⁶⁰⁹ De ambtman kreeg volgens het citaat in 1427 een brief waarin de ruwaard hem vroeg om alle weerplichtigen en vijftig man met pieken en armborsten (korte bogen) naar Wageningen te sturen.⁶¹⁰ Dit bevel voerde de ambtman uit.⁶¹¹ Dit was geen incident, aangezien de ambtman van de Neder-Betuwe veertien van in totaal 22 maal eenheden leverde op verzoek van de ruwaard.⁶¹² Gosen van Rossem stuurde zelfs zestien keer eenheden op verzoek van de hertog op een totaal van zeventien.⁶¹³

Deze relatie tussen de vorst en de landsheerlijke functionaris blijkt tevens uit een analyse van de rekeningen van de ambtman van Maas en Waal. De heer van Egmond schreef in 1426 een brief aan deze ambtman met het verzoek om vijftig gewapenden naar het plaatsje Deest, aan de Waal, te sturen. Dit blijkt uit de volgende rekeningspost: 'Item gescreven van mijns heren genaden te seynden op sinte Andries dach vijftich gewapenden te voet to Deest opten Wael om voert om te toetken ende helpen die Herst te spisen.'⁶¹⁴ De reden voor deze operatie was, volgens het citaat, dat vanuit Deest kasteel Ter Horst beter zou kunnen worden bevoorrad.⁶¹⁵ De ambtman ging akkoord en stuurde vervolgens de gevraagde eenheden voor vier dagen naar Deest.⁶¹⁶ Of deze gewapenden ook strijd hebben geleverd en de operatie zijn doel heeft bereikt, wordt in de rekening niet vermeld.⁶¹⁷ In totaal leverde hij zeventienmaal eenheden op verzoek van de heer van Egmond.⁶¹⁸ Deze bevelen werden merendeel per brief gestuurd. De vervangend ambtman van de Neder-Betuwe leverde in datzelfde jaar vijfmaal eenheden op bevel van de vorst.⁶¹⁹ Een van deze krijgstochten was de belegering van het kasteel Ter Horst, dat in 1426 door de Geldersen werd veroverd.⁶²⁰ Concluderend stuurde de heer van Egmond voor de mobilisatie van troepen op het platteland eerst een brief met

⁶⁰⁷ RAG, HA, inv. nr. 599 fol. 6r.

⁶⁰⁸ RAG, HA, inv. nr. 600 fol. 4r.

⁶⁰⁹ Ibidem. De datum in het citaat was 25 april.

⁶¹⁰ Ibidem.

⁶¹¹ Ibidem.

⁶¹² Zie bijlage vijf tabel vijf.

⁶¹³ Ibidem.

⁶¹⁴ RAG, HA, inv. nr. 547 fol. 7r. De datum die in het citaat werd gebruikt is 30 november.

⁶¹⁵ Ibidem.

⁶¹⁶ Ibidem.

⁶¹⁷ Ibidem.

⁶¹⁸ Zie bijlage vijf tabel vijf.

⁶¹⁹ Ibidem.

⁶²⁰ RAG, HA, inv. nr. 598 fol. 5r.

daarin de eenheden die hij wenste. In die brief stond vervolgens waar deze manschappen heen moesten vertrekken. De ambtman selecteerde dan een aantal van zijn troepen, waarvan waarschijnlijk het merendeel uit weerplichtigen bestond, en zond deze naar de plaats die de hertog aanwees.

De schriftelijke communicatie tussen de vorst en zijn lokale functionarissen maakt het leger van Gelre allerm minst uniek. De Hollandse graaf Albrecht van Beieren bijvoorbeeld stuurde, toen hij mannen nodig had voor zijn veldtochten in Friesland, boden naar de zes baljuwschappen in het graafschap.⁶²¹ In zijn brief stond dat de graaf een voormobilisatie van de weerplichtige inwoners wenste, zodat zij hun wapens en harnassen klaar hadden om erop uit te trekken wanneer het leger hen nodig had.⁶²² Wanneer de graaf besloot dat hij gebruik wilde maken van de weerplichtige huislieden en welgeborenen dan stuurde hij voor de tweede maal boden naar de baljuws.⁶²³ Zij moesten dan de weerplichtigen verzamelen en naar de gewenste plaats sturen.⁶²⁴ Het contact tussen de graaf en zijn landsheerlijke functionarissen kwam dus in grote lijnen overeen met de communicatie tussen de hertog van Gelre en zijn ambtmannen. In beide gevallen schreef de vorst eerst een brief met het aantal eenheden dat hij wenste. De ambtman, of in het Hollandse geval de baljuw, verzamelde dan de eenheden en stuurde die ter heervaart.

De communicatie tussen de hertog van Gelre en de kwartiersteden kwam eveneens in grote mate overeen met die tussen de Hollandse graaf en zijn steden. In het graafschap Holland werden in 1399, in verband met een van de Friese veldtochten van Albrecht, boden naar de steden gestuurd met het verzoek om eenheden te sturen.⁶²⁵ Een jaar later deed Albrecht wederom een beroep op de steden om hem te helpen de stad Stavoren te ontzetten.⁶²⁶ Enkele Leidse afgevaardigden werden toen gedagvaardigd.⁶²⁷ Albrecht vertelde hen dat hij hun hulp nodig had om de stad Stavoren te ontzetten en te bevoorraden.⁶²⁸ De stad stuurde vervolgens eenheden naar Stavoren om daar voor elf dagen te helpen.⁶²⁹ De communicatie tussen Albrecht en Leiden lijkt in grote lijnen op de communicatie tussen de hertog van Gelre en Arnhem in 1421. De hertog van Brabant deed bij veldtochten ook regelmatig een beroep op de steden.⁶³⁰ De Brabantse steden hadden echter het privilege om te weigeren troepen te leveren aan de hertog.⁶³¹ Hierdoor ontbraken stedelijke

⁶²¹ Jansen en Hoppenbrouwers, 'Heervaart in Holland', 6-7.

⁶²² Ibidem, 6.

⁶²³ Ibidem, 7.

⁶²⁴ Ibidem.

⁶²⁵ Janse, *Grenzen aan de*, 281.

⁶²⁶ Ibidem.

⁶²⁷ Ibidem.

⁶²⁸ Ibidem.

⁶²⁹ Ibidem.

⁶³⁰ Boffa, *Warfare in Medieval*, 231-232.

⁶³¹ Ibidem, 231.

eenheden op enkele veldtochten van de hertog van Brabant.⁶³² De steden hadden door deze privileges een sterke onderhandelingspositie die ertoe leidde dat de vorst, wanneer hij eenheden van de Brabantse steden wilde, in moest gaan op hun eisen.⁶³³ Concluderend leek de communicatie tussen de hertog van Gelre en de kwartiersteden het meest op die tussen de graaf van Holland en zijn steden.

Persoonlijke communicatie

Ambtmannen werden met hun troepen regelmatig schriftelijk door de ruwaard ontboden. De vervangend ambtman van de Neder-Betuwe schreef in zijn rekening een stuk over een mobilisatie van troepen voor de hertog: 'Item des woensdages na sinte jansdach to midsomer screef mi mijn lieve heer bi hem te comen mitten ganssen ampt (alle weerplichtigen) ende mit waghene ende getouwe te voet en te perde te Redichem.'⁶³⁴ Deze ambtman moest met zijn eenheden dus eerst naar de regent komen, die zijn leger in Redichem verzamelde. Hij nam alle weerplichtigen uit zijn ambtsgebied mee naar de ruwaard. Het is mogelijk dat de heer van Egmond nog een wapenschouw heeft gehouden voordat het leger vertrok. De graven van Holland deden dit meestal om, voordat men op veldtocht ging, te inspecteren of het materieel van de eenheden in orde was.⁶³⁵ In 1428 ontbood de heer van Egmond wederom de vervangend ambtman van de Neder-Betuwe.⁶³⁶ Deze maal werd de ambtman verzocht om met alle ridders en knechten te komen.⁶³⁷

De heer van Egmond ontbood ook de andere ambtmannen persoonlijk. Gosen van Rossem had de intiemste relatie met de ruwaard: hij werd in totaal dertien maal ontboden.⁶³⁸ Na zijn overlijden werd zijn zoon Jan van Rossem zelfs uitgenodigd om bij de vrienden van de hertog te komen.⁶³⁹ De relatie tussen de ambtman en zijn heer bleef echter puur zakelijk. Dit komt onder andere naar voren in een rekeningpost uit 1427: 'Soe schreef mijn genedigen lieve heer Gosen des manesdags nad heiligen jaersdach bij hem tot Tiele te wezen om treffelike saken wille den neder lande aengaanden als Gosen dede daer verdaen 4 rijngulden.'⁶⁴⁰ De ruwaard had Gosen alleen bij zich geroepen om staatzaken te bespreken.⁶⁴¹ Vervolgens moest Gosen in de volgende post met zeven of acht gewapenden naar de stad Tiel gaan.⁶⁴² Al met al was de relatie tussen de ambtman van

⁶³² Boffa, *Warfare in Medieval*, 231.

⁶³³ *Ibidem*, 231-232.

⁶³⁴ RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 4v. De datum is onduidelijk, omdat de desbetreffende Sint Jan lastig te achterhalen is.

⁶³⁵ Janse, *Grenzen aan de*, 264.

⁶³⁶ RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 7v.

⁶³⁷ *Ibidem*.

⁶³⁸ RAG, HA, inv. nr. 599.

⁶³⁹ RAG, HA, inv. nr. 599, fol. 11r.

⁶⁴⁰ RAG, HA, inv. nr. 599, fol. 10v. De datum dat de brief aankwam was 8 januari.

⁶⁴¹ *Ibidem*.

⁶⁴² RAG, HA, inv. nr. 599, fol. 10v.

de Neder-Betuwe en de ruwaard niet anders dan die tussen de vervangend ambtman van de Neder-Betuwe en zijn heer. Zij werden beiden regelmatig ontboden door de ruwaard en moesten een groot deel van de keren eenheden leveren.

In de stadsrekeningen zijn weinig sporen te vinden van persoonlijke communicatie tussen de ruwaard en stadsbesturen. We weten echter wel dat deze er was. Arnold van Egmond en zijn vader, die als regent optrad, werden bijgestaan door een raad die sterk beïnvloed werd door de staten van Gelre.⁶⁴³ De hoofdsteden van de kwartieren hadden in deze staten een belangrijke rol, waardoor er sprake was van een grote stedelijke invloed op het beleid van de hertog.⁶⁴⁴ De staten konden beslissingen als oorlogsverklaringen of een verpanding van bepaalde gebieden ook blokkeren, waardoor de hertog en ruwaard constant instemming van de staten nodig hadden.⁶⁴⁵ De besturen van de vier kwartierhoofdsteden hadden via deze staten en de kleine raad van Arnold van Egmond persoonlijk contact met de hertog en konden ook het beleid beïnvloeden.⁶⁴⁶ Het is zeer waarschijnlijk dat er ook in de Statenvergadering overleg plaatsvond tussen de vertegenwoordigers van de steden en de ruwaard over de levering van eenheden.

Een Arnhemse rekening uit 1420 illustreert deze gang van zaken perfect. De rekening begint met de kosten van het overleg in de kamer van de heer. Dit overleg wordt als volgt omschreven: 'Primo Ascensionis Domini burgimagistri et alii de consilio ende hadden mitten steden laet geweest bij ons heren rade mit den raden yn beerten.'⁶⁴⁷ Deze vergadering werd volgens de daaropvolgende rekeningpost de volgende dag tot in de middag voortgezet in de kamer van de heer.⁶⁴⁸ Uit deze rekeningpost blijkt echter nog niet het precieze onderwerp van het beraad. Het volgende stuk van de rekening onthult waar het overleg over handelde en gaat als volgt: 'feria secunda post octavas Pentecostes burgimagistri, scabini et consules ende hadden laet opter kamer geweest omme uyt te setten totter groter reysen voer Amersfoort (veldtocht) die beste wapentueres (gewapenden) te perde ende te touwe.'⁶⁴⁹ Het overleg tussen de hertog en de steden had duidelijk te maken met de grote veldtocht naar Amersfoort, aangezien de burgemeesters en schepenen gelijk erna over dit onderwerp gingen vergaderen.⁶⁵⁰

Een ander interessant feit is dat de vervolgstappen van de stadsmobilisatie eveneens in dezelfde rekening vermeld staan. Na de vergadering tussen de burgemeesters en schepenen handelt de volgende rekeningpost over het optrommelen van de gewapenden. De burgemeester Wilhelm en

⁶⁴³ Janssen, 'Geschiedenis van Gelre', 22.

⁶⁴⁴ Ibidem.

⁶⁴⁵ Ibidem.

⁶⁴⁶ Ibidem.

⁶⁴⁷ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 6. Hemelvaart viel in het jaar van het citaat op 20 mei.

⁶⁴⁸ Ibidem.

⁶⁴⁹ Ibidem. De datum waar in het citaat naar verwezen werd was vier juni.

⁶⁵⁰ Ibidem.

'baden' (een onbekende Middelnederlandse term) gingen de stad rond om de gewapenden te verzamelen en op weg te sturen.⁶⁵¹ Elke veldtocht, hoe kleinschalig ook, kostte natuurlijk geld. Uit de volgende rekeningpost blijkt dat hierover werd vergaderd.⁶⁵² Deze post luidt als volgt: 'sabbato post Sacramenti Johan Gruter, Johan ende Henric van Brienen, Mynschart, Walle, Goesen van den Gruuthuus etc. ende hadden hem bespraken waer men 't gelt werven mucht totten pannen ende mede gheordiniert die rustichste rutere die men gedelicste uytsetten muchte als sulke verbadinge queem.'⁶⁵³ De schepenen en burgemeesters verzamelden, volgens het citaat, op korte termijn geld voor de veldtocht. Wanneer het leger onder het bevel van de hertog van Gelre stond betaalde hij echter meestal de kosten van de veldtocht.⁶⁵⁴ De stadsraden en de ridderschap overlegden daarom samen met de heer over de gebreken, oftewel de onkosten, van de veldtocht naar Amersfoort, die de hertog eigenlijk zelf moest betalen.⁶⁵⁵ Het eindbesluit van deze vergadering blijkt helaas niet uit de rekening. Op de korte termijn zochten de burgemeesters burgers die geld konden lenen aan de stadsraad, totdat de heer de onkosten van de veldtocht kon betalen.⁶⁵⁶ Concluderend voerden de steden persoonlijk overleg met de ruwaard in zijn raad en kwamen zij in overleg tot het besluit om troepen te leveren. Tevens vergaderden zij over de financiering. De ambtmannen en de steden hadden dus beide persoonlijk contact met de ruwaard.

⁶⁵¹ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 6.

⁶⁵² Ibidem.

⁶⁵³ Ibidem. De datum in het citaat was 26 mei.

⁶⁵⁴ Grimberg, 'Het krijgswezen eener', 79-80.

⁶⁵⁵ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 6.

⁶⁵⁶ Ibidem, 7.

Conclusie

Concluderend nam het aantal heersvaarten, waaraan stedelijke contingents meededen, vanaf de regering van hertog Willem van Gulik toe. Deze ontwikkeling zette zich voort onder Arnold van Gelre. In Zutphen werden tijdens het regentschap van Jan van Egmond (1423-1436) bijvoorbeeld al even veel troepen voor heersvaarten ingezet als onder zijn voorganger. Deze toename werd vooral veroorzaakt door de vele oorlogen waarin Reinald IV en zijn opvolger Arnold van Gelre betrokken raakten. De oorlogsjaren, waarin de steden veel eenheden op heersvaart stuurden, werden afgewisseld met rustige jaren. In deze periodes leverden de kwartiersteden nauwelijks troepen. De belangrijke rol van de stedelijke contingents in het Gelderse leger was vergelijkbaar met die in Holland, waar zij tijdens de Friese veldtocht van 1398 de helft van het leger vormden. De ambtmannen leverden echter gemiddeld meer troepen dan de steden. Dit werd voornamelijk veroorzaakt door de stedelijke privileges, waardoor steden het recht hadden om een verzoek van de hertog om manschappen af te wijzen. Ambtmannen kenden, net als de steden, eveneens rustige jaren waarin zij nauwelijks troepen hoefden te leveren.

De kwartiersteden stuurden van de eenheden die ze tot hun beschikking hadden het vaakst ruiters op krijgstoct. Deze ruiters werden niet zozeer als cavalerie ingezet, maar waren vooral eenheden die te paard op heersvaart gingen om zo snel op een bepaalde plaats aanwezig te zijn. In dit opzicht was het leger van Gelre uniek in de Nederlanden, aangezien in Holland, Friesland en Brabant de steden enkel voetsoldaten en schutters leverden. De Gelderse kwartiersteden leverden eveneens schutters, zij het minder vaak dan ruiters. Het leger van Gelre was in dit opzicht vergelijkbaar met dat van Holland en Brabant. Alleen leverden de Gelderse steden minder schutters dan in Holland. Het leger van Gelre nam hierdoor een tussenpositie in tussen Holland en Brabant.

Een andere groep eenheden die de steden in Gelre op veldtoct stuurden, naast de ruiters en schutters, waren de gewapenden, oftewel voetsoldaten. Deze eenheden werden vaak in combinatie met de ruiters en schutters ingezet ter ondersteuning. Het leger van Gelre leek in dit opzicht op dat van de omringende gewesten Friesland, Holland en Brabant. De stedelijke contingents van ruiters, gewapenden en schutters stonden meestal onder het bevel van de schepenen. Alleen in Arnhem voerden de burgemeesters ook soms het bevel. Het aantal eenheden dat zij onder hun bevel hadden verschilde per veldtoct. De schepenen en burgemeesters waren tevens verantwoordelijk voor de disciplinerings van de troepen. De schepenen van Zutphen bereikten dit door onder andere ongehoorzaamheid met boetes af te straffen. Soortgelijke systemen zullen ook in de andere kwartiersteden zijn toegepast. De eenheden voor de stadscontingents werden gerekruteerd uit meerdere stadskwartieren die allemaal een deel leverden. De Gelderse kwartiersteden hadden tot

slot ook de beschikking over kanonnen die zij eveneens bij enkele veldtochten inzetten. In Zutphen was een busmeester verantwoordelijk voor deze artillerie. Of er ook een soortgelijk persoon in Arnhem of Nijmegen in functie was blijft onduidelijk.

De vier ambtmannen leverden, net als de kwartiersteden, het vaakst ruiters voor heervaarten en landweerooperaties. In dit opzicht week Gelre af van de omringende staten, waar de landsheerlijke functionarissen alleen een vast aantal gewapenden leverden. De steden en ambtmannen leverden vooral ruiters vanwege de manier van oorlogvoering. Het leger van Gelre was met name gespecialiseerd in het uitvoeren van chevauchées, oftewel korte militaire operaties met een aantal ruiters. Daarnaast voerden zij enkele belegeringen en verdedigende acties uit. De ambtmannen selecteerden de ruiters van een lijst van weerplichtigen waarop twee soorten eenheden stonden: voetruiters, oftewel voetknechten, en ruiters. Deze ruiters hadden een harnas tot hun beschikking. De uitrusting van de voetsoldaten verschilde waarschijnlijk van knevelstokken tot pieken. Het totaal aantal weerplichtigen in Gelre aan het begin van de vijftiende eeuw lag waarschijnlijk rond de 2200.

De ambtmannen hadden naast het leveren van ruiters ook de taak om de leenmannen door middel van een brief op te roepen voor een militaire operatie. Deze leenmannen stonden dan ook onder bevel van de ambtman zelf. In de legers van het graafschap Holland en het hertogdom Brabant speelden deze leenmannen eveneens een belangrijke rol. De kern van het leger van Brabant bestond zelfs grotendeels uit leenmannen. Een andere groep eenheden die de ambtmannen leverden, waren de gewapenden, oftewel de voetsoldaten. De precieze herkomst van deze gewapenden is enigszins onduidelijk. Gewapenden zouden zowel weerplichtigen als huurlingen kunnen zijn geweest. In de omringende staten Holland en Brabant leverden de landsheerlijke functionarissen eveneens voetsoldaten. Het grote verschil was echter dat in Brabant en Holland zij vaak vaste aantallen leverden, terwijl in Gelre dit niet het geval was. De ambtmannen maakten in Gelre tevens soms gebruik van het oproepen van alle weerplichtige burgers in het ambt (district). Deze eenheden hadden weinig gevechtskracht en werden vaker ingezet voor het graven van grachten of het herstellen van verdedigingswerken. In het graafschap Holland riepen de baljuws ook regelmatig alle weerplichtigen ter heervaart, maar zij werden meestal ingezet voor tunnelwerk bij belegeringen. Het enige verschil met de weerplichtigen in Gelre was dat een deel van de Geldersen te paard vocht.

Ruwaard Jan van Egmond communiceerde allereerst schriftelijk met de stadsbesturen. De schepenen en burgemeesters vergaderden vervolgens over het verzoek om eenheden te sturen en besloten dan of ze akkoord gingen. Hetzelfde gold voor de ambtmannen. Zij ontvingen eveneens eerst een brief van de hertog. In deze brief stond welke eenheden de ruwaard nodig had en waar ze heen moesten. De ambtman gehoorzaamde in de meeste gevallen en stuurde de troepen naar de desbetreffende plaats. Deze manier van communiceren met de steden en de landsheerlijke functionarissen werd ook in het graafschap Holland en in het hertogdom Brabant toegepast. Dit is in

Holland met name zichtbaar tijdens de Friese oorlogen. Toen Albrecht brieven stuurde naar de steden en de baljuws waarin hij om eenheden vroeg. De ruwaard ontbood de ambtmannen ook regelmatig, zowel alleen als met eenheden. Tussen de ruwaard en de steden was er ook sprake van persoonlijke communicatie in de raad die Arnold en zijn vader adviseerde. Deze stond onder grote invloed van de Gelderse kwartiersteden. Tevens zal in de Statenvergaderingen tussen de hertog en de steden overlegd zijn over de mobilisatie van bepaalde eenheden.

Samenvattend leverden de steden ruiters, schutters en gewapenden en stonden hun eenheden onder het bevel van de schepenen of burgemeesters die tevens over de discipline gingen. Daarnaast hadden zij nog kanonnen tot hun beschikking. De ambtmannen stuurden vooral ruiters en voetknechten op militaire operaties. Tevens moesten zij de leenmannen en de klokkeslag bijeenroepen voor de heervaart- en landweerveldtochten. De ruiters, voetknechten, leenmannen en weerplichtige boeren stonden onder het bevel van de ambtman zelf. Ruwaard Jan van Egmond communiceerde vooral schriftelijk met zijn steden en ambtmannen over de mobilisatie van troepen. In deze brieven vermeldde hij meestal het soort eenheden dat naar een bepaalde plaats moest. Er was tussen de ruwaard aan de ene kant en de ambtmannen en steden aan de andere kant ook sprake van persoonlijke communicatie. Hij ontbood namelijk de ambtmannen, met of zonder troepen, en besprak met de steden de mobilisatie van eenheden in zijn raad of in de staten.

Het doel van deze scriptie was om een bijdrage te leveren aan de literatuur over de middeleeuwse legers van de 'Nederlandse staten.' Een van de belangrijkste uitkomsten van dit onderzoek is dat de Gelderse steden niet alleen schutters, gewapenden en kanonnen leverden, maar ook ruiters. Ditzelfde gold voor de ambtmannen op het platteland. De wapenuitrusting van deze ruiters blijft echter onduidelijk. Dit geldt ook voor de vraag of ze ooit als cavaleristen zijn ingezet. Het is daarom wenselijk dat er verder vervolgonderzoek naar deze eenheden wordt gedaan. Tevens bleek uit hoofdstuk een dat het aantal heervaartoperaties onder de opvolgers van hertog Willem van Gulik steeds toenam. De vraag is echter of dit onder de opvolgers van Arnold van Gelre ook het geval was. Het merendeel van deze vragen zou kunnen worden beantwoord in een langere studie over het Gelderse leger. Hopelijk besluit een historicus, die deze scriptie heeft gelezen, een onderzoek te doen naar het leger van Gelre over een langere periode. Wellicht blijkt uit die studie dan dat de ruiters enkele keren daadwerkelijk zijn ingezet en wordt het duidelijk welke uitrusting ze hadden.

Literatuurlijst

Geraadpleegde archieven

Regionaal Gelders Archief

-Hertogelijk archief

Primaire bronnen

Kuys, J. e.a., *De Tielse kroniek. Een geschiedenis van de Lage Landen van de Volksverhuizingen tot het midden van de vijftiende eeuw* (Amsterdam 1983).

Bronnenedities

Alberts, J. W. ed., *Teksten en documenten XI. De stadsrekeningen van Arnhem. Deel III 1402-1420* (Groningen 1971).

Idem, *Teksten en documenten XV. De stadsrekeningen van Arnhem. Deel IV 1420-1427* (Groningen 1978).

Idem, *De stadsrekeningen van Arnhem. Deel V 1428-1432* (Groningen 1985).

Van Schevichaven, H. D. J. en J. C. J. Kleijntjens, *Rekeningen der stad Nijmegen. Deel I 1382-1427* (Nijmegen 1910).

Idem, *Rekeningen der stad Nijmegen. Deel II 1428-1513* (Nijmegen 1911).

Wartena, R. ed., *De stadsrekeningen van Zutphen 1364-1445/46. Deel I* (Zutphen 1977).

Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen 1364-1445/46. Deel II* (Zutphen 1977).

Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen 1364-1445/46. Deel III* (Zutphen 1977).

Secundaire literatuur

Alberts, J. W., *Van heerlijkheid tot landsheerlijkheid* (Amsterdam 1978).

Boffa, S., *Warfare in Medieval Brabant, 1356-1406* (Cambridge 2004).

Jahn, R.G., 'Gelre en Brabant', in: Johannes Stinner en Karl-Heinz Tekah ed., *Gelre-Geldern-Gelderland. Geschiedenis en cultuur van het hertogdom Gelre* (Geldern 2001) 117-123.

Idem, 'De genealogie van de voogden, graven en hertogen van Gelre', 37. Van Hout, 'Arnold van Egmond', in: Idem ed., *Gelre-Geldern-Gelderland. Geschiedenis en cultuur van het hertogdom Gelre* (Geldern 2001) 29-43.

Janse, A., *Grenzen aan de macht. De Friese oorlog van de graven van Holland omstreeks 1400* (Leiden 1993).

Jansen, H.P.H. en P.C.M. Hoppenbrouwers, 'Heervvaart in Holland', *BMGN* 94(1)(Amsterdam 1980) 1-26.

Janssen, W., 'De geschiedenis van Gelre tot het Tractaat van Venlo in 1543. Een overzicht', in: Johannes Stinner en Karl-Heinz Tekah ed., *Gelre-Geldern-Gelderland. Geschiedenis en cultuur van het hertogdom Gelre* (Geldern 2001) 13-29.

Kuys, J., *De ambtman in het kwartier van Nijmegen, (ca. 1250-1543)* (Nijmegen 1987).

Idem, *Drostambt en schoutambt. De Gelderse ambtsorganisatie in het kwartier van Zutphen, (ca. 1200-1543)* (Hilversum 1994).

Mol, J. A., *De Friese volkslegers tussen 1480 en 1560* (Hilversum 2017).

Nijhoff, I.A., *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland door onuitgegevene oorkonden opgehelderd en bevestigd. Vierde deel: Arnold van Egmond, Hertog van Gelre* (Arnhem 1847).

Nijsten, G., *Het hof van Gelre. Cultuur ten tijde van de hertogen uit het Gulikse en Egmondse huis, (1371-1473)* (Nijmegen 1992).

Schiffer, P., 'De territoriale ontwikkeling van het graafschap en latere hertogdom Gelre, in: Johannes Stinner en Karl-Heinz Tekah ed., *Gelre-Geldern-Gelderland. Geschiedenis en cultuur van het hertogdom Gelre* (Geldern 2001) 51-55.

Van Hout, L., 'Arnold van Egmond en de erfopvolging in Gelre', in: Johannes Stinner en Karl-Heinz Tekah ed., *Gelre-Geldern-Gelderland. Geschiedenis en cultuur van het hertogdom Gelre* (Geldern 2001) 107-113.

Van Houtte, J.A. e. a. ed., *Algemene geschiedenis der Nederlanden. Deel III* (Utrecht 1961).

Verbruggen, J.F., *De krijgskunst in West-Europa in de middeleeuwen* (Brussel 1954).

Waale, M.J., *De Arkelse oorlog 1401-1412. Een politieke, krijgskundige en economische analyse* (Hilversum 1990).

Websites

Koninklijk Nederlands genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, 'Naamlijst der Schepenen van Zutphen', *De Nederlandse Leeuw* 15 (1897) 125-126 < <https://www.knggw.nl/raadplegen/de-nederlandsche-leeuw/1897-15/77/>> (15 mei 2018).

Bijlage een Zutphen

Tabel een: Lijst van alle heervaart- en landweerveldtochten waaraan contingenten van de stad Zutphen meededen

Jaar	Heervaart	Landweer
1378/1379	4 ⁶⁵⁷	0
1379/1380	0	0
1380/1381	0	0
1381/1382	0	0
1382/1383	0	0
1383/1384	1 ⁶⁵⁸	0
1384/1385	0	0
1385/1386	4 ⁶⁵⁹	1 ⁶⁶⁰
1386/1387	0	0
1387/1388	1 ⁶⁶¹	0
1388/1389	1 ⁶⁶²	1 ⁶⁶³
1389/1390	0	0
1390/1391	0	0
1391/1392	0	5 ⁶⁶⁴
1392/1393	0	0
1393/1394	1 ⁶⁶⁵	1 ⁶⁶⁶
1394/1395	1 ⁶⁶⁷	0
1395/1396	1 ⁶⁶⁸	0
1396/1397	2 ⁶⁶⁹	0
1397/1398	7 ⁶⁷⁰	0
1398/1399	4 ⁶⁷¹	1 ⁶⁷²
1399/1400	0	0
1400/1401	2 ⁶⁷³	0
1401/1402	0	0
1402/1403	1 ⁶⁷⁴	3 ⁶⁷⁵

⁶⁵⁷ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen I*, 10-11.

⁶⁵⁸ Ibidem, 29.

⁶⁵⁹ Ibidem, 34.

⁶⁶⁰ Ibidem, 35.

⁶⁶¹ Ibidem, 41-42.

⁶⁶² Ibidem, 47.

⁶⁶³ Ibidem, 46.

⁶⁶⁴ Ibidem, 54-55.

⁶⁶⁵ Ibidem, 65-66.

⁶⁶⁶ Ibidem, 64.

⁶⁶⁷ Ibidem, 72.

⁶⁶⁸ Ibidem, 78-79.

⁶⁶⁹ Ibidem, 87.

⁶⁷⁰ Ibidem, 92-93.

⁶⁷¹ Ibidem, 101-102.

⁶⁷² Ibidem, 101.

⁶⁷³ Ibidem, 115.

⁶⁷⁴ Ibidem, 132.

⁶⁷⁵ Ibidem, 131-132.

1403/1404	5 ⁶⁷⁶	0
1404/1405	1 ⁶⁷⁷	0
1405/1406	2 ⁶⁷⁸	0
1406/1407	0	0
1407/1408	3 ⁶⁷⁹	0
1408/1409	1 ⁶⁸⁰	0
1409/1410	0	0
1410/1411	0	0
1411/1412	1 ⁶⁸¹	0
1412/1413	4 ⁶⁸²	0
1413/1414	0	0
1414/1415	0	0
1415/1416	0	0
1416/1417	0	0
1417/1418	1 ⁶⁸³	0
1418/1419	0	0
1419/1420	0	0
1420/1421	6 ⁶⁸⁴	0
1421/1422	8 ⁶⁸⁵	0
1422/1423	3 ⁶⁸⁶	0
1423/1424	2 ⁶⁸⁷	0
1424/1425	0	0
1425/1426	0	0
1426/1427	3 ⁶⁸⁸	0
1427/1428	6 ⁶⁸⁹	0
1428/1429	2 ⁶⁹⁰	1 ⁶⁹¹
1429/1430	0	0
1430/1431	0	0
1431/1432	0	0
1432/1433	0	0
1433/1434	3 ⁶⁹²	0

⁶⁷⁶ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen I*, 141.

⁶⁷⁷ Ibidem, 157.

⁶⁷⁸ Ibidem, 164.

⁶⁷⁹ Ibidem 180-181.

⁶⁸⁰ Ibidem, 188.

⁶⁸¹ Ibidem, 206.

⁶⁸² Ibidem, 213-215.

⁶⁸³ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 246-247.

⁶⁸⁴ Ibidem, 269-270.

⁶⁸⁵ Ibidem, 279-281.

⁶⁸⁶ Ibidem, 310-311.

⁶⁸⁷ Ibidem, 335.

⁶⁸⁸ Ibidem, 383.

⁶⁸⁹ Ibidem, 392-395.

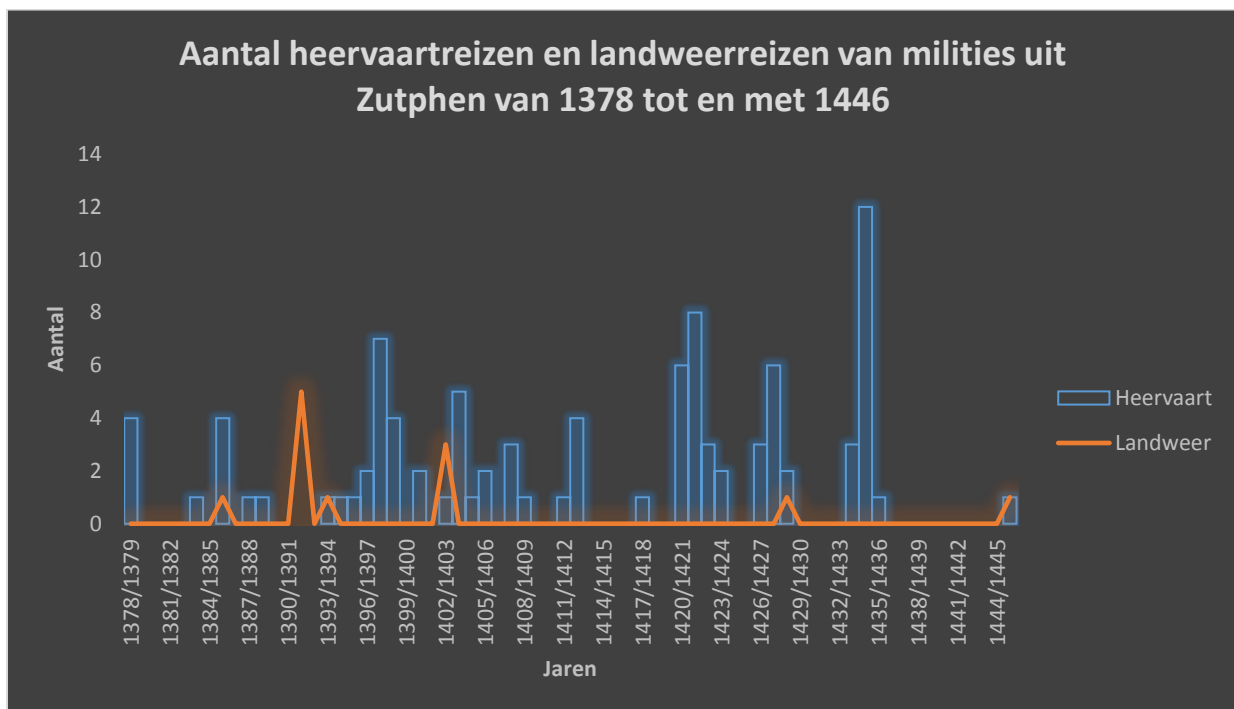
⁶⁹⁰ Ibidem, 400-401.

⁶⁹¹ Ibidem, 400-401.

⁶⁹² Ibidem, 457-459.

1434/1435	12 ⁶⁹³	0
1435/1436	1 ⁶⁹⁴	0
1436/1437	0	0
1437/1438	0	0
1438/1439	0	0
1439/1440	0	0
1440/1441	0	0
1441/1442	0	0
1442/1443	0	0
1443/1444	0	0
1444/1445	0	0
1445/1446	1 ⁶⁹⁵	1 ⁶⁹⁶
Totaal	95	12

Grafiek een: Het aantal heervaart- en landweerreizen tussen 1378 en 1446 waarop stadscontingenten aanwezig waren⁶⁹⁷

⁶⁹³ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 468-474.

⁶⁹⁴ Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen 1364-1445/46. Deel III (Zutphen 1977)* 492.

⁶⁹⁵ Ibidem, 629-631.

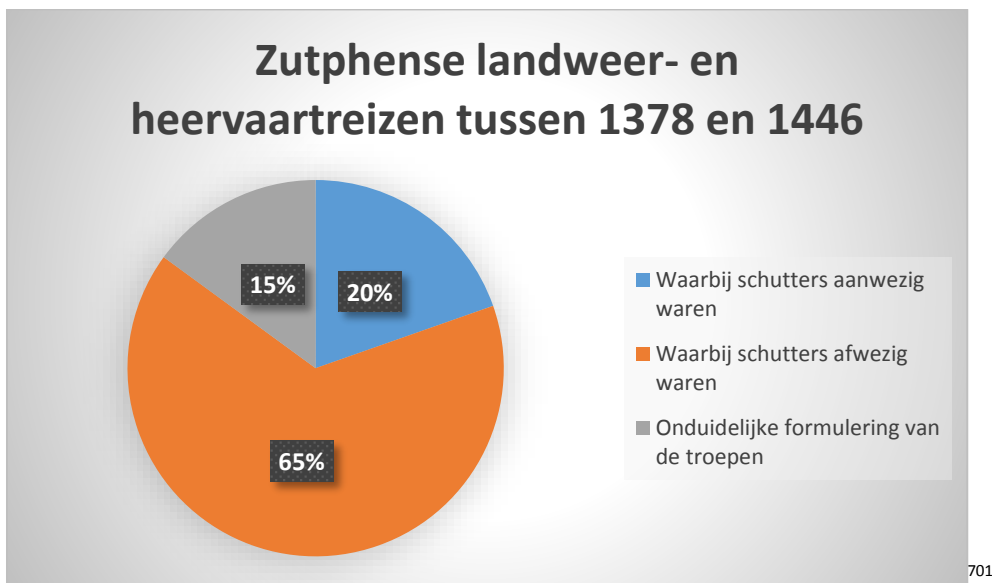
⁶⁹⁶ Ibidem.

⁶⁹⁷ Gebaseerd op tabel een.

Tabel twee: Zutphense landweer- en heervaartreizen met en zonder schutters

Zutphense landweerreizen en heervaartreizen	Aantal	Totaal aantal reizen
Waarbij schutters aanwezig waren	21 ⁶⁹⁸	107
Waarbij schutters afwezig waren	70 ⁶⁹⁹	107
Onduidelijke formulering van de troepen	16 ⁷⁰⁰	107

Cirkeldiagram een: Zutphense landweer- en heervaartreizen met en zonder schutters

Tabel drie: De aanwezigheid van ruiters op de landweer- en heervaartreizen

Zutphense landweerreizen en heervaarten	Aantal	Totaal aantal reizen
Waarbij ruiters mee waren	60 ⁷⁰²	93
Waarbij ruiters afwezig waren	24 ⁷⁰³	93
Onduidelijk	9 ⁷⁰⁴	93

⁶⁹⁸ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen I*, 11, 34, 41, 46-47, 65, 72, 78-79, 87-88, 92, 101, 131, 141, 164, 180, 188, 215 en Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 246-247, 392 en 393.

⁶⁹⁹ Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen I*, 10, 11, 29, 34, 54, 55, 64, 87, 92, 93, 101, 102-103, 115, 116, 132, 141, 157, 164, 180, 181, 206, 214, 215 en Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 269, 270, 279, 280, 309, 310, 311, 335, 383, 394, 395, 400, 401, 458, 459 en Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen III*, 631.

⁷⁰⁰ Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen I*, 11 en Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 468-477, 492-493.

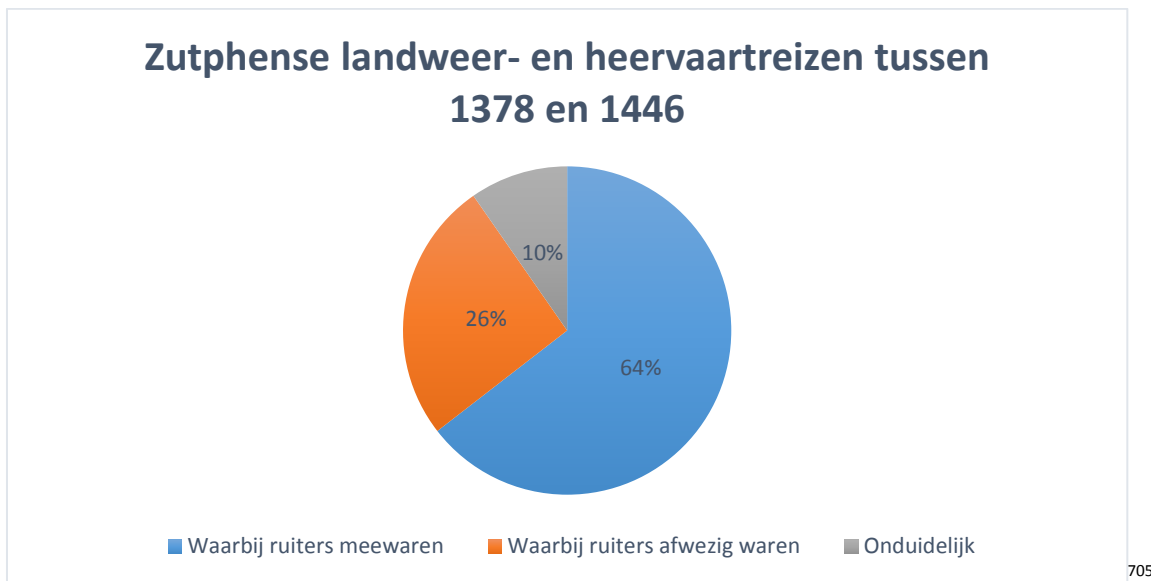
⁷⁰¹ Gebaseerd op tabel 2.

⁷⁰² Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen I*, 11, 41, 47, 54, 65-66, 72, 78, 87, 92, 93, 101, 102, 115, 121, 131, 132, 141, 213-215 en Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 269, 266, 270, 279-281, 309, 311, 335, 383, 392, 393, 400-401.

⁷⁰³ Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen I*, 29, 34, 55, 65, 92, 101, 115, 131, 164, 180-181, 188, 206 en Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 246-247, 279, 310, 393-395, 457-458.

⁷⁰⁴ Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen I*, 10, 11, 34 en Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 393 en Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen III*, 493.

Cirkeldiagram twee: De aanwezigheid van ruiters in de stedelijke contingenten op de landweer- en heervaartreizen

Tabel vier: De aanwezigheid van ruiters op Zutphense heervaartreizen tussen 1378 en 1446

Zutphense heervaartreizen	Aantal	Totaal
Waarbij ruiters mee waren	56 ⁷⁰⁶	79
Waarbij ruiters afwezig waren	18 ⁷⁰⁷	79
Onduidelijk	5 ⁷⁰⁸	79

Tabel vijf: De aanwezigheid van voetsoldaten op de Zutphense heervaart- en landweerreizen

Zutphense heervaart en landweerreizen	Aantal	Totaal
Met voetsoldaten	22 ⁷⁰⁹	89
Zonder voetsoldaten	50 ⁷¹⁰	89
Onduidelijk	17 ⁷¹¹	89

⁷⁰⁵ Gebaseerd op de gegevens uit tabel drie.

⁷⁰⁶ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen I*, 11, 41, 47, 65-66, 72, 78, 87, 92, 93, 101, 102, 115, 121, 141, 213-215 en Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 269, 266, 270, 279-281, 309, 311, 335, 383, 392, 393, 400-401.

⁷⁰⁷ Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen I*, 29, 34, 92, 101, 115, 164, 180-181, 188, 206 en Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 246-247, 279, 310, 393-395, 457-458.

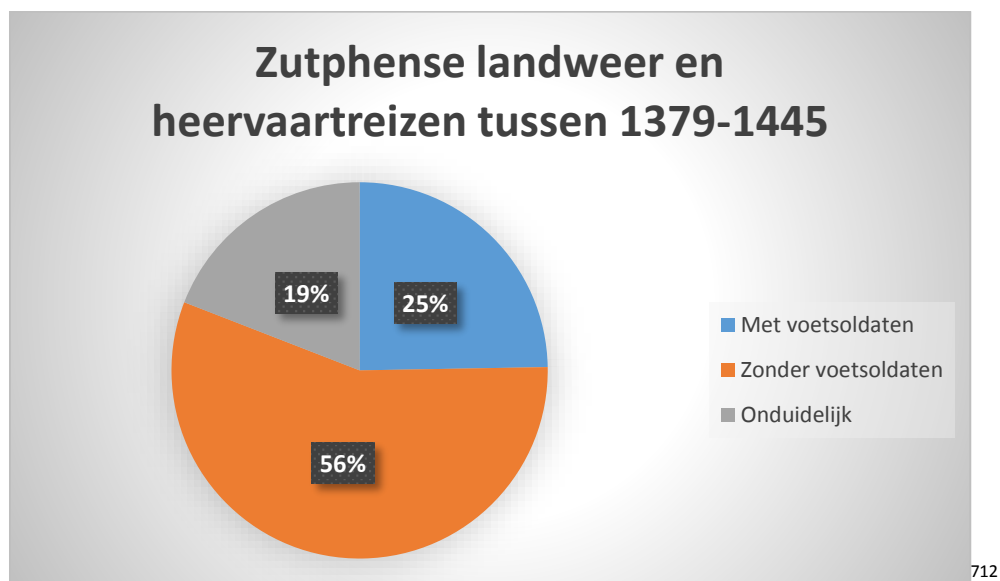
⁷⁰⁸ Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen I*, 10, 11 en Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 393 en Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen III*, 493.

⁷⁰⁹ Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen I*, 41-42, 55, 65-66, 72, 78-79, 87, 92, 93, 115, 180, 181, 188 en 206 en Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 270, 279, 310, 383, 393, 459.

⁷¹⁰ Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen I*, 10-11, 54-55, 65, 78, 87, 92, 93, 101-103, 115, 131, 132, 141, 157, 164 en idem, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 246, 247, 269, 270, 279, 280, 309, 310-311, 335, 383, 392-393, 394-395, 400, 458-459.

⁷¹¹ Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen I*, 10-11, 29, 34-35, 92, 93, 164 en 180 en Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen II* 395, 400, 401, 457-458.

Cirkeldiagram drie: De deelname van voetsoldaten aan de Zutphense veldtochten tussen 1379 en 1445

Tabel zes: Inzet van voetsoldaten in combinatie met andere eenheden tussen 1379-1445

Inzet van voetsoldaten	Aantal	Totaal
Alleen	10 ⁷¹³	24
In combinatie met schutters	7 ⁷¹⁴	24
Met ruiters	7 ⁷¹⁵	24

Tabel zeven: De inzet van Zutphense voetsoldaten in de jaren 1420 tot en met 1445

Zutphense heervaart en landweerreizen	Aantal	Totaal
Met voetsoldaten	6 ⁷¹⁶	34
Zonder voetsoldaten	24 ⁷¹⁷	34
Onduidelijk	4 ⁷¹⁸	34

⁷¹² Gebaseerd op de gegevens uit tabel vijf

⁷¹³ Wartena, *De stadsrekeningen van Zutphen I*, 55, 115, 180, 206, en Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 279, 383 en 393.

⁷¹⁴ Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen I*, 65-66, 72, 78-79, 87, 92, 131, 180 en 188.

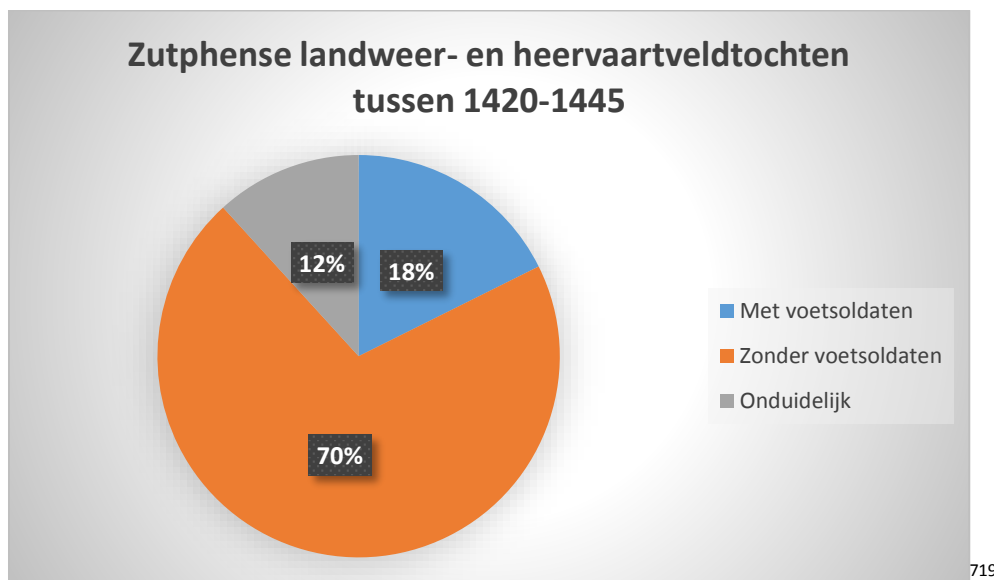
⁷¹⁵ Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen I*, 65-66, 78-79, 92, 93 en Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 270, 310 en 459.

⁷¹⁶ Idem, *De stadsrekeningen van Zutphen II*, 270, 279, 310, 383, 393 en 459.

⁷¹⁷ Ibidem, 269, 270, 279, 280, 309, 310-311, 335, 383, 392-393, 394-395, 400 en 458-459.

⁷¹⁸ Ibidem, 395, 400-401 en 457-458.

Cirkeldiagram vier: De deelname van voetsoldaten aan de Zutphense landweer en heervaartveldtochten

⁷¹⁹ Gebaseerd op de gegevens uit tabel zeven

Bijlage twee Arnhem

Tabel een: De landweer- en heervaartreizen waaraan stedelijke contingenten uit Arnhem meededen

Jaar	Aantal heervaartreizen	Aantal landweerreizen
1401/1402	1 ⁷²⁰	0
1403/1404	0	0
1404/1405	0	0
1405/1406	0	0
1407/1408	2 ⁷²¹	0
1408/1409	1 ⁷²²	0
1409/1410	0	0
1410/1411	0	0
1411/1412	0	0
1412/1413	2 ⁷²³	0
1413/1414	0	0
1414/1415	0	0
1415/1416	0	0
1416/1417	0	0
1417/1418	0	0
1418/1419	1 ⁷²⁴	0
1419/1420	0	0
1420/1421	3 ⁷²⁵	2 ⁷²⁶
1421/1422	2 ⁷²⁷	4 ⁷²⁸
1422/1423	2 ⁷²⁹	0
1423/1424	1 ⁷³⁰	0
1424/1425	1 ⁷³¹	0
1425/1426	1 ⁷³²	0
1426/1427	2 ⁷³³	0
1427/1428	7 ⁷³⁴	3 ⁷³⁵
1428/1429	6 ⁷³⁶	1 ⁷³⁷
1429/1430	0	0

⁷²⁰ W. J. Alberts, ed., *Teksten en documenten XI. De stadsrekeningen van Arnhem. Deel III 1402-1420* (Groningen 1971), 25-26.

⁷²¹ Ibidem, 99.

⁷²² Ibidem, 119.

⁷²³ Ibidem, 209 en 214.

⁷²⁴ Ibidem, 365.

⁷²⁵ Idem, *De stadsrekeningen van IV*, 6, 18-22.

⁷²⁶ Ibidem.

⁷²⁷ Ibidem, 69, 72.

⁷²⁸ Ibidem, 61 en 66-69.

⁷²⁹ Ibidem, 129-131.

⁷³⁰ Ibidem, 183.

⁷³¹ Ibidem, 247-249.

⁷³² Ibidem, 307.

⁷³³ Ibidem, 364-365.

⁷³⁴ Ibidem, 419-425.

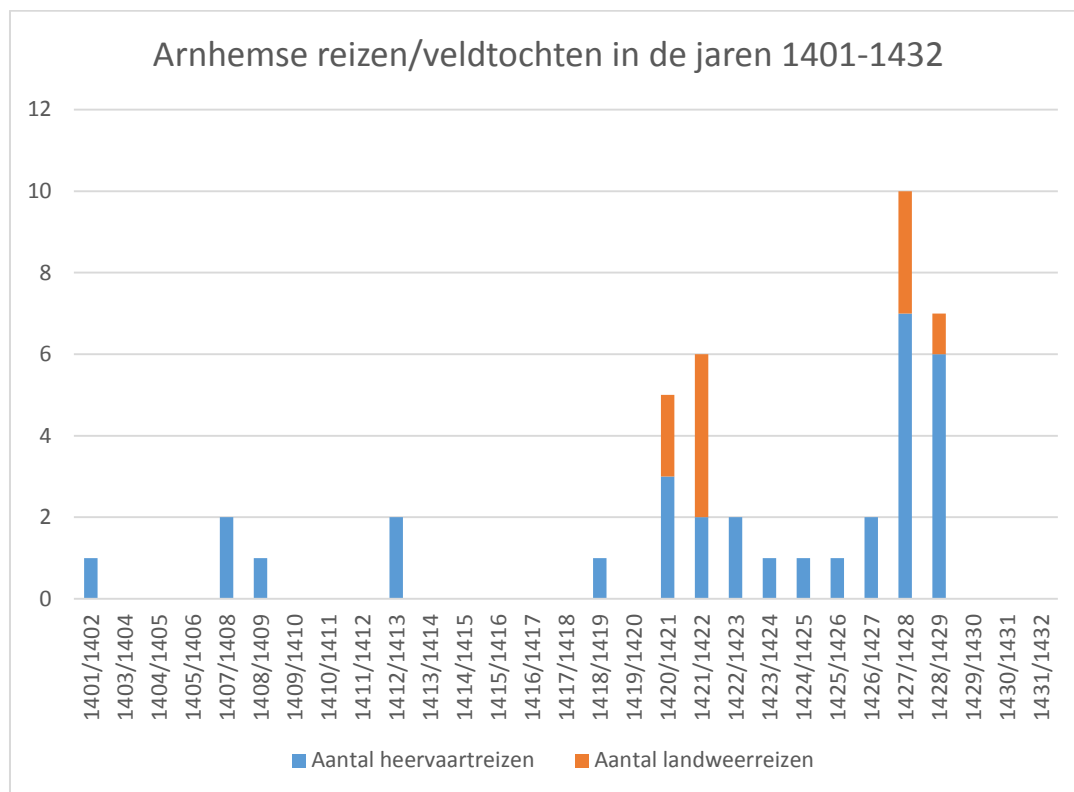
⁷³⁵ Ibidem, 413 en 425.

⁷³⁶ Alberts, *De stadsrekeningen van Arnhem. Deel V 1428-1432* (Groningen 1985) 16-25.

⁷³⁷ Ibidem, 25.

1430/1431	0	0
1431/1432	0	0

Grafiek twee: het aantal heervaart- en landweerreizen waaraan stedelijke contingents uit Arnhem deelnamen tussen 1401-1432

Tabel twee: Het aantal Arnhemse landweer- en heervaartreizen waarbij de schutters aanwezig waren.

Arnhemse landweer en heervaartreizen	Aantal	Totaal
Waarbij schutters aanwezig waren	15 ⁷³⁸	50
Waarbij wapentueries/wapenknechten aanwezig waren	17 ⁷³⁹	50
Zonder wapentueries en schutters	14 ⁷⁴⁰	50
Onduidelijk	4 ⁷⁴¹	50

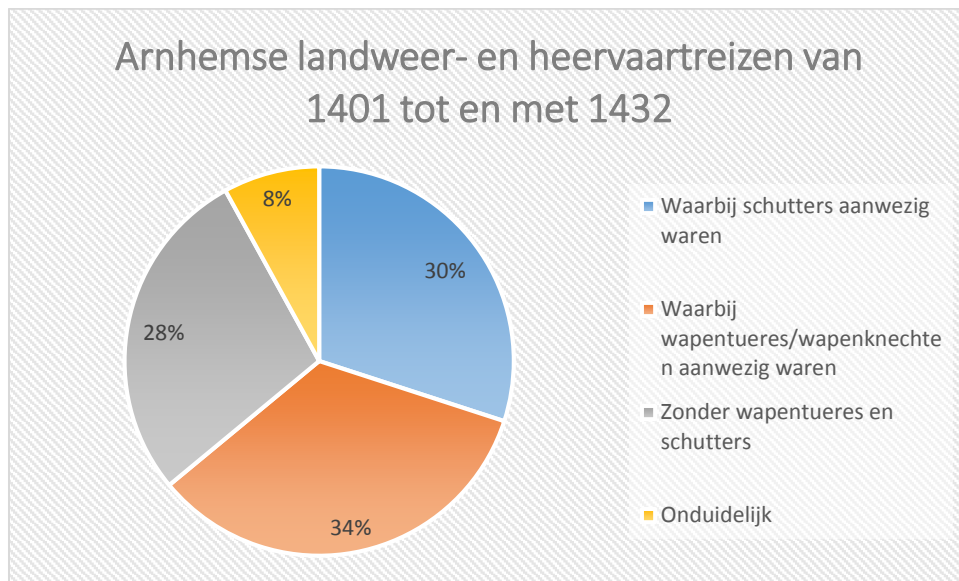
⁷³⁸ Alberts, *De stadsrekeningen van III*, 365 en Idem, *De stadsrekeningen van IV*, 6, 18,19, 61, 66, 247-248, 307-308, 364-365, 413, 422, 425-428 en Idem, *De stadsrekeningen van V*, 17, 25.

⁷³⁹ Idem, *De stadsrekeningen van III*, 26, 208, 209 en Idem, *De stadsrekeningen van IV*, 6, 18, 24-25, 66-67, 130-131, 247-248, 365, 413, 422, 425, 430 en Idem, *De stadsrekeningen van V*, 23.

⁷⁴⁰ Idem, *De stadsrekeningen van Arnhem IV*, 20, 69, 72, 129-130, 419-422 en Idem, *De stadsrekeningen van V*, 16, 18-19, 24.

⁷⁴¹ Alberts, *De stadsrekeningen van III*, 99, 119 en Idem, *De stadsrekeningen van IV*, 183.

Cirkeldiagram een: De aanwezigheid van schutters en wapenknechten op de Arnhemse landweer- en heervaartreizen 1401-1432

Tabel drie: De aanwezigheid van ruiters op de Arnhemse landweer- en heervaartreizen van 1401-1432

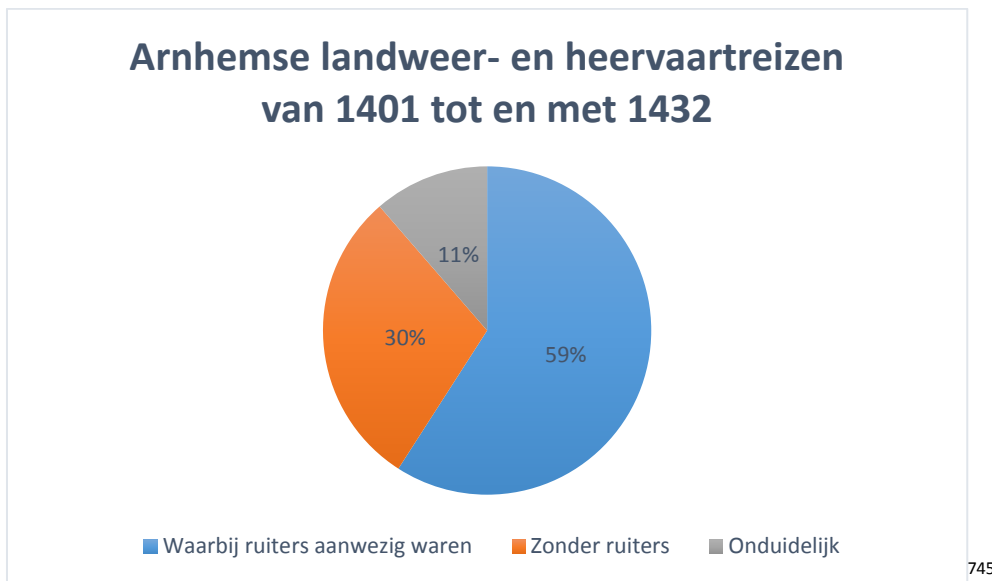
Arnhemse landweer- en heervaartreizen	Aantal	Totaal
Waarbij ruiters aanwezig waren	26 ⁷⁴²	44
Zonder ruiters	13 ⁷⁴³	44
Onduidelijk	5 ⁷⁴⁴	44

⁷⁴² Alberts, *De stadsrekeningen van III*, 208-209 en Idem, *De stadsrekeningen van IV*, 6, 19-21, 24-25, 69, 72, 129-131, 247-248, 364-365, 419-422, 425-430 en Idem, *De stadsrekeningen van V*, 16, 24.

⁷⁴³ Idem, *De stadsrekeningen van III*, 119, 365 en Idem, *De stadsrekeningen van IV*, 6, 18, 61, 66-67, 307-308, 365, 413, 422 en Idem, *De stadsrekeningen van V*, 17, 23-25.

⁷⁴⁴ Idem, *De stadsrekeningen van III*, 26, 99 en Idem, *De stadsrekeningen van IV*, 6, 183.

Cirkeldiagram twee: De aanwezigheid van ruiter contingenten op Arnhemse landweer- en heervaartreizen

Tabel vier: De deelname van soorten eenheden aan Arnhemse landweer- en heervaart krijgstochten van 1420-1432

Arnhemse landweer- en heervaartreizen 1420-1432	Aantal	Totaal
Met schutters	14 ⁷⁴⁶	53
Met wapentueres	14 ⁷⁴⁷	53
Zonder schutters	24 ⁷⁴⁸	53
Onduidelijk	1 ⁷⁴⁹	53

⁷⁴⁵ Gebaseerd op de gegevens uit tabel drie.

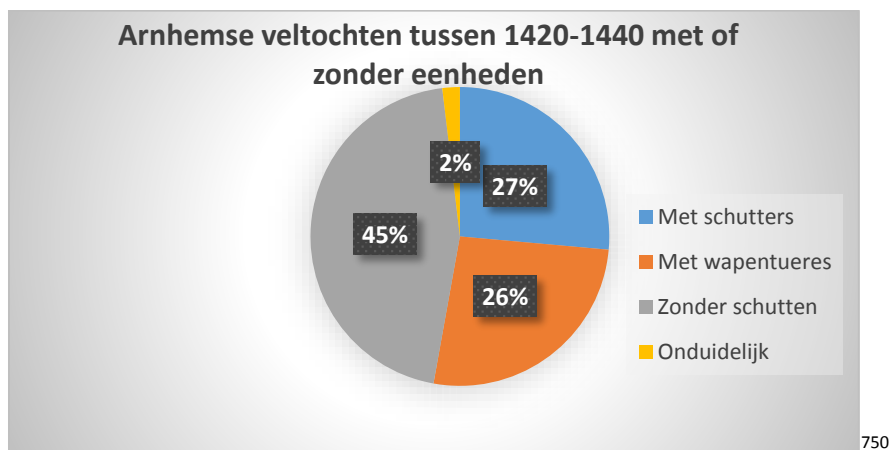
⁷⁴⁶ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 6, 18, 19, 61, 66, 247-248, 307-308, 364-365, 413, 422, 425-428 en idem, *De stadsrekeningen van V*, 17, 25.

⁷⁴⁷ Idem, *De stadsrekeningen van IV*, 6, 18, 24-25, 66-67, 130-131, 247-248, 365, 413, 422, 425, 430 en idem, *De stadsrekeningen van V*, 23.

⁷⁴⁸ Idem, *De stadsrekeningen van IV*, 20, 69, 72, 129-130, 419-422 en Idem, *De stadsrekeningen van V*, 16, 18-19, 24.

⁷⁴⁹ Idem, *De stadsrekeningen van IV*, 183.

Cirkeldiagram drie: De deelname van bepaalde soorten troepen aan de Arnhemse landweer- en heervaartveldtochten

Tabel vijf: Deelname van ruiters aan Arnhemse heervaartveldtochten tussen 1400-1432

Arnhemse heervaartreizen	Aantal	Totaal
Waarbij ruiters aanwezig waren	21 ⁷⁵¹	34
Zonder ruiters	8 ⁷⁵²	34
Onduidelijk	5 ⁷⁵³	34

⁷⁵⁰ Gebaseerd op de gegevens uit tabel vier.

⁷⁵¹ Alberts, *De stadsrekeningen van III*, 208-209 en Idem, *De stadsrekeningen van IV*, 6, 19-21, 24-25, 129-131, 247-248, 364-365, 419-422, 430 en Idem, *De stadsrekeningen van V*, 16, 24.

⁷⁵² Alberts, *De stadsrekeningen van III*, 119, 365 en Idem, *De stadsrekeningen van IV*, 6, 61, 66, 307-308, 365, 422 en Idem, *De stadsrekeningen van V*, 17, 23.

⁷⁵³ Idem, *De stadsrekeningen van III*, 26, 99 en Idem, *De stadsrekeningen van IV*, 6, 183.

Cirkeldiagram vier: De deelname van ruiters uit Arnhem op heervaart veldtochten tussen 1400-1432

Tabel zes: De inzet van voetsoldaten uit Arnhem op heervaart- en landweerveldtochten tussen 1400-1432

Inzet van voetsoldaten	Aantal	Totaal
Alleen	5 ⁷⁵⁴	17
In combinatie met schutters	7 ⁷⁵⁵	17
Met ruiters	5 ⁷⁵⁶	17

⁷⁵⁴ Alberts, *De stadsrekeningen van IV*, 6, 25, 130, 247-248, 425 en 430.

⁷⁵⁵ Ibidem, 18, 66-67, 247-248, 413, 422, 430 en Idem, *De stadsrekeningen van V*, 23.

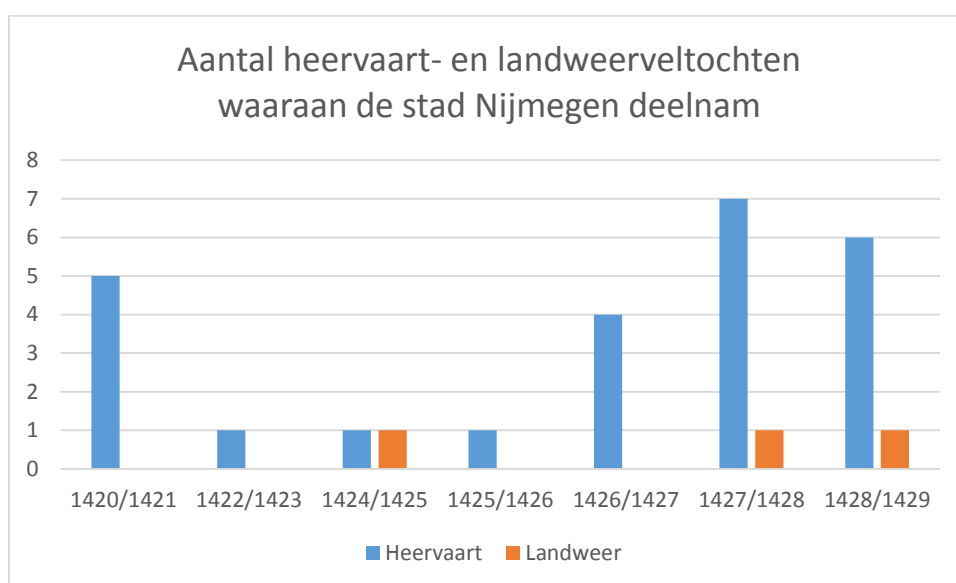
⁷⁵⁶ Idem, *De stadsrekeningen van III*, 26, 208, 209 en Idem, *De stadsrekeningen van IV*, 66-67, 364-365.

Bijlage drie Nijmegen

Tabel een: Heervaart- en landweerreizen waaraan Nijmeegse contingenten meededen

Jaar	Heervaart	Landweer
1420/1421	5 ⁷⁵⁷	0
1422/1423	1 ⁷⁵⁸	0
1424/1425	1 ⁷⁵⁹	1 ⁷⁶⁰
1425/1426	1 ⁷⁶¹	0
1426/1427	4 ⁷⁶²	0
1427/1428	7 ⁷⁶³	1 ⁷⁶⁴
1428/1429	6 ⁷⁶⁵	1 ⁷⁶⁶

Grafiek drie: Aantal heervaart- en landweerveldtochten waaraan de stad Nijmegen deelnam

Tabel twee: Deelname schutters uit Nijmegen aan zowel heervaartveldtochten en landweerveldtochten in de jaren 1420-1429

Veldtochten	Aantal	Totaal
Met schutters	16 ⁷⁶⁷	28
Zonder schutters	12 ⁷⁶⁸	28

⁷⁵⁷ Van Schevichaven, *Rekeningen der stad Nijmegen I*, 114-115.

⁷⁵⁸ Ibidem, 165-166.

⁷⁵⁹ Ibidem, 219-221.

⁷⁶⁰ Ibidem.

⁷⁶¹ Ibidem, 278-279.

⁷⁶² Ibidem, 329-330.

⁷⁶³ Ibidem, 383-389.

⁷⁶⁴ Ibidem.

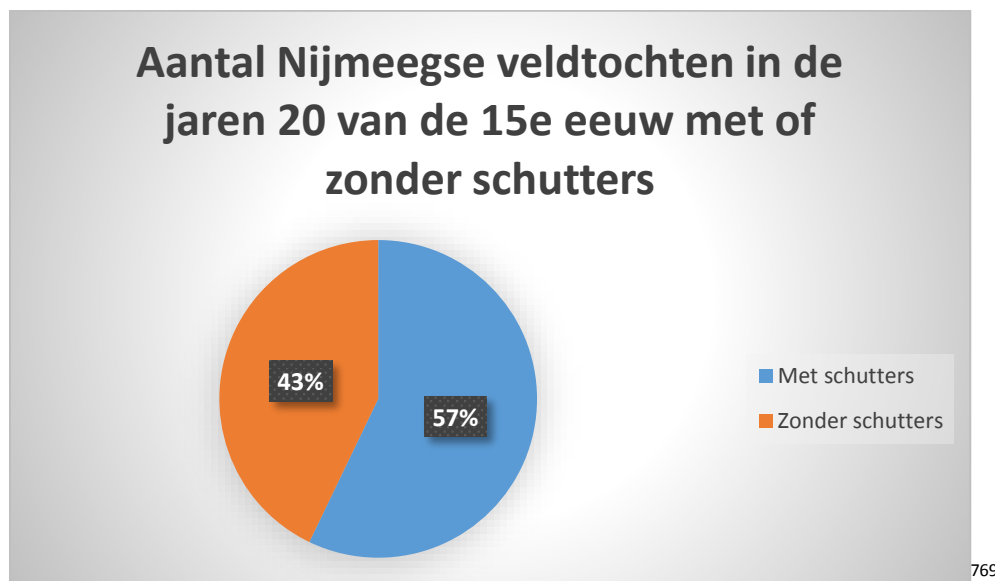
⁷⁶⁵ Van Schevichaven, *Rekeningen der stad Nijmegen II*, 51-57.

⁷⁶⁶ Ibidem.

⁷⁶⁷ Van Schevichaven, *Rekeningen der stad Nijmegen I*, 115, 166, 219, 278, 330, 383-389 en Idem, *Rekeningen der stad Nijmegen II*, 52-55.

⁷⁶⁸ Idem, *Rekeningen der stad Nijmegen I*, 114-116, 219, 328, 383 en Idem, *Rekeningen der stad Nijmegen II*, 51, 55, 56.

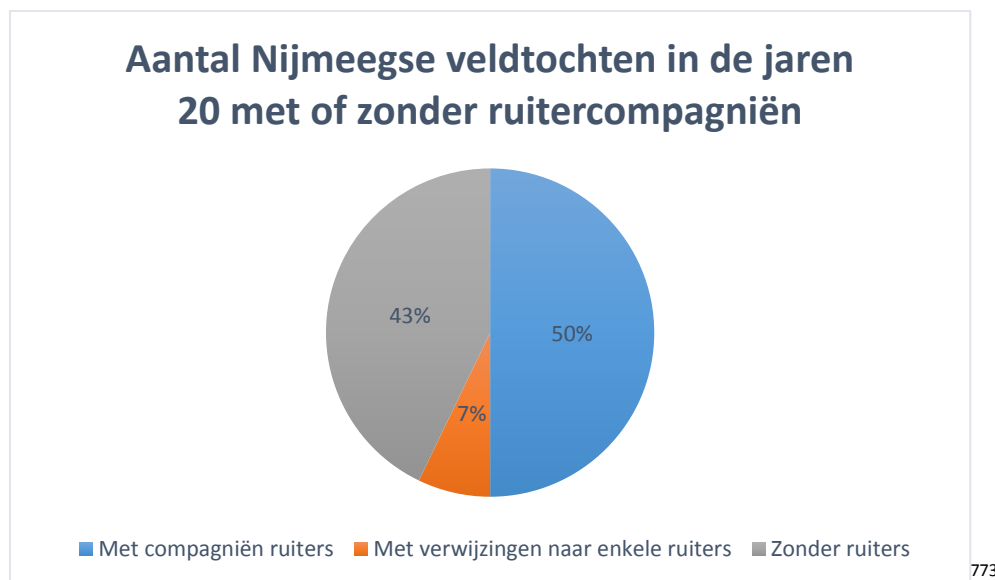
Cirkeldiagram een: De aanwezigheid van schutters op de Nijmeegse veldtochten in de jaren twintig van de 15^e eeuw

Tabel drie: De aanwezigheid van ruiters op de Nijmeegse landweer- en heervaretreizen

Veldtochten	Aantal	Totaal
Met compagnieën ruiters	14 ⁷⁷⁰	28
Met verwijzingen naar enkele ruiters	2 ⁷⁷¹	28
Zonder ruiters	12 ⁷⁷²	28

Cirkeldiagram twee: De aanwezigheid van ruiters op Nijmeegse veldtochten

⁷⁶⁹ Gebaseerd op de gegevens uit tabel twee.

⁷⁷⁰ Van Schevichaven, *Rekeningen der stad Nijmegen I*, 114-115, 167, 219, 383-385, 387 en idem, *Rekeningen der stad Nijmegen II*, 52-57.

⁷⁷¹ Idem, *Rekeningen der stad Nijmegen I*, 278, 385.

⁷⁷² Idem, *Rekeningen der stad Nijmegen I*, 115, 219, 328-330, 383-384, 387, 389 en idem, *Rekeningen der stad Nijmegen II*, 52-54.

⁷⁷³ Gebaseerd op de gegevens uit tabel drie.

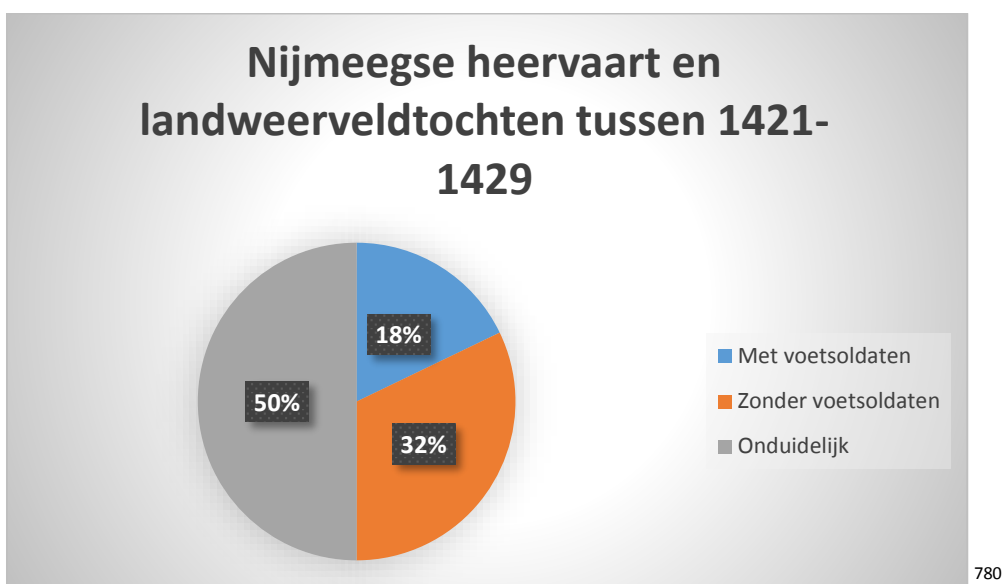
Tabel vier: Nijmeegse heervaarten met ruiters

Veldtochten	Aantal	Totaal
Met compagnieën ruiters	13 ⁷⁷⁴	25
Met verwijzingen naar enkele ruiters	2 ⁷⁷⁵	25
Zonder ruiters	10 ⁷⁷⁶	25

Tabel vijf: De aanwezigheid van voetsoldaten op Nijmeegse veldtochten tussen 1421-1429

Nijmeegse heervaart en landweerreizen	Aantal	Totaal
Met voetsoldaten	5 ⁷⁷⁷	28
Zonder voetsoldaten	9 ⁷⁷⁸	28
Onduidelijk	14 ⁷⁷⁹	28

Cirkeldiagram drie: De deelname van voetsoldaten aan de heervaart- en landweerreizen tussen 1421 en 1429

⁷⁷⁴ Van Schevichaven, *Rekeningen der stad Nijmegen I*, 114-115, 167, 219, 383-385, 387 en *Idem, Rekeningen der stad Nijmegen II*, 52-57.

⁷⁷⁵ *Idem, Rekeningen der stad Nijmegen I*, 278, 385.

⁷⁷⁶ *Idem, Rekeningen der stad Nijmegen I*, 115, 328-330, 383-384, 387 en *Idem, Rekeningen der stad Nijmegen II*, 52-54.

⁷⁷⁷ *Idem, Rekeningen der stad Nijmegen I*, 49, 278, 384 en *Idem, Rekeningen der stad Nijmegen II*, 54-55.

⁷⁷⁸ *Idem, Rekeningen der stad Nijmegen I*, 114-115, 219, 330, 383, 387 en *Idem, Rekeningen der stad Nijmegen II*, 53-57

⁷⁷⁹ *Idem, Rekeningen der stad Nijmegen I*, 115, 165-166, 328-329, 383-385, 387, 388-389 en *Idem, Rekeningen der stad Nijmegen II*, 51-52.

⁷⁸⁰ Gebaseerd op de gegevens uit tabel vijf.

Bijlage vier monsterrol Zutphen uit 1401

Tabel een: Het aantal ruiters en voetknechten dat de plattelandsregio's uit het kwartier Zutphen leverden voor de heervaart en landweer

District	Aantal ruiters	Aantal voetknechten
Kirspel Hummel	9 ⁷⁸¹	33 ⁷⁸²
Kirspel Angerloe	19 ⁷⁸³	28 ⁷⁸⁴
Laen	24 ⁷⁸⁵	10 ⁷⁸⁶
Kirspel Hengel	27 ⁷⁸⁷	51 ⁷⁸⁸
Dremere	11 ⁷⁸⁹	17 ⁷⁹⁰
Elderice	6 ⁷⁹¹	9 ⁷⁹²
Keppel	2 ⁷⁹³	13 ⁷⁹⁴
Owrich	9 ⁷⁹⁵	Onbekend
Kirspel Zelem	19 ⁷⁹⁶	66 ⁷⁹⁷
Ambt van Doetinchen		
Ysenvorde	4 ⁷⁹⁸	16 ⁷⁹⁹
Langerlake	8 ⁸⁰⁰	Onbekend
Dichter	3 ⁸⁰¹	11 ⁸⁰²
Ghernere	Onbekend	11 ⁸⁰³
Assel	Onbekend	17 ⁸⁰⁴
Btenre	38 ⁸⁰⁵	53 ⁸⁰⁶
Kirspel Warensvelde	12 ⁸⁰⁷	26 ⁸⁰⁸

⁷⁸¹ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 2r.

⁷⁸² Idem.

⁷⁸³ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 2v.

⁷⁸⁴ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 2v, fol. 3r.

⁷⁸⁵ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 3r.

⁷⁸⁶ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 3v.

⁷⁸⁷ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 3v, fol. 4r.

⁷⁸⁸ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 4r, fol. 4v.

⁷⁸⁹ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 4v, fol. 5r.

⁷⁹⁰ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 5r.

⁷⁹¹ Idem.

⁷⁹² Idem.

⁷⁹³ Idem.

⁷⁹⁴ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 5v.

⁷⁹⁵ Idem.

⁷⁹⁶ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 5v, 6r.

⁷⁹⁷ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 6r, 6v.

⁷⁹⁸ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 7r.

⁷⁹⁹ Idem.

⁸⁰⁰ Idem.

⁸⁰¹ Idem.

⁸⁰² RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 7v.

⁸⁰³ Idem.

⁸⁰⁴ Idem.

⁸⁰⁵ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 8r.

⁸⁰⁶ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 8v, 9r.

⁸⁰⁷ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 9r.

⁸⁰⁸ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 9v.

Almen	17 ⁸⁰⁹	25 ⁸¹⁰
Kirspel van Gorsle	15 ⁸¹¹	12 ⁸¹²
Kirspel Wichmond	3 ⁸¹³	11 ⁸¹⁴
Kirspel van Roderloe	Onbekend	22 ⁸¹⁵
Kirspel van Vorden	18 ⁸¹⁶	26 ⁸¹⁷
Ambt van Lochem	7 ⁸¹⁸	Onbekend
Engesle	3 ⁸¹⁹	Onbekend
Ampsen	Onbekend	3 ⁸²⁰
Langer	2 ⁸²¹	5 ⁸²²
Zwipe	2 ⁸²³	4
Berghem	4 ⁸²⁴	2 ⁸²⁵
Olde	2 ⁸²⁶	Onbekend
Ambt van Lochem tot Dichteren	6 ⁸²⁷	2 ⁸²⁸

⁸⁰⁹ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 10r.

⁸¹⁰ Idem.

⁸¹¹ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 10v.

⁸¹² Idem.

⁸¹³ Idem.

⁸¹⁴ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 11r.

⁸¹⁵ Idem.

⁸¹⁶ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 11v.

⁸¹⁷ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 12r.

⁸¹⁸ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 12v.

⁸¹⁹ Idem.

⁸²⁰ Idem.

⁸²¹ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 13r.

⁸²² Idem.

⁸²³ Idem.

⁸²⁴ Idem.

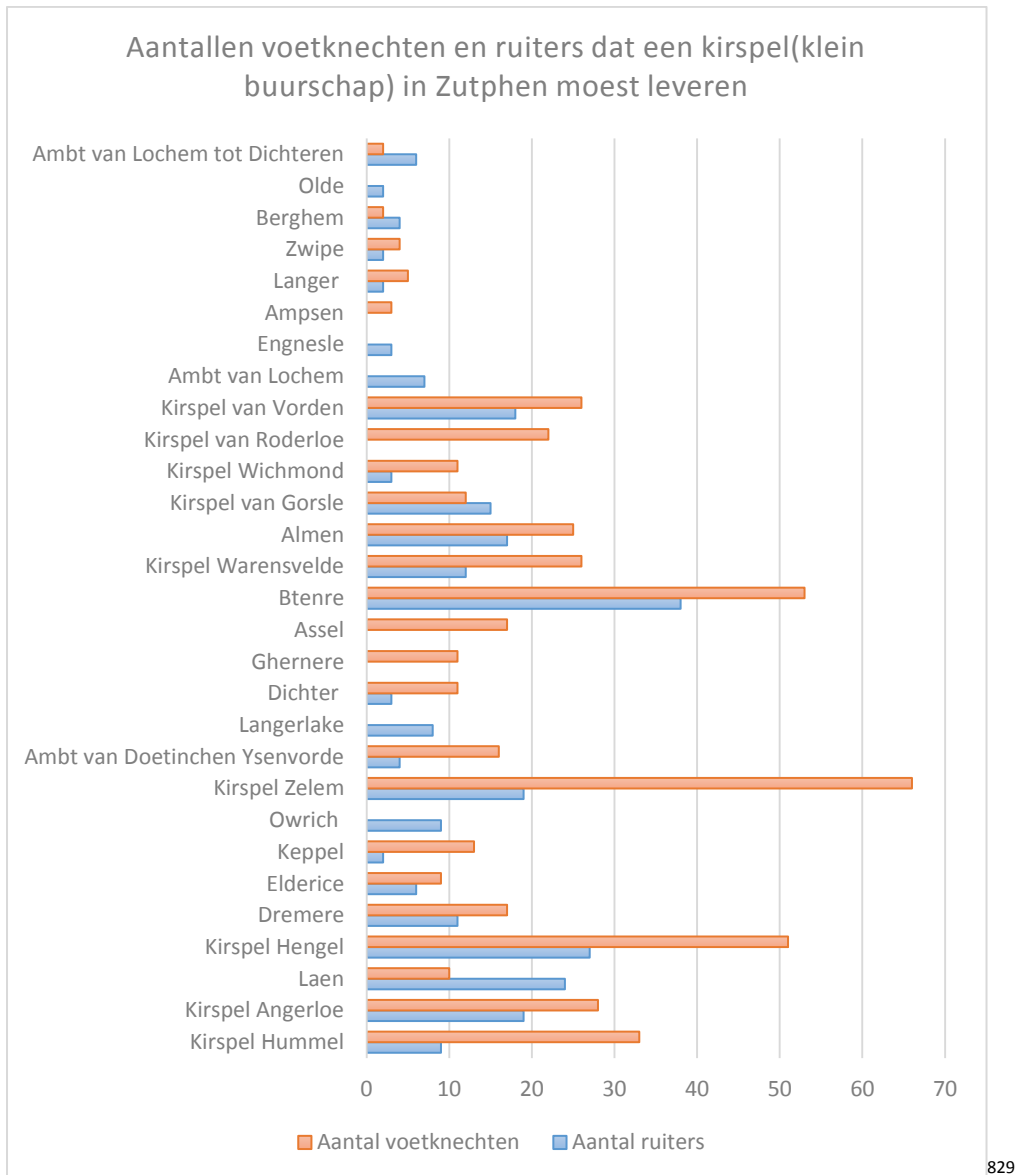
⁸²⁵ Idem.

⁸²⁶ Idem.

⁸²⁷ RAG, HA, inv. nr. 666, fol. 13v.

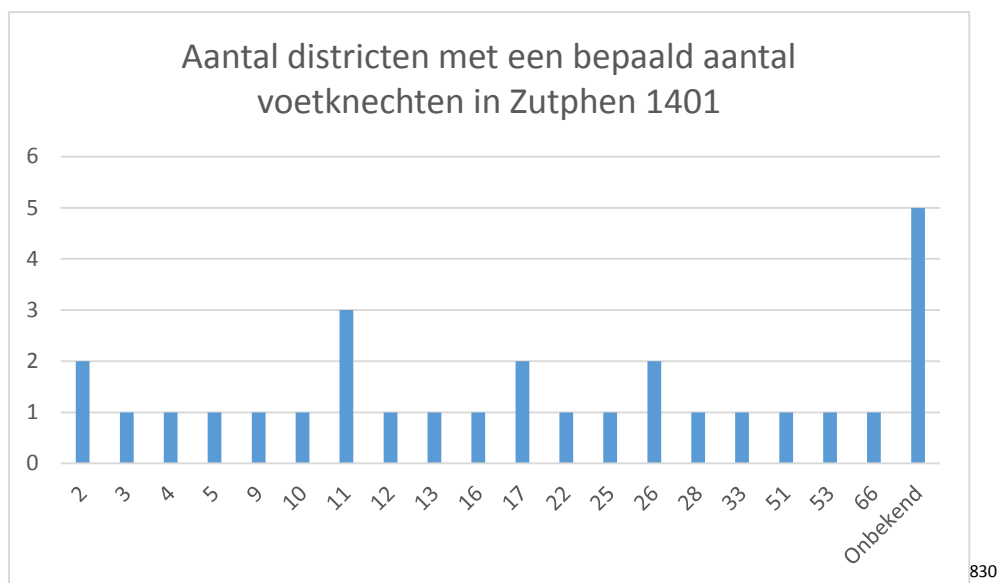
⁸²⁸ Idem.

Grafiek vier: De hoeveelheid ruiters en voetknechten die de kirspele in Zutphen moesten leveren

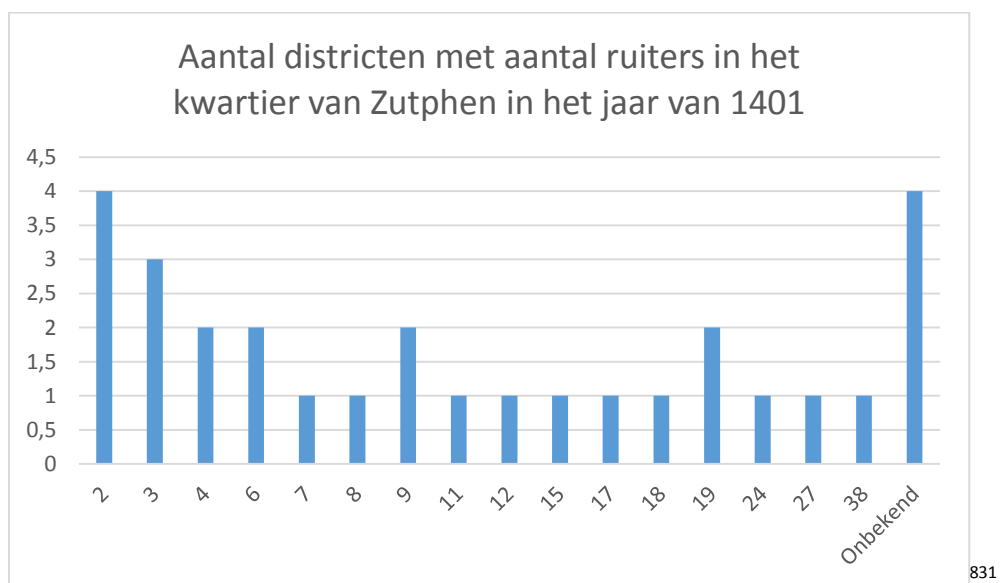

⁸²⁹ Gebaseerd op de gegevens uit tabel een.

Grafiek vijf: Aantal kerspelen met een bepaalde hoeveelheid voetknechten

Grafiek zes: Aantal districten met een bepaalde hoeveelheid ruiters

⁸³⁰ Gebaseerd op de gegevens uit tabel een.

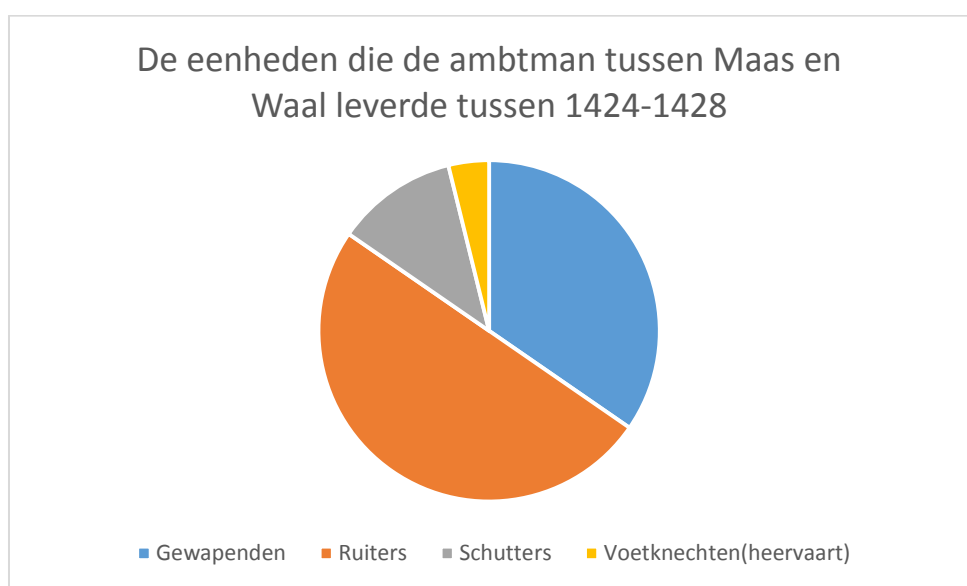
⁸³¹ Idem.

Bijlage vijf de eenheden van de ambtmannen

Tabel een: De troepen die de ambtman tussen Maas en Waal leverde in de jaren 1424-1428

Eenheden	Aantal keer geleverd	Totaal
Gewapenden	9 ⁸³²	26
Ruiters	13 ⁸³³	26
Schutters	3 ⁸³⁴	26
Voetknechten (heervaart)	1 ⁸³⁵	26

Cirkeldiagram een: De eenheden die de ambtman tussen Maas en Waal leverde

Tabel twee: De troepen die de ambtman van de Neder-Betuwe leverde in de jaren 1426-1427

Eenheden	Aantal keer geleverd	Totaal
Gewapenden	1 ⁸³⁷	11
Ruiters als onderdeel van de klokkeslag	2 ⁸³⁸	11
Schutters	0	11
Voetknechten als onderdeel van de klokkeslag	2 ⁸³⁹	11
Volledige klokkeslag	2 ⁸⁴⁰	11
Ridders en knechten	4 ⁸⁴¹	11

⁸³² RAG, HA, inv. nr. 547, fol. 4r, fol. 5r, fol. 6r, fol. 6v, fol. 7r, fol. 15r, fol. 16r.

⁸³³ RAG, HA, inv. nr. 547, fol. 3v, fol. 4r, fol. 4v, fol. 6r, fol. 7r, fol. 8r, fol. 15v, fol. 16r.

⁸³⁴ RAG, HA, inv. nr. 547, fol. 6r, fol. 6v, fol. 15v.

⁸³⁵ RAG, HA, inv. nr. 547, fol. 10r.

⁸³⁶ Gebaseerd op de gegevens uit de voorgaande tabel.

⁸³⁷ RAG, HA, inv. nr. 598, fol. 5r.

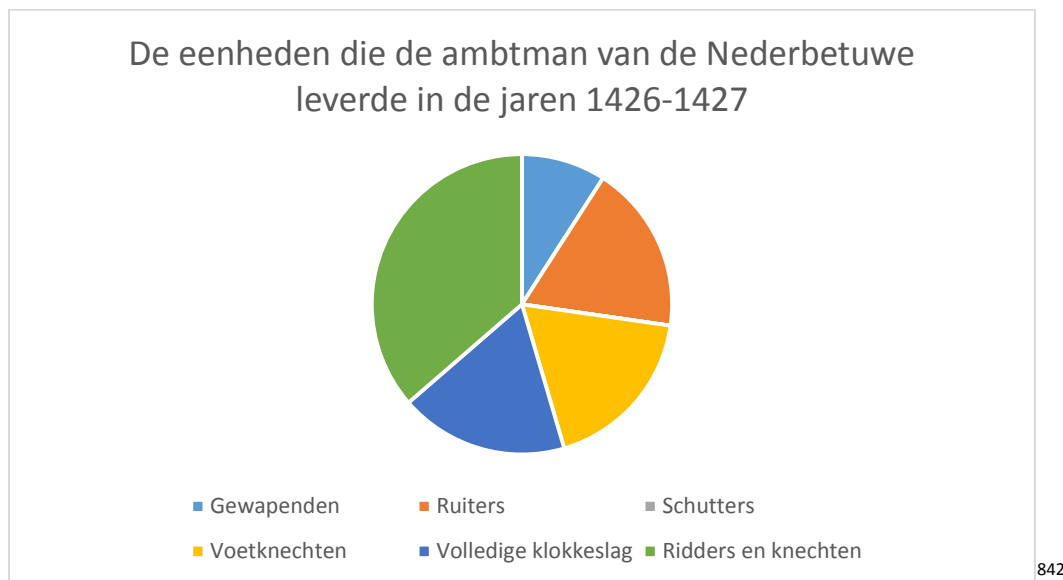
⁸³⁸ RAG, HA, inv. nr. 598, fol. 4v, fol. 5r.

⁸³⁹ Idem.

⁸⁴⁰ Idem.

⁸⁴¹ RAG, HA, inv. nr. 598, fol. 4r, fol. 4v.

Cirkeldiagram twee: De eenheden die de ambtman leverde voor de heervaart

Tabel drie: De levering van eenheden door de Gosen van Rossem (vanaf 1426 tot en met 1428) en zijn zoon Jan van Rossem (vanaf 1428 tot 1430 ambtman Neder-Betuwe)

Eenheden	Aantal keer geleverd	Totaal
Gewapenden	4 ⁸⁴³	19
Ruiters	12 ⁸⁴⁴	19
Schutters	1 ⁸⁴⁵	19
Voetknechten	1 ⁸⁴⁶	19
Volledige klokkeslag	1 ⁸⁴⁷	19

⁸⁴² Deze cirkeldiagram op de gegevens uit tabel twee.

⁸⁴³ RAG, HA, inv. nr. 599, fol. 6r, fol. 9v, fol. 10r, fol. 10v.

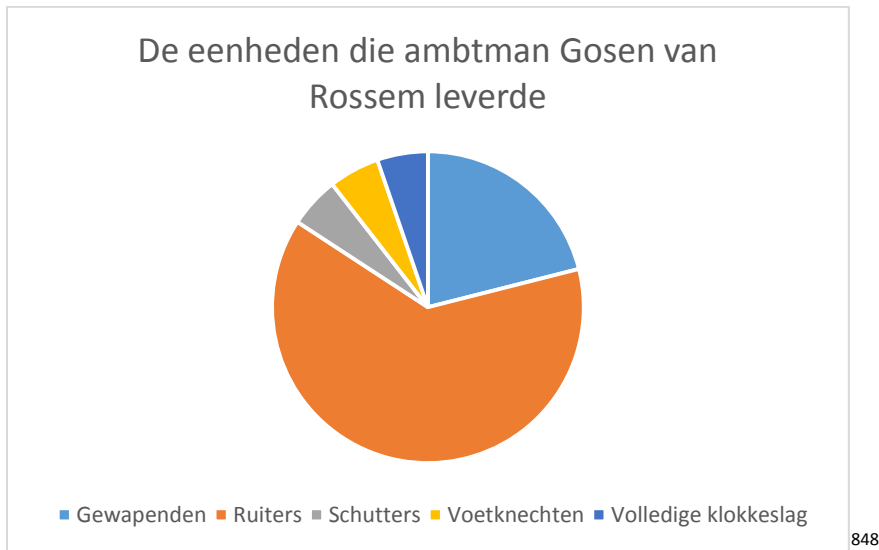
⁸⁴⁴ RAG, HA, inv. nr. 599, fol. 3r, fol. 5r, fol. 5v, fol. 6r, fol. 9r, fol. 9v, fol. 10r, fol. 10v.

⁸⁴⁵ RAG, HA, inv. nr. 599, fol. 9v.

⁸⁴⁶ RAG, HA, inv. nr. 599, fol. 3r.

⁸⁴⁷ RAG, HA, inv. nr. 599, fol. 10v.

Cirkeldiagram drie: De eenheden die de ambtman Gosen van Rossem en zijn zoon Jan leverden tussen 1426-1430

Tabel vier: De troepen die de vervangend ambtman van de Neder Betuwe leverde tussen 1427-1429

Eenheden	Aantal keer geleverd	Totaal
Gewapenden	6 ⁸⁴⁹	28
Ruiters	9 ⁸⁵⁰	28
Voetknechten	2 ⁸⁵¹	28
Ridders en knechten	5 ⁸⁵²	28
Schutters en armborsten	1 ⁸⁵³	28
Volledige klokkeslag	5 ⁸⁵⁴	28

⁸⁴⁸ Gebaseerd op de gegevens uit tabel drie.

⁸⁴⁹ RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 4v, fol. 6r, fol. 7v, fol. 8r, fol. 8v.

⁸⁵⁰ RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 4r, fol. 5r, fol. 6v, fol. 7r, fol. 8r, fol. 8v.

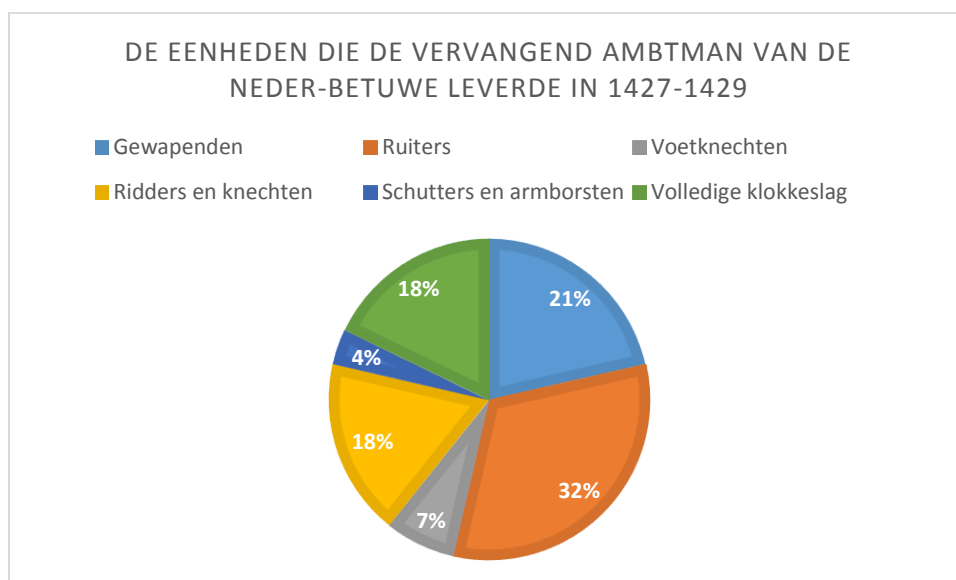
⁸⁵¹ RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 4r, fol. 5r.

⁸⁵² RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 4v, fol. 5r, fol. 5v, fol. 7r, fol. 7v.

⁸⁵³ RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 4r.

⁸⁵⁴ RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 4r, fol. 4v, fol. 5r, fol. 6v.

Cirkeldiagram vier: De eenheden die de vervangend ambtman van de Neder Betuwe leverde in 1427-1429

Tabel vijf: Op wiens bevel de betreffende ambtmannen troepen wieren

Ambtmannen	De heer van Egmond	Een tussenper soon	Op dat van niemand	Tot aal
Ambtman tussen Maas en Waal	17 ⁸⁵⁵	0	6 ⁸⁵⁶	23
Ambtman van Neder-Betuwe (1426-1427)	5 ⁸⁵⁷	1 ⁸⁵⁸	0	6
Ambtman Gosen van Rossem en zijn zoon Jan van Rossem	16 ⁸⁵⁹	0	1 ⁸⁶⁰	17
Vervangend ambtman Neder-Betuwe (1427-1429)	14 ⁸⁶¹	7 ⁸⁶²	1 ⁸⁶³	22

⁸⁵⁵ RAG, HA, inv. nr. 547, fol. 4r, fol. 4v, fol. 5r, fol. 6r, fol. 6v, fol. 7r, fol. 8r, fol. 15r, fol. 15v.

⁸⁵⁶ RAG, HA, inv. nr. 547, fol. 4r, fol. 6r, fol. 10r, fol. 15r, fol. 16r.

⁸⁵⁷ RAG, HA, inv. nr. 598, fol. 4v, fol. 5r.

⁸⁵⁸ RAG, HA, inv. nr. 598, fol. 4r, fol. 4v.

⁸⁵⁹ RAG, HA, inv. nr. 599, fol. 3r, fol. 5r, fol. 5v, fol. 6r, fol. 9r, fol. 10r, fol. 10v, fol. 11r.

⁸⁶⁰ RAG, HA, inv. nr. 599, fol. 9v.

⁸⁶¹ RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 4r, fol. 4v, fol. 5r, fol. 5v, fol. 7r, fol. 7v, fol. 8r, fol. 8v.

⁸⁶² RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 5r, fol. 6r, fol. 6v, fol. 7r.

⁸⁶³ RAG, HA, inv. nr. 600, fol. 4r.

Tabel zes: De hoeveelheid troepen die Gosen en Jan van Rossem hebben geleverd in de periode 1426-1430

Jaar	Aantal keren eenheden geleverd voor heervaart	Aantal keren eenheden geleverd voor de landweer	Totaal
1426/1427	7 ⁸⁶⁴	0	19
1427/1428	8 ⁸⁶⁵	3 ⁸⁶⁶	19
1428/1429	1 ⁸⁶⁷	0	19
1429/1430	0	0	19

⁸⁶⁴ RAG, HA, inv. nr. 599, fol. 2r.-fol. 6v.

⁸⁶⁵ RAG, HA, inv. nr. 599, fol. 7r.-fol. 10v.

⁸⁶⁶ RAG, HA, inv. nr. 599, fol. 11r, fol. 11v.

⁸⁶⁷ RAG, HA, inv. nr. 599, fol. 12r- fol. 15v.